

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Artificiell intelligens - ett verktyg?

En analys av hur en digitaliserad tvistlösning utmanar allmänna process- och förvaltningsrättsliga rättsprinciper

Natalija Strokan

Examensarbete 30 HP

Juristprogrammet

Juridiska Institutionen

Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet
Vårterminen 2022

Handledare: Tormod Otter Johansen
Examinator: Max Lyles

Förord

Jag vill rikta ett mycket stort tack till mina föräldrar. Ni har aldrig tvivlat på mig och har genom den här långa resan alltid varit mitt stora stöd. Tack även till dig Stevan och min son Sasha, ni har alltid fått mig att skratta och har hjälpt mig att rensa tankarna när det har behövts.

Tack!

Natalija Strokan

16 maj 2022

”If the human brain was so simple that we could understand it, we would be so simple that we couldn’t”¹

¹ Edvin Pugh, G, *The Biological Origin of Human*, New York: Basic Books, 1978, s. 6.

Innehållsförteckning

Förkortningar	6
I. Inledning	7
1.1 Bakgrund och problemformulering	7
1.1.1 Den fjärde industriella revolutionen	7
1.1.2 AI inom den offentliga sektorn	8
1.1.3 Digitaliserad tvistlösning som alternativ tvistlösningsmetod	9
1.2 Syfte och frågeställningar	10
1.3 Metod och teoretiska utgångspunkter	12
1.3.1 Rättsdogmatisk metod	12
1.3.2 Rättsanalytisk metod	12
1.3.3 Tvärvetenskaplig teori	13
1.3.4 Material	13
1.4 Avgränsningar	14
1.5 Disposition	16
II. Redogörelse för AI-teknologin samt regleringen rörande tvistlösning	17
2. Vad är artificiell intelligens?	17
2.1 Historisk bakgrund	17
2.1.1 Alan M. Turing's "Turing Test" mot John Searle's "The Chinese Room"	17
2.2 Definition av begreppet	18
2.3 Teknisk uppbyggnad	19
2.3.1 Maskininlärning (ML)	19
2.3.2 Artificiella neurala nätverk (ANN)	21
2.3.3 Djupinlärning	21
2.4 Maskininlärning i praktiken	23
3. Förhållandet mellan ordinarie och alternativ tvistlösning samt förvaltningsprocessen	23
3.1 Dispositiva kontra indispositiva tvistemål	24
3.2 Rättegångsbalkens bestämmelser och principer	25
3.2.1 Principiella utgångspunkter	26
3.2.2 Tingsrättens sammansättning	27
3.2.3 Avslutande kommentar	27
3.3 Alternativ tvistlösning	28
3.3.1 Skiljeförfarande, förlikning och medling	28
3.4 Förvaltningens och förvaltningsrättens bestämmelser och principer	30
3.4.1 Förvaltningslag	31
3.4.2 Officialprincipen	31
3.4.3 Partsinsyn och kommunikationsplikt	32
3.4.4 Övriga principiella utgångspunkter	34
3.4.5 Kort om förvaltningsrättens sammansättning	35

3.5 Förhållandet mellan RB och FPL	35
3.5.1 Legalitet, objektivitet och proportionalitet	36
3.5.2 Offentlighets- och kontradiktionsprincipen	38
4. Artificiell intelligens och digitaliserad tvistlösning	40
4.1 Varför avsteg från den traditionella processen?	40
4.2 ODR - Online Dispute Resolution	41
4.2.1 Lodder's & Zeleznikow's trestegsmodell	42
4.2.2 Så fungerar ODR	43
4.2.3 Juridisk artificiell intelligens och intelligenta agenter	44
4.2.4 Automatiserad och assisterad förhandling	46
4.2.5 SmartSettle & Adjusted Winner	47
4.2.6 En digital domare	48
III. Analys av det tekniska och juridiska samspelet	49
5. Rättssäkerhet och AI - åsidosättande av rättsprinciper?	49
5.1 Objektivitetsprincipen	49
5.1.1 Algoritmiskt bias	49
5.1.2 Varför uppstår algoritmiskt bias?	52
5.1.3 Objektivitetsprincipen kontra algoritmiskt bias	54
5.2 Offentlighets- och kontradiktionsprincipen	56
5.2.1 The Black Box Problem	56
5.2.2 Konsekvenser av The Black Box Problem	57
5.2.3 The Black Box Problem och förvaltningsrättsliga ärenden samt processer	59
5.3 Ersättande av domstolens sammansättning	61
5.3.1 Enklare kontra komplexa mål	61
5.3.2 Avslutande kommentar	63
5.4 Förvaltningsärenden och förvaltningsprocessens indispositivitet	64
5.4.1 Förvaltningsprocessens indispositivitet	64
6. Sammanfattning och avslutande kommentar	66
Litteratur- och källförteckning	69

Förkortningar

AI	Artificiell intelligens
ANN	Artificial Neural Network
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EU	Europeiska Unionen
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FL	Förvaltningslag (2017:900)
GDPR	Dataskyddsförordningen (EU) 2016/679
HD	Högsta domstolen
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
Ibid.	Ibidem (på samma ställe)
Input-data	Data som AI:n använder för att träna sitt beslutsfattande
LAFD	Lag (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar
ML	Maskininlärning
Output-data	Det slutgiltiga beslutet i beslutsprocessen
PolL	Polislag (1984:387)
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
SFL	Skatteförfarandelag (2011:1244)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

I. Inledning

1.1 Bakgrund och problemformulering

1.1.1 Den fjärde industriella revolutionen

Den tekniska utvecklingen vad gäller artificiell intelligens (AI) och robotik har varit exponentiell det senaste decenniet. Fenomen som människan tidigare har skådat endast via science fiction filmer på TV-skärmen, är idag en verklighet hos de flesta av oss. Det är idag möjligt att programmera din kyl att beställa hem mjölk när den börjar ta slut, eller att luta sig tillbaka i bilstolen och låta bilen köra dig till din destination, utan att du behöver lyfta ett finger. Detta teknologiska skifte saknar historisk motsvarighet och kan förändra samhälle, ekonomi och synen på vad det innebär att vara en människa². Så tidigt som år 1997 kunde AI-teknologin slå ut världens bästa schackspelare, då shackdatorn Deep Blue lyckades besegra den regerande ryska världsmästaren Garri Kasparov³. Den här händelsen är bara en av de tidiga händelser som var starten på den tekniska era som idag genomsyrar i princip samtliga branscher, en era som Klaus Schwab beskriver som den fjärde industriella revolutionen⁴.

Schwab menar att vi ännu inte har förstått vilka utmaningar och möjligheter som vi står inför, och att detta nära förestående paradigmskifte kommer att innebära fundamentala förändringar i vårt sätt att leva⁵. När teknologin utvecklas i sådan takt och skala att den börjar efterlikna mänskligt beteende och mänsklig intelligens, uppstår en rad antal aspekter och frågeställningar som är viktiga att ta hänsyn till. Teknologiska genombrott genom AI har visat sig vara nyttiga för oss människor, då AI-teknologin upprepade gånger har medfört revolutionerande hjälp inom exempelvis sjukvårds- och jordbruksindustrin, för att bara nämna några branscher⁶. Men med varje ny teknologisk innovation och uppfinning så skapas även teknologins baksida; när bilen uppfanns så uppfanns även bilkraschen. Varje ny innovation medför sina egna specifika risker och problem, och AI-teknologin är tyvärr inget undantag.

² Frydlinger, D, Den fjärde industriella revolutionen, White paper, *Lindahl*, 2017, s.3.

³ International Business Machines Corp (IBM), Icons of progress, (u.å), (hämtad 19/1-22).

⁴ Schwab, K, *The Fourth Industrial Revolution*, World Economic Forum, Storbritannien, 2017, s.7.

⁵ Ibid., s.8.

⁶ Inom sjukvården har internationell forskning visat att AI kan detektera mycket tidiga tecken på begynnande demenssjukdomar såsom Alzheimers, detta 6 år innan sjukdomen tillslut brutit ut. Detta möjliggör för sjukvård att påbörja behandling i ett mycket tidigt skede, vilket följaktligen låter patienten få bättre möjligheter att bromsa sjukdomsförloppet. Se Smith, D, Artificial Intelligence can detect alzheimer's disease in brain scans six years before a diagnosis, *University of California San Fransisco*, 2019, (hämtad 24/3-2022); Brierley, C, AI could detect dementia years before symptoms appear, *University of Cambridge*, 2021-08-12 (hämtad 24/3-2022).

Inom nationellt jordbruk anses AI kunna effektivisera skördar och skydda mattillgången. AI används bland annat till att i realtid avläsa fält och dess grödor och flagga för exempelvis skadedjur eller torka, detta för att möjliggöra att rätt åtgärder sätts in i rätt tid. Internationella källor menar att globala investeringar i AI-system inom jordbruk kommer att stiga från 1 mdkr år 2020 till 6 mdkr år 2026. Se Research Institutes of Sweden (RISE), AI i jordbruket kan rädda mattillgången, *RISE*, 2021-02-01 (hämtad 24/3-2022); Columbus, L, 10 ways AI has the potential to improve agriculture in 2021, *Forbes*, 2021-02-17 (hämtad 24/3-2022).

1.1.2 AI inom den offentliga sektorn

År 2019 använde 10,2% av den offentliga sektorn sig av AI-teknik inom *utveckling* av nya produkter och/eller tjänster samt för interna processer⁷. Den procentuella andel inom den offentliga sektorn som använder AI år 2022 har otvivelaktigt stigit, och år 2019 påbörjades ett stort projekt där bl.a. AI Sweden, Tillväxtverket och Skatteverket gått ihop för att utveckla AI-lösningar inom digital automatisering för svenska myndigheter att nyttja⁸. Det är ett pågående projekt som syftar till att ge svenska myndigheter de verktyg och förutsättningar som krävs för att kunna möjliggöra moderna och språkteknologiska lösningar i deras verksamheter. Något som i det längre loppet underlättar den enorma texthantering som myndigheterna idag behöver utföra.

Myndigheter i Sverige har under flera års tid tagit hjälp av automatiserat beslutsfattande med hjälp av AI och maskininlärning. Idag används AI-teknik hos bl.a. Försäkringskassan för att upptäcka felaktiga utbetalningar inom det statliga tandvårdsstödet, och hos Skatteverket för att kontrollera inkomna deklarerationer⁹. Även Jordbruksverket har tillsammans med länsstyrelserna påbörjat stora projekt som syftar till att effektivisera och förbättra jordbruksverksamhet med hjälp av automatisk analys¹⁰. Implementeringen av AI-teknik är således tämligen utbredd inom många branscher och industrier, där AI möjliggör både en effektivisering av verksamheten och ett underlättande för mänsklig personal genom automatiserat beslutsfattande och automatiserad analys.

AI-teknik används idag i relativt stor utsträckning inom juridiken, i vart fall om man ser till *antal*¹¹ beslut som faktiskt fattas av helt automatiserade processer. De flesta beslut om skatteavdrag, arbetsgivaravgifter och punktskatter är idag helt automatiserade, där autonoma¹² system fattar juridiska beslut i enlighet med vad lagar och avtal stadgar. Trots att en relativt stor del av det juridiska arbetet har hunnit bli digitaliserat är rättsautomationen fortfarande ringa uppmärksammas och nästintill oberörd av de flesta svenska juristutbildningar. Anledningen till detta må vara att juridiskt arbete huvudsakligen ännu sker på konventionellt sätt, med fysiska personer och med en tryckt lagbok på bordet. Möjligtvis kan det vara så att de juridiska beslut som blivit automatiserade har förlorat sin juridiska identitet och istället bara blivit en del av de hundratusentals t.ex. inskrivningsärenden som sker hos Lantmäteriet årligen, något som hanteras av icke-rättsutbildad personal i stora IT-system.¹³

⁷ Statistiska Centralbyrån (SCB), *Artificiell intelligens (AI) i Sverige 2019, 2020*.

⁸ Vinnova, ”*Språkmodeller för svenska myndigheter*”, diarenummer 2019-02996, Vinnova, 2019-09-27

⁹ Ericson, A, Myndigheter jagar fusk och fel med AI-teknik, *Sveriges Radio*, 2020-08-07 (hämtad 18/2-22).

¹⁰ Research Institutes of Sweden (RISE), AI för arealövervakning- en förstudie, *RISE*, 2020-12-01 (hämtad 20/1-22).

¹¹ Hundratusentals beslut dagligen, jfr.: Wahlgren, P, *Automatiserade juridiska beslut*, i Nääv, M & Zamboni, M (red.), *Juridisk metodlära*, 2018, 2:a uppl., Lund: Studentlitteratur, s. 401 f.

¹² En viktig distinktion måste göras mellan autonoma och automation, där det senare innebär att samma process återupprepas. En autonom AI-teknik innebär emellertid något självdrivande eller självgörande, exempelvis en självkörande bil.

¹³ Wahlgren, P, i Nääv & Zamboni (red.), *Juridisk metodlära*, s. 401-402.

Verkligheten är dock sådan att det är aktuellt för hela juristkåren att börja följa den tekniska utvecklingen, inte bara inom tämligen okomplicerade ärenden såsom inskrivningsärenden eller bouppteckningsärenden, utan även inom olika typer av domstolsförfaranden, både i civilrättsliga och förvaltningsrättsliga mål. Det är läge för den svenska juristkåren att börja fundera på hur den digitala eran ska kunna inkorporeras även in i tvistlösningen, där småmål, dvs. tvistemål av mindre värden, kan vara en god början. På lite längre sikt kan det vara av stort samhällligt intresse att också exempelvis konsumenttvister och förvaltningsmål kan hanteras digitalt, då sådana mål upptar en stor del av tings- och förvaltningsrätternas arbete¹⁴.

1.1.3 Digitaliserad tvistlösning som alternativ tvistlösningsmetod

Tvister är ett fenomen som nästintill automatiskt skapas när människor interagerar med varandra, det är en naturlig del av mänskligheten och det är naturligt att vi som människor ibland har skilda åsikter. Metoder att lösa våra tvister har således växt fram och funnits så länge som mänskligheten har funnits, där de tidigaste metoderna handlat om enkla tvistlösningssprocesser ad hoc¹⁵ eller som den allra äldsta formen; våld som tvistlösningsmetod¹⁶.

Som den traditionella tvistlösningen ser ut idag så sker den i domstol mellan två eller flera parter, och denna syn på tvistlösning är alltjämt etablerad i samhället, både bland jurister och lekmän. Den traditionella tvistlösningen i domstol har fått tillskott av alternativa tvistlösningsformer, där de främsta får antas vara skiljeförfarande och medling. Men allt eftersom samhället har utvecklats i takt med teknisk utveckling och innovation, har även en annan alternativ tvistlösning vuxit fram, där en digitaliserad form av tvistlösning idag är etablerad på främst internationell nivå. Digitaliseringen i svenska domstolar är tämligen restriktiv och digitaliserar framförallt målhantering och tillgängliggörande av domstolsmaterial på ett digitalt plan¹⁷. Vad gäller den internationella arenan finns däremot ett hundratals alternativa tvistlösningar i digitalt format, så kallade *online dispute resolution* (ODR), där ett av de mest välkända exemplen är eBays Resolution Center som hanterar fler än 60 miljoner tvister årligen¹⁸.

ODR är en gren inom tvistlösning, ett markant avsteg från den traditionella metoden där parter möts fysiskt, öga mot öga, för att i en fysisk domstol, framför en fysisk domare försöka lösa en tvist mellan parter. ODR öppnar upp möjligheten att sköta förhandling, medling och skiljedom online, vilket skapar förutsättningar att dra fördel av teknikens möjligheter för att skapa en så enkel, snabb

¹⁴ Ur Domstolsverkets statistik framgår att förvaltningsrätterna avgjorde ca 196.000 mål år 2020, motsvarande siffra för tingsrätterna var ca 210.000, s.9 samt s.30.

¹⁵ Med ad hoc menas här en tillfällig lösning alternativt en lösning ”för detta ändamål”.

¹⁶ En av de tidigast daterade tvistlösningsformerna i lagstiftningen som involverade ett tilltagande av våld går att återfinna i ett stadgande om tvekamp i den s.k. hednalagen i Västergötland, daterad kring 1200-talets början. Se vidare Carlsson, Lizzie, *Handsken är kastad - Tvekamp och rättssymbolik*, 1957, s.151.

¹⁷ Björling, E, *Digital tvistlösning*, i Noll, G (red.) m.fl., *AI, digitalisering och rätten - En lärobok*, 2021, Lund: Studentlitteratur AB, s. 52.

¹⁸ Ibid. s.51.

och kostnadseffektiv tvistlösning som möjligt¹⁹. Processen innebär dock inte att man helt enkelt implementerar digital tvistlösning som sådan och låta systemet köra fritt, utan det uppstår en rad olika frågeställningar när AI-teknologin ska involveras i beslut av något komplexare karaktär. Exempelvis uppstår frågetecken kring hur ett AI-system kan samverka med rättsliga principer såsom legalitet, objektivitet och andra allmänna rättsprinciper. En annan frågeställning som aktualiserats i det här arbetet är hur en digitalisering går att implementera inom målhantering i förvaltningsrätten samt ärendehantering inom förvaltningsmyndigheterna.

Mot bakgrund av framförallt dessa aspekter finner jag det viktigt och intressant att lyfta just det här ämnet, ett tämligen outforskat område om man jämför med andra, typiska juridiska uppsatser. Det förutspås att automatisering i olika former kommer att påverka ca 375 miljoner människor världen över, där människor antingen kommer bli av med sina jobb, bli tvungna att vidareutbilda sig, eller helt enkelt byta bransch²⁰. Juridiken är mitt i ett paradigmskifte, mitt i en stor reform som kommer att förändra det juridiska arbete så som vi är vana att se det. Som snart nyutexaminerad jurist är det således högst relevant för mig att utforska det här ämnet och förhoppningsvis förbereda mig på vad som komma skall. Världen står inför ett paradigmskifte, men är juridiken redo?

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med arbetet är att analysera och utreda hur digital tvistlösning och AI-digitalisering lämpar sig med allmänna rättsprinciper. Arbetet ämnar till att teoretisera hur en tillämpning av en digitaliserad tvistlösning och AI-digitalisering kan utmana de rättsprinciper som är erkända i Sverige. Med digitaliserad tvistlösning²¹ menas i det här arbetet användningen av artificiell intelligens och dess algoritmer i olika sammanhang; både avseende alternativa tvistlösningsmetoder samt användningen av AI-algoritmer inom domstolsförfarandet och förvaltningen. Samtlig digitalisering som diskuteras i det här arbetet involverar ett moment av AI och dess algoritmer, varför ”vanlig” digitalisering inte omfattas. AI-digitalisering i det här arbetet syftar både till AI som ett juridiskt hjälpmedel och AI som en ersättare för den mänskliga beslutsfattaren i både allmän- och förvaltningsrättslig process; de olika fenomenen kommer att diskuteras i olika avsnitt. I samtlig utredning är möjligheten att säkerställa rättssäkerheten en central del i arbetet, där potentiella problem ställs emot möjligheten att skydda den rättssäkerhet som det nationella rättsväsendet starkt värnar om.

Både nationella som internationella modeller kommer att diskuteras för att kunna göra en övergripande helhetsanalys av hur den digitala tvistlösningen ser ut i dagsläget. Syftet är även att uppmärksamma på vilka områden den tekniska innovationen inte alltid fullt ut lyckas samspela med

¹⁹ Blomkvist, C, Fyra snabba frågor och svar om ”Online dispute resolution” - Vad är ”online dispute resolution”?, *GreenCounsel AB*, 2019-04-12 (hämtad 27/1-22).

²⁰ McKinsey Global Institute, Manyika, J, m.fl., *Jobs lost, jobs gained: What the future of work will mean for jobs, skills and wages*, Rapport från McKinsey Global Institute, 2017.

²¹ Just begreppet tvistlösning hänför sig endast till allmän process då domstolsförfarandet i förvaltningsprocessen inte kategoriseras som en tvistlösning. Därför talas det i arbetet genomgående om digitaliserad tvistlösning *eller* digitalisering, just för att kunna omfatta både allmän- och förvaltningsprocess.

de juridiska rättsprinciperna. Detta genom att lyfta den problematik som en AI-digitalisering inom juridiken faktiskt medför. Dessa syften kommer att uppnås genom att utreda hur väl en AI-digitalisering lyckas ligga inom ramarna för framförallt de process- och förvaltningsrättsliga principerna. Allmänna grundläggande juridiska principer kommer att diskuteras, där framförallt regeringsformens²², rättegångsbalkens, förvaltningsprocessens och förvaltningslagens bestämmelser ligger i fokus.

Ett sista huvudsakligt syfte i arbetet är att analysera huruvida en digitalisering är möjlig inom förvaltningsprocessen, detta mot bakgrund av att många förvaltningsrättsliga ärenden idag redan är AI-digitaliserade (dock mest enklare matematiska beräkningsmodeller). Detta syftet kommer att nås genom att väga förvaltningsrättsliga principer mot de potentiella konsekvenserna av en AI-digitalisering. I sammanhanget är det även viktigt att diskutera förvaltningsprocessens indispositiva karaktär och hur en sådan går att kombinera med en AI-digitalisering.

För att besvara arbetets syften har en rad frågeställningar framställts som vägledning;

- **Vad är digitaliserad tvistlösning?**

Hur ser teknologin bakom tvistlösningen ut och hur fungerar maskininlärning och artificiella neurala nätverk?

- **Hur förhåller sig digital tvistlösning baserad på AI till allmänna rättsprinciper?**

*I vilken utsträckning utmanar en AI-digitalisering förvaltnings- och processrättsliga principer?
Hur stora är riskerna att rättssäkerheten börjar luckras upp?*

- **Vilken möjlighet finns att tillämpa en AI-digitalisering inom förvaltningsrätten?**

Kan en digitalisering samverka med de förvaltningsrättsliga principer som idag formar hela förvaltningen?

Kan en digitalisering kombineras med förvaltningsprocessens indispositiva karaktär?

- **Är domstolssammansättningen i allmän- och förvaltningsrättslig process utbytbar mot en algoritm?**

²² 1-2 kap Regeringsformen (1974:152).

1.3 Metod och teoretiska utgångspunkter

1.3.1 Rättsdogmatisk metod

I den deskriptiva delen av arbetet (*segment II*) tillämpas den rättsdogmatiska metoden; de traditionella rättskällorna är det material som jag kommer att vända mig till. Den rättsdogmatiska metoden ämnar till att beskriva gällande rätt med ledning av vedertagna rättskällor, och den här beskrivningen innebär att man behöver tolka och fastställa gällande rätt samt systematisera den gällande rätten i form av olika regler och principer m.m.²³.

Lag, förarbete, praxis samt doktrin möjliggör en sammanställning av vad som utgör gällande rätt i de områden i arbetet där gällande rätt ska beskrivas, exempelvis i kapitel 3. En stor del av arbetet hänför sig till juridiska principer, både process- och förvaltningsrättsliga sådana, varför traditionella rättskällor erbjuder en noggrann och korrekt genomgång av dessa. Eftersom mitt syfte med arbetet är att analysera hur en digitaliserad tvistlösning kan påverka och/eller samspela med dessa allmänna rättsprinciper, anser jag att den juridiska metoden gynnar mitt arbete bäst. Eftersom arbetet hänför sig till allmänna rättsprinciper och rättssäkerhet i stort kommer den rättsdogmatiska metoden redogöra för valda rättsprinciper utifrån de regelverk som är aktuella i det här arbetet; främst regeringsformen, rättegångsbalken samt förvaltningsprocesslagen. Utöver detta kommer även relevanta principer som av hävd gäller oberoende av huruvida dessa finns uttryckta i lagtext eller inte, redogöras för enligt den rättsdogmatiska metoden.

En kort men viktig notering som ska göras är följande; även om mitt syfte i segment II är att beskriva gällande rätt utifrån de rättskällor som är legitima blir mitt sätt att tolka rätten en del av normbestämningen. När jag tolkar gällande rätt kommer min tolkning automatiskt att tolkas i form av ”de lege interpretata” (rätten som den har uttolkats), som i förlängningen ändock kommer att skapa min egen tolkning av rätten, oavsett om jag objektivt försöker tolka gällande rätt. Jag vill här poängtera min medvetenhet kring detta och understryka att jag därför aktivt kommer eftersträva att vara objektiv i största möjliga mån, samt att det material som har använts för att skapa min egen tolkning alltid kommer att göras tydligt genom hela arbetet.²⁴

1.3.2 Rättsanalytisk metod

Den rättsdogmatiska metoden är nära sammankopplad med den rättsanalytiska metoden som tillämpas i den analyserande delen av arbetet (*segment III*). För att kunna tillämpa en rättsanalytisk metod krävs att man först har fastställt gällande rätt, något som alltså utförs under segment II. Den rättsanalytiska metoden, i kontrast mot den rättsdogmatiska, ämnar inte åt att endast fastställa gällande rätt utan att även analysera denna. Den rättsanalytiska metoden tillåter dessutom

²³ Sandgren, C, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, uppl. 4, Stockholm: Norstedts Juridik, 2018, s. 49.

²⁴ Se Svensson, E-M, De lege interpretata - om behovet av metodologisk reflektion, *Juridisk Publikation*, 2014, s. 225-226.

användandet av sådant material som inte är strikt juridiskt eller auktoritärt på samma nivå som traditionella rättsdogmatiska källor, varför det är möjligt att använda ett större urval av nationellt och internationellt material. Eftersom den teoretiska ansatsen i arbetet tar avstamp i den tvärvetenskapliga teorin lämpar det sig väl med en rättsanalytisk metod som tillåter användandet av material från andra discipliner vilket i förlängningen tillåter arbetet att studera rätten ur flera olika perspektiv. Den rättsanalytiska metoden förutsätter inte att det alltid finns ett korrekt svar, vilket möjliggör för mig som författare att använda mig av värderingar och kritisk analys vilket i förlängningen ger adekvata förutsättningar för att uppfylla arbetets syften.²⁵

1.3.3 Tvärvetenskaplig teori

Det här arbetet lyfter vissa problemområden som det teknologiska vetenskapsområdet har identifierat genom användningen och utvecklingen av AI, och hur dessa förhåller sig till vissa utvalda juridiska rättsprinciper. Eftersom samverkan mellan dessa problemområden och de valda rättsprinciperna är det som ligger inom arbetets fokus, kommer detta arbete att präglas av den tvärvetenskapliga teorin.²⁶ Den tvärvetenskapliga teorin möjliggör en utredning avseende hur juridiken och tekniken samspelar genom att diskutera fenomen och begrepp över olika disciplinränsar inom olika vetenskapliga områden; i det här fallet juridiken och tekniken. Eftersom arbetet ämnar att undersöka samverkan mellan just dessa två vetenskapliga områden måste således en analys som omfattar båda områdena tillämpas. Genom att först beskriva hur de tekniska delarna fungerar är det sedan möjligt att analysera hur en sådan tillämpning går att implementera inom juridikens ramar. Den tvärvetenskapliga teorin möjliggör därför att de olika vetenskapliga områdena kan dra nytta av varandras förklaringsmodeller och begrepp. Det vetenskapliga område som tekniken utvecklas inom är ju generellt oberoende av juridiken som sådan avseende många aspekter, men i det här arbetet kommer både tekniken och juridiken analyseras inom ramen för samma arbete.²⁷

1.3.4 Material

Ämnet som är valt för det här arbetet är den tekniska innovation som involverar AI-teknik för att möjliggöra en digitaliserad tvistlösning inför en domstolsprocess och som en ersättare mot det traditionella domstolsförfarandet. Detta är ett relativt nytt fenomen vilket gör att området inte är särskilt bevandrat varken i praxis eller i doktrin. Av förevarande anledning har det således ställts höga krav på att materialet som används är aktuellt i tiden och helst så uppdaterat som möjligt. Av

²⁵ Sandgren, 2018, s. 50-51.

²⁶ Eftersom AI i grunden är en tvärvetenskap som inkluderar olika områden. exempelvis matematik, juridik och filosofi, är det tämligen enkelt att välja just den tvärvetenskapliga teorin som grundansats i det här arbetet. Se Frank, S.J, Tort Adjunction and the Emergence of Artificial Intelligence software. *Suffolk University Law Review* Vol. XXI:623, 1983. s. 623-624.

²⁷ Nääv, M, Zamboni, M. *Juridisk metodlära*. Lund: Studentlitteratur AB, 2:a uppl., 2018. s. 435.

den anledningen har jag funnit det nödvändigt att vända mig till en hel del material som finns online, dels på olika hemsidor men också vetenskapliga artiklar som ligger på internet.

Det har använts en del äldre material i arbetet, främst för att lägga fram en historisk bakgrund och för att beskriva traditionella, juridiska principer och konstruktioner. Det äldre material som har använts har ansetts vara aktuellt i tiden då viss information och äldre forskning fortfarande är korrekt och relevant idag. Vissa principiella förutsättningar besitter sitt inflytande inom juridiken likväl idag som för 100 år sedan och anses ha lagt grunden för den uppfattning som vi har idag, varför sådant material av självklara skäl fortfarande är relevant. Exempelvis har betydande forskning från mitten av 1900-talet lagt grunden för den historiska bakgrunden i avsnitt 2.1. Även om det här arbetet ämnar till att analysera en *nationell* tillämpning av en digitaliserad tvistlösning kommer internationella källor att användas för att beskriva hur den digitaliserade tvistlösningen fungerar, detta eftersom sådan forskning har kommit längre i många andra länder.

1.4 Avgränsningar

Till att börja med ska det konstateras att den tekniska redogörelsen för hur AI-tekniken och dess processer fungerar är tämligen översiktlig. Jag har valt att inte gå in på detalj och inte heller att omfatta samtliga typer av algoritm-modeller som finns. Anledningen till detta är att jag anser att en sådan genomgång är alldeles för tekniskt avancerad, dels med hänsyn till min egen tekniska kunskap men även i relation till mina syften och frågeställningar. Det här arbetet är inte i huvudsak en teknisk redogörelse för AI utan ett rättsanalytiskt arbete med rättsliga konsekvenser i blickfånget. Jag har valt att analysera hur *vissa* typer av AI-system och dess algoritmer förhåller sig till *vissa* typer av juridiska principer och konstruktioner, därför är det oproblematiskt att inte redogöra för andra algoritmer eller konstruktioner. Det ska dock poängteras att detta är ett urval som jag har gjort personligen, varför det således kan innebära att modeller som inte tas upp i det här arbetet ändå kan vara av relevans ur någon annans perspektiv. Emellertid är min sammanvägda bedömning att de algoritmer och modeller som redogörs för i det här arbetet är de som förefaller mest aktuella för mitt syfte och mina frågeställningar.

Även om internationell information har används ligger mitt fokus i hur en tillämpning av hur en AI-digitalisering eller digitaliserad tvistlösning skulle te sig nationellt, mot bakgrund av de rättsprinciper och rättskonstruktioner som Sverige erkänner. Den internationella inblandningen finns för att den kan ge mer svar på hur AI-digitaliseringen kan se ut i Sverige inom en snar framtid, varför jag anser att det är relevant att diskutera även internationella metoder i det här arbetet. Allmänna internationella debatter och kritik kring tillämpningen av AI-digitalisering kommer också att användas i den mån den är relevant för den svenska rättstillämpningen.

En avgränsning har gjorts gällande de olika rättskipande instanserna där endast tingsrätt och förvaltningsrätt, dvs. första instans, kommer att behandlas i följande arbete. Således exkluderas kammarrätt, hovrätt, Högsta domstol och Högsta förvaltningsdomstol. Att digitalisera tvistlösning på endast första instans är ett djärvt steg i sig, men att även aktualisera sådan digitalisering inom

högre instanser skulle i större utsträckning äventyra eller i vart fall tänja på den rättssäkerhet som det svenska rättssystemet starkt skyddar. Detta främst eftersom högsta instans har en prejudikatbildande funktion vilket har syftet att i hög grad vara vägledande för den fortlöpande rättsskipningen. Enligt min bedömning är sådan rättsskipning inte sådan som lämpar sig för någon form av digitalisering eller automation, i vart fall inte i dagsläget. Av den anledningen har jag valt att inte gå in på AI-digitalisering av överklaganden på domar från förvaltningsprocessen, tvister i allmän process²⁸ eller i någon form av resningsfall.

Det här arbetet kommer att exkludera brottmålen och således hänföra sig endast till tvistemål och förvaltningsmål och förvaltningsärenden²⁹. Anledningarna till detta är flera, till att börja med kräver en utredning gällande AI-digitalisering en noggrann och således utförlig analys i sig. Det finns många perspektiv som måste anses vara viktiga att lyfta fram och som därför är en nödvändig del av arbetet. En utredning gällande brottmål hade rent praktiskt varit kostsam och jag bedömer att arbetets omfång inte tillåter en sådan analys. En annan anledning är att jag personligen anser att en digitaliserad tvistlösning vad gäller brottmål är ett utmanande steg att ta. Konsekvensen av felaktiga domar och beslut inom brottmål kan i högre grad anses vara mycket påfrestande och förstörande för den inblandade individen, varför jag anser att det är ett fält som jag inte är redo att bevandra på egen hand. Med det sagt vill jag dock poängtera att jag uppmuntrar lagstiftare och andra akademiker till att utforska området, då digitaliseringen kan ha stora möjligheter att i vart fall effektivisera även brottmålen.

De rättsprinciper som lyfts i det här arbetet är de principer som jag anser är mest relevanta och intressanta att diskutera i relation till arbetets tema. Det ska poängteras att det finns en uppsjö av andra principer som har blivit utelämnade från det här arbetet, detta dels för att alla principer inte aktualiseras i lika stor omfattning inom aktuellt tema och dels för att arbetets omfång inte tillåter en sådan utredning.

²⁸ Eftersom förvaltningsdomstolarna hanterar överklaganden av förvaltningsbeslut även i första instans kommer sådana överklaganden att omfattas av det här arbetet.

²⁹ Endast statliga förvaltningsärenden kommer att omfattas; kommunala kommer att exkluderas.

1.5 Disposition

För att tydliggöra de olika delarna i arbetet är de deskriptiva och analyserande delarna åtskilda varandra genom användningen av olika segment; segment I innefattar de inledande avsnitten, segment II innefattar en deskriptiv redogörelse över AI-teknologin samt den juridiska bakgrund som är relevant i relation till de syften samt frågeställningar som har ställts, och till sist segment III som innefattar analysen av det tekniska och juridiska samspelet. Kapitel två ger en kortare redogörelse för hur den artificiella teknologin är uppbyggd och algoritmernas centrala beståndsdelar. Kapitel tre redogör för förhållandet mellan ordinarie och alternativ tvistlösning samt förvaltningsprocessen. Redogörelsen är centrerad kring de olika principer och andra principiella utgångspunkter som aktualiseras i de olika förfarandena. Det sker även en kortare genomgång av domstolens sammansättning avseende allmän- och förvaltningsrättslig process. Kapitel fyra redogör för digitaliserad tvistlösning och hur ett sådant förfarande fungerar idag, där material främst har hämtats från internationella källor eftersom utbudet i Sverige är tämligen restriktivt.

Genom den deskriptiva delen ämnar arbetet att informera läsaren om de premisser och utgångspunkter som både den valda tekniken och de valda juridiska rättsprinciperna har att utgå ifrån. Därefter ämnar arbetet till att analysera hur dessa två vetenskapsområden kan samverka i en digitalisering av vissa juridiska förfaranden. Analysdelen av arbetet börjar med kapitel 5 som redogör för de centrala rättsprinciper som har lyfts i tidigare kapitel och på vilket sätt en digitaliserad tvistlösning och/eller digitalisering inom förvaltningsprocessen börjar luckra på dessa principer. Kapitel 5 skildrar en hel del problem som litteraturen menar kan ske när algoritmer samverkar med juridiken eller samhället i övrigt. Analysen avslutas med kapitel 6 för en sammanfattande och avslutande kommentar.

II. Redogörelse för AI-teknologin samt regleringen rörande tvistlösning

2. Vad är artificiell intelligens?

2.1 Historisk bakgrund

2.1.1 Alan M. Turing's "Turing Test" mot John Searle's "The Chinese Room"

*"We can only see a short distance ahead,
but we can see plenty there that needs to be done."*³⁰

Datavetaren och matematikern Alan Mathison Turing var en av de tidigast betydande forskarna inom den artificiella intelligensen. Turings intresse och engagemang var en av byggstenarna som gjorde att människan fick upp ögonen för den stora potential som den artificiella intelligensen faktiskt har. Redan år 1950 ställde sig Turing frågan "Kan maskiner tänka?", och mot bakgrund av den frågeställningen utformade Turing ett test som fick namnet *the Turing test*. Testet bygger på att en mänsklig testperson (utvärderaren) konverserar med andra datorer via en dator. Bakom de andra datorerna sitter respondenten; antingen en annan mänsklig person eller ett datorprogram som automatiskt svarar på frågor eller påståenden i konversationen. Målet med testet är att klarlägga; om testpersonen inte klarar av att skilja på om respondenten som den konverserar med är en mänsklig person eller ett datorprogram, har datorn lyckats uppvisa intelligent, mänskligt beteende.³¹

Trots att Turingtestet härstammar från mitten av 1900-talet har det stor filosofisk och praktisk påverkan på hur vi ser på AI-tekniken än idag. Resultat av Turingtestet utmynnade bl.a. i en stor kritikerstorm³², där flera matematiker och forskare hävdade att *även om* en dator skulle lyckas övertyga den mänskliga utvärderaren om att respondenten var en människa (trots att respondenten egentligen var en dator), betydde det inte att datorn kunde efterlikna mänskligt beteende och ännu mindre mänsklig intelligens. John Searle var en av de största kritikerna mot Turingtestet, och som en del i kritiken utformade Searle sitt eget tankeexperiment för att bevisa motsatsen.

³⁰ Turing, M. Alan, *Computing machinery and intelligence: Learning machines*, Mind 49: 433-460, 1950, s. 22.

³¹ Nationalencyklopedin, *Turingtestet*, u.å.

³² Se bl.a. Searle, J, i Guttenplan, S (red.), *A companion to the philosophy of mind*, 1995, New Jersey; John Wiley and sons ltd, s. 544-584 ff., samt John, Preston, *Views into the Chinese room essays on Searle and artificial intelligence*, Oxford; Clarendon press, 2002.

Searle menade på att även om ett datorprogram lyckas svara ”rätt” eller lämpligt på frågor har det ingenting med medvetande, intelligens eller förståelse att göra, utan datorn har bara lyckats att lösa uppgiften på korrekt sätt. Vidare menar Searle att det krävs ett tillbakavisande av Turings teori gällande att datorer och algoritmer kan likställas med mänskliga sinnen, då det är viktigt att förstå att bara för att det *ser ut* som att ett datorprogram förstår har datorprogrammet ingen förståelse för mening eller semantik.³³ Searle’s tankeexperiment *the Chinese Room* exemplifierade hans syn på saken; om man sätter en icke-kinesisk talande person i ett rum och ber personen att sammanställa kinesiska meningar kommer personen inte att kunna göra detta. Om man däremot förser personen med instruktioner angående hur man skriver på kinesiska kommer personen högst troligt att lyckas. Men betyder detta verkligen att personen har en förståelse för kinesiska, eller har personen bara lyckats utföra en uppgift efter givna instruktioner? Enligt Searle var svaret tydligt; personen har inte lärt sig kinesiska utan har bara lyckats följa instruktioner.³⁴

Debatten och kritiken kring Turings test lever vidare än idag då det fortfarande är aktuellt att diskutera huruvida datorprogram eller AI någonsin kommer att nå en sådan utveckling att de kan efterlikna mänsklig intelligens. I vart fall på ett sådant intellektuellt plan att vi människor faktiskt tror att programmet eller tekniken är en riktig människa. Visserligen har exempelvis Google’s egen röst-AI *Duplex* lyckats boka frisörtider på telefon utan att människan i andra änden insett att den konverserat med en AI³⁵, men det kanske inte är tillräckligt revolutionerande till att kunna påstå att AI:n besitter mänsklig intelligens.

2.2 Definition av begreppet

Vilken definition man ska ge AI har inte alltid haft ett självklart svar eftersom begreppet har varit tämligen flytande och abstrakt. Detta har gjort att begreppet fått olika beskrivningar och definitioner beroende på vilken litteratur eller aktör man vänt sig till. Europaparlamentet definierar AI som ”[...] en maskins förmåga att visa människoliknande drag, [...] resonande, inläring, planering och kreativitet”. AI kan även beskrivas som det tvärvetenskapliga förhållningssätt där människan kan modellera och skapa intelligens av olika former, vilket i sin tur avslöjar nya, utforskade former som mentalitet och medvetande kan ha³⁶. AI-tekniken kan även beskrivas som ett brett område som omfattar många olika tekniker, där maskininläring och djupinläring är utmärkande, samt att det som skiljer AI från andra tekniker och metoder för automation är AI-teknikens förmåga att lära sig över tid; AI:n har följaktligen en möjlighet att bli bättre och mer intelligent med hjälp av träning³⁷.

³³ Searle, J, Minds, brains and programs. *The behavioral and brain sciences*. No. 2, Cambridge University Press, s.417-457 ff., 1980.

³⁴ Ibid.

³⁵ Duplex är ett exempel på den andra vågen av AI-tekniken, där programmet tränas på att utföra väldigt snäva och specifika uppgifter, för att bli expert på just några få uppgifter. Google’s mänskliga Duplex-teknik lanserades i maj 2018 och assisterar användarna att ringa diverse samtal, se bl.a. Google AI Blog, Google Duplex: An AI system for accomplishing real-world tasks over the phone, *Google*, 2018-05-08 (hämtad 30/1-22).

³⁶ Frankish, Keith & Ramsey, M., William, *The Cambridge handbook of artificial intelligence*, Cambridge; Cambridge University press, 2014, s. 2.

³⁷ Regeringskansliet, *Nationell inriktning för artificiell intelligens*, art.nr N2018.14, 2018, s. 4.

Man kan i stora drag sammanfatta att den breda definitionsbilden av AI omfattar en teknik som innebär att maskiner eller program ges förmågan att uppvisa beteende/intelligens som närmar sig den mänskliga, samt att detta beteende kan bli bättre genom träning. Definitionen som kommer att ligga till grund för det här arbetet är Jacob Turner's definition; Turner beskriver AI som; ”*Artificial Intelligence is the ability of a non-natural entity to make choices by an evaluative process.*”³⁸. Utifrån följande definition är det viktigt att utröna vad dessa begrepp betyder, detta eftersom arbetet kommer att bygga vidare med hänsyn till just den definitionen. Ur juridiskt perspektiv är en tydlig definition att föredra, då detta minskar tolkningsutrymmet vilket i sin tur leder till ökad rättssäkerhet³⁹.

Vad gäller ”*non-natural entity*” menas i princip att tekniken inte återfinns naturligt, utan den är skapad av människan. Det är dock viktigt att understryka att definitionen per se inte betyder att den är *skapad* av människan, då detta inte alltid kan vara en sanning. Eftersom viss AI-teknik besitter förmågan att designa och skapa nya AI försvinner den mänskliga inblandningen i ett senare skede av skapandet, varför det är felaktigt att definiera AI som ”skapad av människan”⁴⁰. Även om den första tekniken skapats av mänskliga händer försvinner den mänskliga kopplingen när den första AI:n börjar reproducera nya AI-tekniker. ”Skapad av människan” syftar följaktligen till en mer generell syn på AI-tekniken, och främst till hur tekniken skapades *från början*. När självskapande AI reproducerar sig själv blir den mänskliga initiala inblandningen mindre betydande allt eftersom reproduktionen fortlöper. Vidare är det viktigt att klargöra att man måste skilja på autonoma och automation, där det senare innebär att samma process återupprepas. En autonom AI-teknik innebär å andra sidan något självdrivande eller självgörande, exempelvis en självkörande bil. Det ska dock tilläggas att AI även kan utföra automatiska processer, emellertid är det den autonoma biten som kommer att vara relevant i det här arbetet. Ett sista klargörande rör ”*evaluative process*” vilket i förevarande arbete menas en process där principer och regler vägs mot varandra innan ett beslut eller en åtgärd kan ske. I de fall endast en regel är tillämplig finns det färre oklarheter, men i de fall det uppstår en konflikt mellan exempelvis två principer gör tekniken en avvägning. AI:n ska således fatta det beslut som tar hänsyn till den princip som väger tyngst.⁴¹

2.3 Teknisk uppbyggnad

2.3.1 Maskininlärning (ML)

ML är den del av AI-tekniken som möjliggör ett inlärande för AI:n, följaktligen det som gör det möjligt för AI:n att förbättra sin förmåga. Grunden för maskininlärning är att AI-systemet lär sig att upptäcka vilka mönster som upprepar sig i tillhandahållen data, den lär sig med s.k.

³⁸ Turner, J, *Robot Rules: Regulating Artificial Intelligence*, Berlin: Springer Nature Switzerland, 2019, s.16. Min kursivering.

³⁹ För stort tolkningsutrymme leder till rättsosäkerhet då det uppstår svårigheter att uppnå förutsägbarhet.

⁴⁰ Turner, 2019, s.16.

⁴¹ Ibid. s.19.

mönsterigenkänning. Målet med mönsterigenkänningen är att AI-systemet självständigt ska kunna förstå och lära sig att förutspå det korrekta svaret baserat på tidigare mönster. Genom att ”mata” en algoritm med märkt eller omärkt data kommer algoritmen producera en uppskattning om ett mönster i datan. Detta gör algoritmen genom en optimeringsprocess, där algoritmen upprepar och uppdaterar sig själv tills algoritmen har nått en acceptabel tröskel för noggrannhet, en tröskel som skaparen eller designern av systemet förvalt⁴².

För att kunna lära sig behöver ett AI-system och dess algoritmer matas med träningsdata, data som kallas för input-data. Ju mer data som systemet matas med, desto större förbättringspotential och desto bättre resultat/förutsägelser kommer systemet att kunna generera, s.k. output-data. Det går att likställa med ett litet barn som ser en hund för första gången i sitt liv. Om barnet dagen efter ser en katt, kommer barnet högst troligt att tro att katten är en hund, trots att det är två skilda djur. Det krävs att barnet får se flera hundar och flera katter tills barnet lär sig att skilja på de olika djuren, precis likadant fungerar maskininlärningen; ju mer input data, desto mer träning, desto bättre resultat.⁴³ Om man ska lära en AI att lära sig skillnad på en katt och en hund, ska man följaktligen förse AI:n med mängder av bilder på olika typer av katter och hundar vilket låter systemet att lära sig och identifiera vilka mönster som finns i datan och hur datan ska särskiljas för att kunna avge svaret; det här är en hund.

Det finns två olika typer av ML-modeller; övervakad inlärning och oövervakad inlärning. Övervakad inlärning innebär i princip att AI-systemets algoritmer mottar träningsdata i kombination med ett ”facit”, vilket innebär att mänsklig inblandning har skett på så sätt att träningsdatan redan är märkt med rätt eller fel svar *innan* den ges till algoritmen. I de fall algoritmen genererar fel svar justeras hela systemet, och så fortsätter det om och om igen tills algoritmen levererar ett korrekt svar tillräckligt ofta⁴⁴. Oövervakad inlärning lämnar över ansvaret till algoritmen, således presenteras träningsdatan utan några rätta eller felaktiga svar, vilket gör att algoritmen självständigt ska hitta mönster eller särskiljande egenskaper i träningsdatan och utifrån dessa dra slutsatser, och leverera förutsägelser. För att en algoritm ska anses som självständig krävs att den antingen (1) har kapaciteten att lära sig själv genom träningsdatan på ett sätt som inte involverar en mänsklig instruktion eller ett mänskligt inblandande, eller (2) att algoritmen med tiden självständigt börjar utveckla nya och förbättrade algoritmer som *inte* endast är en replikering av den ursprungliga algoritmen.⁴⁵

⁴² IBM, Machine learning: How machine learning works, *IBM Cloud Education*, 2020, (hämtad 1/2-22).

⁴³ PWC, Financial services - Maskiner som lär sig själva - kan de ersätta människan?, *PWC*, 2018 (hämtad 31/1-22).

⁴⁴ *Vad som anses som tillräckligt ofta beror på vilket behov algoritmen ska fylla eller vilket sammanhang algoritmen används i, och blir således upp till designerna av systemet att avgöra.*

⁴⁵ Turner, 2019, s.70. Framstående forskare menar att dessa två kriterier bör ställas på samtliga AI-system om man överhuvudtaget vill kunna benämna det intelligent. Man menar att en självständig och intelligent algoritm bör kunna agera utefter erfarenhet och kunna anpassa sitt beteende trots att algoritmen inte har de nödvändiga kunskaperna eller resurserna till en början. Se Wang, Pei, *Rigid Flexibility: The Logic of Intelligence*, New York: Springer, 2006, s.75-102.

2.3.2 *Artificiella neurala nätverk (ANN)*

Den artificiella teknikens uppbyggnad likställs ofta med den mänskliga hjärnans nervceller; båda har komplexa sammanlänkade system som möjliggör för cellerna eller neuronerna att sända information⁴⁶. AI-tekniken består av artificiella neurala nätverk (ANN), där små beståndsdelar, s.k. neuroner var för sig uppfyller en enkel funktion, men som sammankopplade med miljarder andra neuroner kan hantera mycket komplexa uppgifter. Det är genom dessa nätverk som all information passerar och samtliga beslut och justeringar görs. Själva nätverket består av ett input-lager där data kommer in till algoritmen, flera dolda lager där informationen analyseras och behandlas, samt ett output-lager där ett form av resultat avges. Varje artificiell neuron är ansluten till en annan, och tillsammans bildar de ett stort och komplext sammankopplat nätverk.⁴⁷ ANN möjliggör AI-algoritmen att utföra de processer som beskrivits under avsnitt 2.3.1, dvs. själva maskininlärningen.

I själva processen tilldelas input-datans variabler olika vikter, vilket hjälper neuronerna att bestämma betydelsen av en given variabel. En variabel med större vikt innebär att den är mer betydande än en annan given variabel med lägre vikt, men variablerna kan också kategoriseras på olika sätt där vissa variabler aldrig kan väga tyngre än en annan, oavsett antal.⁴⁸ Pondera att en algoritm exempelvis skulle bestämma vilken av två motstridiga rättskällor som ska ha företräde i en viss fråga; regeringen utfärdar en förordning som strider mot grundlagen avseende religionsfrihet som tillerkänns varje person i Sverige. Om algoritmen skulle utgå från rättskällehierarkin, skulle algoritmen tilldela variabeln ”grundlag” högre vikt än variabeln ”förordning”. Svaret eller resultatet av algoritmens process skulle således bli att grundlag ska ha företräde före förordning, oavsett om det är *en* motstridig förordning eller om det är *hundratals* motstridiga förordningar. Algoritmen är lärd att kategorin grundlag alltid trumfar kategori förordning.

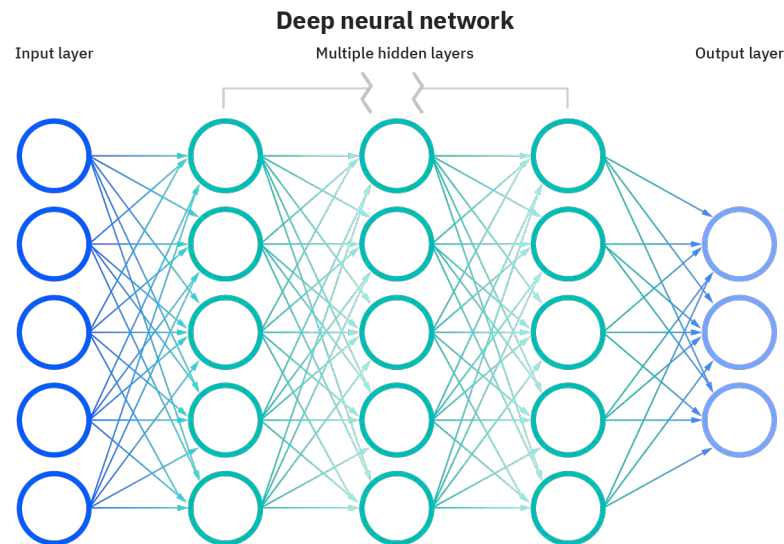
2.3.3 *Djupinlärning*

Djupinlärning är en ännu komplexare variant av maskininlärningen, det är en specialiserad metod där algoritmen verkligen försöker att efterlikna den mänskliga hjärnan och dess förmåga. Resultatet är en algoritm som kan hantera mycket stora mängder data och trots detta göra förutsägelser/resultat med stor noggrannhet. Det praktiska som skiljer djupinlärning från maskininlärning och vanliga ANN, är att de neurala nätverk som används i djupinlärningen består av tre eller fler lager (se figur 1), medan ett vanligt neuralt nätverk endast består av en eller två lager. Ett större antal lager möjliggör mer optimerade och förfinade resultat, varför det kan vara att föredra att använda sig av just djupinlärning.

⁴⁶ Russel, S, Norvig, P, *Artificial Intelligence - a modern approach*. London: Pearson Education Limited, 2016, s. 2.

⁴⁷ IBM, Machine learning: Machine learning vs. Deep learning vs. Neural Networks, *IBM Cloud Education*, 2020-05-27 (hämtad 1/2-22).

⁴⁸ Ibid.

Figur 1. Källa: IBM, What are neural networks?: Neural Networks, *IBM Cloud Education*, 2020-08-17 (hämtad 1/2-22).

Skillnaden mellan vanlig maskininlärning och djupinlärning handlar främst om att djupinlärningen möjliggör en hantering av mer komplex data som inte nödvändigtvis behöver vara strukturerad eller märkt, vilket i sin tur eliminerar eller i vart fall minskar den mänskliga inblandningen. Vanliga ANN som används i maskininlärning är till större del beroende av att input-datan är märkt och strukturerad, kontra djupinlärningen som kan hantera och strukturera omärkt data självständigt.⁴⁹ Djupinlärning bygger på att algoritmens beräkningar rör sig genom de olika lager (minst tre), där algoritmen kan använda sig av s.k. backpropagation vilket innebär att algoritmen flyttar bakåt genom lagren för att upptäcka fel och utföra justeringar, för att sedan återgå till dess ursprungliga position⁵⁰. På detta sättet blir algoritmen tidvis och gradvis mer precis och korrekt. Låt oss lyfta ett väldigt enkelt men pedagogiskt exempel; ponera att vi vill att algoritmen för djupinlärning ska kategorisera en uppsättning av olika djur; ”katt”, ”hund” och ”hamster”. Djupinlärningsalgoritmen kommer därefter självständigt att avgöra vilka egenskaper, exempelvis öron eller tassar, som är viktigast för att kunna skilja djuren åt. I förlängningen kommer en sådan algoritm att justera och anpassa sig själv hela tiden så att förutsägelseerna blir mer och mer förfinade och precisa. En algoritm inom vanlig maskininlärning hade å andra sidan endast kunnat skilja djuren åt om en mänsklig inblandning i förväg manuellt hade upprättat en hierarki eller en uppmärkning av datan så att algoritmen visste vad som skulle kategoriseras som vad.⁵¹

⁴⁹ IBM, What is deep learning?; How deep learning works, *IBM Cloud Education*, 2020-05-01 (hämtad 2/2-22).

⁵⁰ Se bl.a. R & N, 2016, s. 734 där backpropagation (även kallad back-prop-learning) beskrivs i detalj.

⁵¹ Ibid.

2.4 Maskininlärning i praktiken

Användandet av ML återfinns i många olika typer av samhällsområden. Några exempel är inom bankernas riskhantering och bedrägeriskydd, inom transportindustrin där ML möjliggör optimeringar av leveransvägar och användning av självkörande bilar, inom detaljhandeln där ML kan analysera köpmönster och även inom sjukvården där ML används som bl.a. diagnostikverktyg för att upptäcka vissa typer av frakturer eller sjukdomar⁵². Slående exempel finns av algoritmens framfart inom sjukvården, där nyutvecklade algoritmer analyserar röntgenbilder i samma nivå och med samma noggrannhet som vanliga röntgenläkare. Detta ger de mänskliga läkarna utrymme att överlåta mindre komplexa fall till algoritmen, vilket gör att mer tid kan läggas på mer komplexa fall som kräver mer tid.⁵³ ML har använts inom vissa rättsliga områden och då främst inom digitaliserat beslutsfattande hos vissa förvaltningsrättsliga myndigheter, men implementeringen har främst skett internationellt. Inom Sverige ser tillämpningen fortfarande tämligen restriktiv ut, där det främst är vissa myndigheters repetitiva arbetsuppgifter och enklare beräkningar som utförs digitalt⁵⁴.

Vad gäller juridisk användning är det relevant att skilja en ML-algoritm från en konventionell rättsdogmatisk analys. Även om man i en juridisk användning av ML förser algoritmen med de möjliga rättskällor man har att arbeta med i det specifika fallet, är det inte en typisk rättsdogmatisk analys som algoritmen utför, utan ML-algoritmen arbetar istället utefter en kvantitativ vetenskaplig metod. Algoritmen skapar följaktligen en specifik typ av sanning där dess premisser eller antaganden ofta går att dölja bakom komplicerad teknik, och hur kompatibelt detta är ur rättssäkerhetsperspektiv kommer att diskuteras vidare under segment III.⁵⁵

3. Förhållandet mellan ordinarie och alternativ tvistlösning samt förvaltningsprocessen

Tvistlösning bygger i huvudsak på att det har uppstått någon form av konflikt mellan två eller flera parter, att dessa parter inte själva kan lösa tvisten och således för tvisten till domstol. Dessa tvister kan handla om allt ifrån pengar, föremål eller familjerättsliga förhållanden. Förvaltningsmål däremot omfattar överklaganden mellan enskilda personer och myndigheter, vilket kan avse mål om socialförsäkring, skatt eller tvångsvård för att bara nämna några exempel. Den gemensamma nämnaren för dessa tvister och överklaganden är att de involverade parterna inte är överens och därför behöver hjälp från en extern, tredje part.

⁵² Microsoft Azure, Vad är maskininlärning?: Process, *Microsoft*, u.å., (hämtad 2/2-22).

⁵³ Danielsson, O, Så kan AI lösa våra hälsoproblem, *Medicinsk Vetenskap*, nr 1, 2017, s.48-53.

⁵⁴ Exempelvis vägtullar, se Proposition 2003/04:145, *Trängselskatt, Finansdepartementets Promemoria; Trängselskatt och förvaltningslagens bestämmelser 28/11-2006*. Samt automatiserade beslut om tillfällig föräldrapenning, se Försäkringskassan, *Automatiserade beslut - tillfällig föräldrapenning, Rättslig kvalitetsuppföljning 2019:1* (hämtade 2/2-22). Arvidsson, M, *Maskininlärning och rättsligt beslutsfattande*, i Noll, G (red.), 2021, s.129.

⁵⁵ Arvidsson, M, *Maskininlärning och rättsligt beslutsfattande*, i Noll, Gregor (red.), 2021, s.129.

3.1 Dispositiva kontra indispositiva tvistemål

Det görs skillnad på huruvida en lag kan avtalas bort och/eller åsidosättas, s.k. dispositiv lagstiftning, eller om lagen inte kan avtalas bort av någon av parterna, s.k. indispositiv lagstiftning. Ett centralt syfte i att tillåta visst åsidosättande av lagen är att parterna på detta sätt har större möjlighet att avtala om det som är centralt för just dem, snarare än att i oupphörligt samtliga fall behöva avtala om omständigheter som inte är relevanta i det specifika fallet. En viktig princip inom den allmänna processen och dess dispositiva tvistemål är dispositionsprincipen, vilken innebär att det är parterna själva som sätter ramarna för rättegången, således får domstolen endast döma på det material som parterna har fört fram och inget annat⁵⁶. Parterna bygger således själva processens ramar inom vilken domstol och rätt måste förhålla sig till, men en viktig notering är att principen inte är tillämplig i indispositiva tvistemål, utan där ligger istället officialprincipen till hands.

Lagstiftaren har följaktligen valt att låta dispositiv lagstiftning ha en utfyllande funktion och erbjuda flexibilitet för de parter som anser att lagens utgångspunkt inte alltid passar parternas specifika avtal⁵⁷. Ett konkret exempel på hur dispositiv lagstiftning ter sig i verkligheten är genom att se på 32 § Köplag (1990:931) där köparen ges visst rådrum för sin reklamation genom ordalydelsen; [...] *inom skälig tid* [...]. Här kan följaktligen en säljare och en köpare avtala om en specifik reklamationsfrist å exempelvis 30 dagar från avlämnande av varan, istället för att luta sig tillbaka på ”inom skälig tid” som framgår i den dispositiva ordalydelsen⁵⁸. Detta är ett tydligt exempel på hur lagstiftningen fyller en utfyllande funktion och tillåter parterna att disponera över sitt avtal för att bäst passa sitt specifika syfte.

Indispositiv lagstiftning (eller tvingande lag) innebär motsatsvis att lagens indispositiva karaktär medför att lagen inte på något sätt kan avtalas bort av parterna. I förlängningen innebär detta att de tvingande bestämmelserna i den indispositiva lagstiftningen kommer att gälla oavsett vad parterna själva har avtalat om. I samtliga indispositiva tvistemål utgår rättstillämparen från officialprincipen, vilket i praktiken innebär en stor skillnad jämfört med dispositionsprincipen. Officialprincipen innebär att domstolen själv får *och bör* bedriva egen utredning i den mån det är nödvändigt med hänsyn till målets svårhet och omfång. Rätten ska således pådriva bevisinhämtning på egen hand, i de fall det anses nödvändigt för att kunna utreda målet. Ett centralt syfte med indispositiv lagstiftning, exempelvis Konsumentköplagen (KKL), är att skydda en potentiellt svagare part och att motverka potentiellt ojämlika förhållanden. Detta kan till exempel vara mellan en konsument och en näringsidkare, där näringsidkaren får anses vara den starkare parten⁵⁹. I praktiken innebär detta som huvudregel att samtliga villkor som i jämförelse med bestämmelserna i KKL är till nackdel för konsumenten är utan verkan. Ett annat exempel på indispositiv lagstiftning är mål och

⁵⁶ Dispositionsprincipen, se 17 kap 3 § (dispositiva tvistemål) samt 30 kap 3 § RB (brottmål).

⁵⁷ Almlöf, H, När dispositiva lagregler blir tvingande, *SvJT*, 2017, s. 2. Exempel på dispositiv lagstiftning är Köplag (1990:931), se 3 §.

⁵⁸ Härtill tillkommer dock även andra bedömningar gällande undersökningsplikt av en varas mest centrala egenskaper, jfr NJA 1993 s.436 och NJA 2016 s.237.

⁵⁹ Se Konsumentköplagen (KKöpl) (1990:932) 3 § 1 st.

ärenden om vårdnad, boende och umgänge, där det är domstolens ansvar att säkerställa att samtliga frågor blir tillräckligt utredda och att det alltid görs en prövning av vad som är barnets bästa⁶⁰ i det specifika fallet⁶¹. Detta innebär att parterna, exempelvis två vårdnadshavare i en vårdnadsutredning, inte kan avtala om vad som passar *parterna* bäst och låta ett sådant avtal godkännas av en domstol, utan en slutgiltig dom ska ta hänsyn till barnets bästa.

En genomgång av dispositiv kontra indispositiv lagstiftning är relevant i det här arbetet eftersom det synliggör att olika lagstiftningar ställer upp olika spelregler och ramar för de involverade parterna. I vissa mål har parterna en större möjlighet för flexibilitet och självbestämmande, medan andra mål strikt förbjuder någon typ av kringgående eller bortplockande av lagstiftningsbestämmelser. Eftersom ett centralt syfte med den indispositiva lagstiftningen är att verka som en skyddslagstiftning är det viktigt att ändamålet i sådana mål alltid skyddas och prioriteras. Därav är det en viktig diskussion som bör föras när man blandar in AI-digitalisering i indispositiva mål, om det ens är möjligt med hänsyn till de intressen som måste skyddas. En utförligare analys av en sådan implementering förs under avsnitt 5.4.2.

3.2 Rättegångsbalkens bestämmelser och principer

För att bringa klarhet i skillnaden mellan en ordinär och en alternativ tvistlösning vad gäller tvistemål är det lämpligt att ta avstamp i rättegångsbalkens⁶² (RB) regelverk och principer. Eftersom dessa regler och principer till stor del representerar det ordinarie rättegångssystemet och den allmänna processen som är erkänd i Sverige kan dessa regler fungera som ett ramverk för vad som stipulerar en ordinarie tvistlösning. RB reglerar både tvistemål och brottmål men det är endast tvistemålen som kommer att utredas i följande avsnitt, se avsnitt 1.4 för vidare information. Reglerna i RB är omfattande och ger rättstillämparen vägledning vad gäller frågan om hur tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen (HD) ska väga och hantera processrättsliga principer, bevisning och andra gemensamma bestämmelser. Den allmänna processens tvistemål har en stor målfloa och hanterar därför en stor mängd olika tvister. En muntlig huvudförhandling är huvudregeln⁶³ för samtliga tvistemål även om det finns visst utrymme för uppläsning eller andra skriftliga anföranden, men detta endast *om* rätten anser att det är till fördel för handläggningen⁶⁴.

⁶⁰ En bedömning av vad som är barnets bästa är en oftast mycket omfattande bedömning som måste göras individuellt med utgångspunkt i det enskilda barnets förutsättningar. Beslutsfattarna ska alltid göra bedömningen med utgångspunkt ur barnets perspektiv samt ta hänsyn till en reell framtidsprognos, se Schiratzki, J, *Barnrättens grunder*, Lund: Studentlitteratur AB, 2019, s. 114.

Barnperspektivet förstärktes med ett tydliggörande år 2006 då vissa förändringar skedde av den centrala paragrafen i Föräldrabalken (1949:381), se 6a kap 2a§ samt prop. 2005/06:99 s.6.

⁶¹ Prop. 2005/06:99, *Nya vårdnadsregler*, s.56.

⁶² Rättegångsbalk (1942:740).

⁶³ Den s.k. muntlighetsprincipen kan ses som en konsekvens av omedelbarhetsprincipen; målet ska avgöras utifrån det som rätten faktiskt har sett och hört under huvudförhandlingen, se även 17 kap 2 § RB.

⁶⁴ 43 kap 5 § RB jämte prop. 2004/05:131.

3.2.1 Principiella utgångspunkter

RB och den allmänna processen bygger främst på förhandlingsprincipen som innebär att de parter som är involverade i ett mål självständigt ska vara verksamma i hela processen. I praktiken innebär detta att det är parterna själva som ansvarar för att utredningen i målet är tillfredsställande, således ansvarar parterna och dess ombud själva för att relevant och tillräcklig bevisning läggs fram i målet. Förhandlingsprincipen är en tämligen övergripande princip som gäller generellt, följaktligen aktualiseras andra principer beroende av om det aktuella målet är dispositivt eller indispositivt. Enligt officialprincipen ska parternas processmaterial i indispositiva tvistemål regleras av domstolen på så sätt att inget onödigt dras in i målet och att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver, vilket i praktiken innebär att domstolen aktivt ska medverka till en effektiv och kostnadseffektiv process⁶⁵. Detta innebär således att domstolen i indispositiva tvistemål även aktivt får hämta in bevisning om det anses nödvändigt för att kunna utreda målet utefter vad dess beskaffenhet kräver⁶⁶, samt att domstolen ska kunna fälla ett avgörande utan att vara bunden av parternas processhandlingar.⁶⁷ Utbruten ur förhandlingsprincipen tillämpas emellertid dispositionsprincipen i dispositiva tvistemål, som motsatsvis innebär att rätten är bunden av det som parterna har yrkat i de fall en dispositiv tvist är aktuell⁶⁸.

En viktig notering här är att även om det finns inslag av indispositiva tvistemål som utreds med hänsyn till officialprincipen bygger den allmänna processen alltså *främst* på förhandlingsprincipen. Dessa två principer har i litteraturen beskrivits som varandras motsatser⁶⁹, där officialprincipen beskrivs som ”[...] *det processuella förfarandet gestaltas som en av domstolen bedriven undersökning*”, kontra förhandlingsprincipen ”[...] *ses processen istället som en inför domstolen utspelad förhandling mellan parterna*”⁷⁰. Den allmänna processen bygger även på omedelbarhetsprincipen som kommer till uttryck i 17 kap 2 § RB (beträffande tvistemål). Principen innebär att rätten endast får grunda sitt beslut på den bevisning som har framkommit under huvudförhandlingen och att parter och vittnen normalt hörs direkt inför domstol via personlig inställelse. I förlängningen innebär detta att förundersökning och sådant som framkommit under målets förberedelse inte räknas som processmaterial, utan i isåfall måste upprepas vid huvudförhandlingen för att kunna användas som bevisning. Syftet med principen är att det anses att dessa omständigheter ger domstolen det bästa möjliga bevisunderlaget, något som emellertid allt

⁶⁵ 35 kap 6 § RB.

⁶⁶ Borgström, P, lagkommentar till 35 kap 6 § Rättegångsbalken (1942:740), jfr NJA II 1943 s.450.

⁶⁷ Dahlgren, G, Allmän förvaltningsdomstols officialprövning, *SvJT* 1994, s. 391.

⁶⁸ 17 kap 3 § RB.

⁶⁹ Officialprincipen är exempelvis vad förvaltningsprocessen i huvudsak bygger på, se avsnitt 3.2.

⁷⁰ Dahlgren, G, Tvåpartsprocess i allmän domstol, *SvJT*, 1991/92 nr 2, s.237 ff. Min kursivering.

oftare börjar ifrågasättas⁷¹. I nära samband med omedelbarhetsprincipen ligger även koncentrationsprincipen till grund för den allmänna processen. Principen innebär att huvudförhandlingen som huvudregel ska fortgå i ett sammanhang dvs. utan några avbrott, vilket möjliggör en effektiv och snabb huvudförhandling⁷².

3.2.2 Tingsrättens sammansättning

Vad gäller tingsrättens sammansättning är detta avhängigt målets omfattning och svårhetsgrad. Även om huvudregeln i ett ordinärt tvistemål är en uppsättning av tre domare kan många tvistemål avgöras av endast en domare, då en tresitsig sammansättning nästan enbart motiveras av komplexa rättsliga överväganden med ett prejudikatintresse. Emellertid kan följande mål ändå motivera en tredomarsammansättning; (1) omfattande bevisning, (2) längre huvudförhandlingstid⁷³ eller (3) mål som rör stora⁷⁴ värden.⁷⁵ Det ska även noteras att en metod av alternativ tvistlösning är de s.k. dispositiva småmålen som enligt huvudregeln ska bestå av en endomarsammansättning. Generellt kan sägas att vardagliga mål som rör exempelvis bestridan av betalningsskyldighet eller mål av icke omfattande bevisning, anses ofta vara tillräckliga med en endomarhandläggning, medan bl.a. tvistiga vårdnadsfall allt oftare kräver en tredomarsammansättning⁷⁶. På senare tid har även kravet på samtycke från parterna angående val av antal domare tagits bort, vilket möjliggör för domstolen att på egen hand besluta i domförhållningsfrågan, vilket i förlängningen kan leda till snabbare och effektivare handläggning⁷⁷.

3.2.3 Avslutande kommentar

Det är onekligen så att RB ställer upp omfattande men tydliga regler för hur tvistemålsprocessen ska fortgå och ur vilka principiella utgångspunkter rättstillämparen ska se på varje enskilt mål, beroende av vilka omständigheter som är rådande. Det är påtagligt att rättsprinciperna spelar en stor roll inom rättstillämpningen och den ordinarie tvistlösningen, och en av de tyngsta faktorerna till varför principerna måste respekteras bottnar kring att säkerställa rättssäkerhet för hela det juridiska systemet. Utan förhandlings- och officialprincipen faller några av de grundpelare som den allmänna

⁷¹ En uppluckring av omedelbarhetsprincipen kan möjliggöra fastställande av bevisning i större utsträckning än vad som är möjligt idag, något som skulle kunna effektivisera brottbekämpning då en större mängd bevisning idag faller bort eftersom den tillhör exempelvis stadiet "förundersökning". Se Justitiedepartementets svar till riksdagen, Damberg, M, Ju 2021/00461.

⁷² 43 kap 11 § RB.

⁷³ Längre än två dagar, Se PM 20150218 Södertörns tingsrätt, Sveriges domstolar, *Handläggning av dispositiva tvistemål*, 2015, avsnitt 8.2, s. 79-80.

⁷⁴ Över 500.000 kr, se PM 20150218, 2015, avsnitt 8.2, s. 80.

⁷⁵ 1 kap 3a§ 1-3 st RB jämte PM 20150218, 2015, avsnitt 8.2, s. 79-80 f.f.

Se även prop. 1988/89:95 som anför att det är acceptabelt att se till domarens egna kunskaper och erfarenhet och låta detta ligga till viss grund för en bedömning huruvida det räcker med endomarsammansättning eller inte.

⁷⁶ Se RH 2009:50.

⁷⁷ Emellertid föreligger fortfarande av naturliga orsaker starka skäl för domstolen att ändå diskutera domarsammansättningen i mål av komplex karaktär, se Thornefors, C, lagkommentar 14 till 1 kap 3a§ RB.

processen vilar på, samtidigt som omedelbarhets- och koncentrationsprincipen adderar ytterligare möjligheter för parterna att vara delaktiga i en effektiv och rättssäker huvudförhandling.

3.3 Alternativ tvistlösning

Även om den ordinarie tvistlösningsmetoden är den vanligaste finns det alternativa metoder som två tvistande parter kan använda för att lösa en tvist. Det finns ett antal alternativa tvistlösningar utbrutna ur den ordinarie tvistlösningen som på olika sätt fyller olika funktioner och behov. Innan en genomgång av den digitala tvistlösningen som alternativ tvistlösningsmetod, sker en kortare genomgång av de "äldre" alternativen till tvistlösning som i dagens moderna samhälle används i stor utsträckning.

3.3.1 Skiljeförfarande, förlikning och medling

Skiljeförfarandet är en alternativ tvistlösningsmetod som innebär att tvisten löses utanför domstolens väggar med hjälp av skiljemän. Staten har i allmänhet inget eget intresse av att tvister ska prövas av allmän domstol, och således har det ansetts motiverat att använda ett skiljeförfarande i sådana tvister där förlikning är möjlig, dvs. inte i indispositiva tvistemål⁷⁸. Det är en metod som i regel löser tvisten snabbare och effektivare än vad ordinär tvistlösning i domstol lyckas med⁷⁹.

Processen förutsätter att parterna har ett skiljeavtal, dvs. att ett avtal föreligger som föreskriver att tvister ska lösas genom ett skiljeförfarande. I och med att man har gjort ett tydligt avsteg från de statliga domstolarna uppstår en möjlighet för parterna att vara flexibla och själva utforma processen på det sätt som de själva önskar. I kombination med detta kan parterna även själva utse skiljedomare i skiljeförfarandet⁸⁰. Detta, i kontrast mot tvistlösning i domstol, innebär att parterna kan utse en skiljedomare med specialistkompetens inom just det område som parterna tvistar om, vilket möjliggör att tvisten hanteras av en person med erfarenhet och gedigen kunskapsbakgrund⁸¹. En sådan flexibilitet som låter parterna själva utforma skiljeavtalet råder följaktligen trots att lagstiftningen gällande skiljeförfarande får anses tämligen omfattande, vilket resulterar i att olika skiljeförfaranden kan se mycket olika ut⁸². En viktig skillnad från den ordinarie tvistlösningen är emellertid att tvisten löses genom en skiljedom och att en sådan inte får överklagas annat än vid att formella fel har gjorts, och i sådana fall kan en klandertalan föras⁸³.

⁷⁸ Prop 1998/99:35, s. 33 ff.

⁷⁹ Stockholms Handelskammarers Skiljedomsinstitut: *Skiljeförfarande*, u.å.

⁸⁰ Dock under förutsättning att skiljedomaren är opartisk och obunden.

⁸¹ Stockholms Handelskammarers Skiljedomsinstitut: *Skiljeförfarande*, u.å.

⁸² Se Lag (1999:116) om skiljeförfarande.

⁸³ Den ordinarie tvistlösningen möjliggör ett generellt överklagande av tingsrätts domar till högre instans genom bestämmelserna i 49 kap RB, dock med en del undantagsregler, jfr. 49 kap 12 § RB.

I de fall parterna i ett skiljeförfarande väljer att förlikas innan en skiljedom har avgetts, anses det att skiljeförfarandet är avslutad och förlikningen får samma rättsverkningar som om en skiljedom hade avgetts⁸⁴. Resultatet av en förlikning är ett förlikningsavtal som omfattar de överenskommelser som har nåtts. En förlikning, oavsett om den sker i ljuset av ett skiljeförfarande eller sker i allmän domstol, innebär att parterna löser den dispositiva tvisten innan den tas upp i en huvudförhandling i domstol eller resulterar i en skiljedom. Anledningen till en förlikning kan vara att parterna (eller en av dem) bedömer att kostnad och tidspillan för tvistemålsprocessen blir alldeles för långdragen, och således uttrycker sitt önskemål om att träffa en förlikning. En annan anledning kan helt enkelt vara att en part bedömer sin prognos att vinna tvisten som förhållandevis ringa, och således väljer förlikning som kan resultera i en bättre utgång för den parten.

Oavsett hur partskonstellationen i målet ser ut, är huvudregeln att rätten *ska* verka för att parterna förlikas i de fall det inte kan anses olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter⁸⁵, och det föreskrivs särskilt aktiv förlikningsverksamhet i mål om små värden⁸⁶. Det framgår av lagstiftningen att rätten i det tidigaste skedet av tvistprocessen, dvs. redan i förberedelsen av målet, ska klargöra huruvida det finns förutsättningar för förlikning eller samförståndslösning⁸⁷. Således är det tydligt att lagstiftaren önskar att parterna kommer överens i största möjliga mån, vilket i förlängningen innebär att en huvudförhandling inte behöver hållas eller att den i vart fall innehåller färre meningsskiljaktigheter. *Samförståndslösning* hänför sig emellertid endast till indispositiva tvistemål, som således inte resulterar i en förlikning utan i just en samförståndslösning⁸⁸.

I de fall en förlikning inte kan komma till stånd av olika anledningar, exempelvis att parterna finner det förhållandevis svårt att hitta en lämplig lösning, kan en medlare användas för att hjälpa parterna att lösa tvisten, s.k. särskild medling. Rent resultatmässigt får parterna detsamma som om de hade utfört förlikningen på egen hand dvs. ett förlikningsavtal som oftast stadfästs av rätten och en återkallad stämningsansökan⁸⁹. Själva medlingsförfarandet i sig har inga egentliga rättsregler då detta i förarbeten har ansetts onödigt⁹⁰, utan medlaren får i varje fall se till de specifika omständigheterna och försöka lösa tvisten utefter dessa. Fördelen med att utse en medlare i tvisten är att medlaren kan agera med större frihet än vad en konventionell domare kan, vilket möjliggör ett tillvaratagande av båda parter intressen i större mån.

⁸⁴ 27 § 2 st Lag om skiljeförfarande.

⁸⁵ 42 kap 17 § RB.

⁸⁶ Prop. 1986/87:89, s.114.

⁸⁷ 42 kap 6 § 5 p RB.

⁸⁸ Se exempelvis 6 kap 18a§ Föräldrabalk (1959:381).

⁸⁹ Larsson, S, Förlikning i tvistemål, *SwJT* 1959, s. 179.

⁹⁰ Prop. 1986/87:89, s.115.

Genom de olika bestämmelserna i RB är det rimligt att anse att lagstiftaren är positivt inställd till att parter löser sin tvist alternativt när en samförstånds lösning innan tvisten behöver tas upp till huvudförhandling. Att inte behöva tvinga upp en tvist i domstol spar på tid och resurser både vad gäller de involverade parterna men även för de allmänna domstolarna.

3.4 Förvaltningens och förvaltningsrättens bestämmelser och principer

Förvaltningsrätten avser relationen mellan det allmänna och det enskilda; förhållandet mellan stat/kommun och enskilda personer. Förvaltningsprocessen är en kontradiktorisk tvåpartsprocess som innebär att den enskilda har stat eller kommun som motpart i målet. I litteraturen beskrivs förvaltningsrätten som den juridik som följer människan från vagga till grav; en nyfödd får sitt personnummer via Skatteverket (förvaltningsrättslig myndighet) och det är till sist Skatteverket man vänder sig till för att registrera ett dödsfall när personen avlider⁹¹.

Det föreligger stor processuell skillnad vad gäller förvaltningsprocessen jämfört med den allmänna processen. Förvaltningsdomstolarnas regelverk är förvaltningsprocesslag (1971:291) (FPL) och lag (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar (LAFD), vilket medför två skilda regelverk med andra juridiska rättsprinciper att förhålla sig till. Förvaltningsdomstolarna; förvaltningsrätten, kammarrätten och Högsta förvaltningsdomstolen (HFD), har således FPL och LAFD som reglerar deras rättskipande verksamhet och handläggning⁹². I förarbeten till den nuvarande lagstiftningen framgår att FPL ska omfatta all typ av dömande verksamhet som inte kan räknas till handläggning av själva förvaltningsärendet⁹³. Det framgår även att tanken med FPL är att lagstiftningen ska vara lättillgänglig för den rättssökande allmänheten, vilket framförallt visar sig i en utebliven uppdelning av processreglerna likt den som görs i RB.⁹⁴

Det ska dock poängteras att FPL bygger på att förvaltningsmål är indispositiva⁹⁵, detta eftersom ett förvaltningsmål innebär att ett enskilt intresse står mot ett allmänt, och således bör inte parterna ha fri dispositionsrätt över den sak som är föremål för prövning⁹⁶. En begränsad dispositionsrätt är vidare motiverad av de olika samhällsintressen som de allmänna förvaltningsdomstolarna måste ta hänsyn till i beslutsfattandet. Den indispositiva karaktären i förvaltningsmål innebär att domstolen inte är bunden av myndighetens medgivande och att allt material som förs in i målet räknas som processmaterial och därför kan ligga till grund för domstolens prövning⁹⁷. Den övergripande rättsliga verksamhet som förvaltningsdomstolarna utför handlar om överprövning av olika

⁹¹ von Essen, U, Bohlin, A, Warnling Conradson, W, *Förvaltningsrättens grunder*, Stockholm: Nordsteds juridik, 2019, s. 22.

⁹² Även Lag (1971:89) om allmänna förvaltningsdomstolar innehåller bestämmelser gällande vissa materiella regler.

⁹³ Prop. 1971:30, Del 2, s.511.

⁹⁴ RB är uppdelad i olika bestämmelser för de olika instanserna, i olika rättegångsstadier och olika måltyper. Se Ibid. s. 13 och 511.

⁹⁵ SOU 2014:76, s.100.

⁹⁶ Ribbing, M, Förvaltningsprocessens karaktärsdrag och rättegångsbalkens betydelse för förvaltningsprocessen, *Förvaltningsrättslig tidskrift*, Nr 3, 2021, s. 500.

⁹⁷ SOU 2014:76, s.100-101.

myndighetsbeslut⁹⁸, där det generellt anses att de formella krav som ställs är tämligen lågt ställda, detta för att möjliggöra enskildas överklagande utan att behöva ta stöd från ombud⁹⁹. Eftersom FPL generellt är tillämplig oavsett vilken typ av förvaltningsmål det handlar om i det enskilda fallet, möjliggör lagstiftningen en flexibel process¹⁰⁰. Det är tydligt att lagstiftaren har haft som syfte att möjliggöra den förvaltningsrättsliga lagstiftningen inte bara för beslutsfattarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna, utan också för de enskilda parter som försöker nyttja sin lagliga rätt.

3.4.1 Förvaltningslag

I den nationella demokratin är tillit till myndigheter en central grundpelare, varför det är viktigt att den nationella lagstiftningen öppnar upp för tilltro och objektivitet. Som ett resultat av detta har förvaltningsmyndigheterna förvaltningslagen¹⁰¹ (FL) att ta hänsyn till, som reglerar medborgarnas rättigheter i förhållande till de nationella myndigheterna. År 2018 trädde den nya förvaltningslagen i kraft som på många sätt ämnade att stärka rättssäkerheten ytterligare, bl.a. genom att kodifiera praxis. I förlängningen innebär detta att icke-jurister har en större möjlighet att begripa en ibland mycket komplex juridik. Eftersom principer uttryckligen slagits fast i lagstiftningen och att enskilda i förvaltningsärenden numera inte blir tvingade att hänge sig till praxistolkning eller vända sig till andra författningar, har juridiken gällande förvaltningsärenden blivit tillgänglig för fler.¹⁰² Eftersom förvaltningsbeslut får anses vara en verkställighet av det allmänna/statens makt och förvaltningsdomstolarna i det här sammanhanget har en kontrollerande funktion, är det viktigt att samtliga förvaltningsdomstolar ämnar till att skydda rättssäkerheten och materiellt korrekta avgöranden¹⁰³.

3.4.2 Officialprincipen

Inom förvaltningsrätten är officialprincipen en allmän princip vilket i praktiken innebär att de beslutsfattande förvaltningsmyndigheterna har ett utredningsansvar i varje ärende. Den förvaltningsrättsliga myndigheten ska se till att ärendet blir utrett i den omfattning som dess beskaffenhet kräver, detta enligt 23§ FL. Detta innebär följaktligen att det är myndighetens och inte parternas ansvar att svara för en noggrann och tillräcklig utredning av varje ärende. Myndigheten har det yttersta ansvaret för att samtligt underlag i ett ärende är sådant att det leder till materiellt riktiga beslut. Eftersom FL till stor del syftar till att skydda rättssäkerheten och att garantera den enskilde dess rättigheter, är förvaltningsmyndigheternas utredande verksamhet en central del i att

⁹⁸ Eftersom förvaltningsrätten ägnar sig åt överprövningar räknas instansen således inte som en första instans i uttryckets egentliga mening, se Strömberg, H, Länsrätt som första domstolsinstans, *Förvaltningsrättslig tidskrift*, 1995/1-2, s. 25-29.

⁹⁹ Ibid. s.31.

¹⁰⁰ Ribbing, 2021, s.501.

¹⁰¹ Förvaltningslag (2017:900).

¹⁰² Svensson, P, Nya förvaltningslagen - ”tydliga direktiv att komma till rätta med långsam handläggning”, *Nordstedts juridik, Karnov group*, 2020, (hämtad 15/2-22).

¹⁰³ Ribbing, M, *Förvaltningsprocessen och rättegångsbalken*, Stockholm: Jure, 2018, s.2.

realisera förvaltningslagens rättsskyddande funktion¹⁰⁴. Omfattningen av de utredningsåtgärder som krävs kan variera beroende på det individuella ärendets karaktär. Exempelvis är utredningsansvaret mer omfattande i ärenden som behandlar myndighets ingripande mot någon enskild, än om ärendet avser en enskilds begäran av att få en förmån utbetalad.¹⁰⁵

Vad gäller förvaltningsdomstolarnas handläggning finns en liknande bestämmelse i 8§ FPL som avser domstolens utredning av målet. Där framgår att rätten ska se till att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver, bl.a. genom att via frågor och påpekanden avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar¹⁰⁶. Det ska dock påpekas att det är parterna själva som i första hand ska avhjälpa otydligheter och lägga fram noga utrett processmaterial i målet, emellertid ska domstolen bistå parterna så att målet faktiskt blir materiellt korrekt i de fall det är nödvändigt. Bestämmelsen ger uttryck för domstolens materiella processledningsskyldighet och omfattningen för utredningen är beroende av själva processföremålets karaktär men även de aktuella partsförhållandena. Processledningen innebär även att domstolen ska se till att irrelevant information inte förs in i målet och att överflödigt utredning avvisas, detta enligt 3 st.¹⁰⁷

3.4.3 Partsinsyn och kommunikationsplikt

Under avsnitt 3.2.1 förklaras att den allmänna processen och dess tvistemål bygger på omedelbarhetsprincipen, en princip som innebär att rättens dom endast får grundas på det som framkommit under huvudförhandlingen och inget annat processmaterial. Till skillnad från förfarandet i den allmänna processen har emellertid förvaltningsförfarandet inte någon omedelbarhetsprincip. Det finns således ingen allmän processrättslig princip likt de principer i den allmänna processen som kan garantera parterna insyn i det processmaterial som ingår i domstolsprocessen och som sedan ligger till grund för domstolens dom. Däremot har vissa partsrättigheter införts i förvaltningslagen för att efterlikna en sådan garanti på en fullständig insyn som parterna i den allmänna processen åtnjuter rätt till. Dessa rättigheter återfinns i 10§ FL för *partsinsyn* och i 25§ vad gäller *kommunikation* eller *kommunikationsplikt*, och garanterar parterna insyn inom hela förvaltningsärendet.¹⁰⁸

Partsinsynen innebär att den som är part i ett ärende har en rättighet att få ta del av samtligt material som har tillförts ärendet, alltså samtligt processmaterial oavsett om material räknas som allmänt eller inte (jfr. offentlighetsprincipen som endast aktualiseras vid allmänna handlingar). Av den anledningen kan man anse att partsinsynen ger en mer långtgående rättighet än den allmänna

¹⁰⁴ Jfr. Prop. 1985/86:80, s.11.

¹⁰⁵ Ahlström, K, lagkommentar till 23§ FL, p, 96, 23/2-22.

¹⁰⁶ Se 8§ FPL 1-2 st.

¹⁰⁷ Jermsten, R, lagkommentar till 8§ FPL, p 20-22, 23/2-22.

¹⁰⁸ Bestämmelsen i FL benämns endast som ”*kommunikation*” men dess funktion syftar i stort sett till att innebära en kommunikationsplikt för myndigheten i relation till parterna, varför jag i det här arbetet har valt att använda mig av termen ”*kommunikationsplikt*”. Regeringskansliet, Justitiedepartementet, *En ny förvaltningslag - remissyttranden över Förvaltningslagsutredningens betänkande (SOU: 2010:29)*, s. 161-162.

offentlighetsprincipen eftersom partsinsynen även omfattar handlingar av icke-allmän karaktär. Utöver detta kan en part med hänvisning till partsinsynen även begära handlingar efter att avslutat ärende, om det anses att beaktansvärda behov finns. I 10§ 2 st FL framgår de begränsningar som avser partsinsynen i relation till 10 kap 3§ OSL¹⁰⁹, där insynen blir begränsad om det är av synnerlig vikt av hänsyn till något allmänt eller enskilt intresse att sekretess inte röjs.¹¹⁰ Sekretessbestämmelsen är generellt inget hinder i det egna ärendet såvida det inte är av synnerlig vikt att en uppgift inte röjs. Exempelvis kan en socialnämnd som handlägger ett ärende om vård av missbrukare anses kunna tillämpa sekretessbestämmelsen och vägra lämna ut en handling till parten där det framgår att det är en närstående som har gjort anmälan, jfr OSL 26:1 om risken för men.¹¹¹

Kommunikationsbestämmelsen återfinns i 25§ FL och innebär att innan en förvaltningsrättslig myndighet fattar ett beslut i ett ärende ska myndigheten underrätta den som är part i ärendet om allt material som anses vara av betydelse för beslutet. Parten ska ges tid att yttra sig över materialet och hela kommunikationsprocessen ska ske såvida det inte är uppenbart obehövt¹¹², eller uppfyller något av kriterierna i 2 st 1-3p. Punkt 3 innebär att myndigheten får avstå från att kommunicera materialet till parten om ett väsentligt allmänt eller enskilt intresse kräver att beslutet meddelas omedelbart. Detta omfattar således enbart mycket angelägna åtgärder som objektivt sett inte får försenas av den anledningen att myndigheten först måste ta hänsyn till att kommunikation har skett. Exempelvis kan de myndigheter som beslutar i ärenden som rör hälsoskydd, brandskydd eller allmän säkerhet ställas inför sådana situationer där myndighetens snabba beslut möjliggör ett avvärjande av akut fara för liv, hälsa eller egendom, varför det således är nödvändigt och lämpligt att bortse från kommunikationsplikten¹¹³.

Kommunikationsplikten är en viktig beståndsdel i förvaltningsmyndigheternas beslutsfattande eftersom den grundläggande rättsprincipen att ingen ska dömas ohörd¹¹⁴ kommer till uttryck genom bestämmelsen. Plikten bistår det förtroende som den offentliga förvaltningen behöver eftersom det är en förutsättning att förvaltningen bedrivs på ett sådant sätt att den enskilde parten alltid görs delaktig i de frågor som rör denne. Dessutom har kommunikationsbestämmelsen i den nuvarande förvaltningslagen omformats på så sätt att myndighetsperspektivet har blivit mer framträdande och tydligt och den enskildes intressen framställs tydligare¹¹⁵. Kommunikationsplikten har även den funktionen att den tillförsäkrar ett fortlöpande utbyte av information mellan de involverade parterna

¹⁰⁹ Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

¹¹⁰ Ahlström, K, Lagkommentar till 10§ FL, p, 28-31.

¹¹¹ Warnling Conradsson, W, 2018, s. 66. Se även JO 1990/91 s.101.

¹¹² Bestämmelsen ska tolkas snävt och i de fall myndigheten är tveksam huruvida kommunikation ska ske gällande något material ska myndigheten kommunicera informationen i enlighet med huvudregeln.

¹¹³ Prop. 2016/17:180, s.168.

¹¹⁴ Jfr. bl.a. EKMR artikel 6 och NJA 2006 s.394.

¹¹⁵ Exempelvis är den nya bestämmelsen i Förvaltningslag (2017:900) tydligare strukturerad; tydligare radbrytningar med en kortare och läsvänligare punktlista på de undantagsregler som kan tillämpas. Bestämmelsen har även fått en egen rubrik som lyder "Kommunikation" istället för att grupperas med andra bestämmelser under rubriken "Parters rätt att få del av uppgifter", jfr: Förvaltningslag (1986:223).

och myndigheterna, vilket i stora drag möjliggör förvaltningslagens övergripande ändamål; värna enskildas rättssäkerhet och underlätta snabba avgöranden.¹¹⁶

3.4.4 Övriga principiella utgångspunkter

Det finns ett flertal andra bestämmelser i FL som är viktiga och som har avgörande betydelse för ärendehantering i helhet. Service, tillgänglighet och samverkan är principiellt viktiga förutsättningar för att en god förvaltning ska kunna erbjudas. Bestämmelsen om service återfinns i 6§ FL och innebär att myndigheten ska säkerställa att kontakten med den enskilda förblir smidig och enkel, detta främst genom att erbjuda den enskilde sådan hjälp att den enskilde har möjlighet att tillvarata sina intressen. Exempelvis är myndigheten skyldig att hjälpa till om en person vänt sig till fel instans genom hänvisning till rätt instans, annan hjälp kan röra hjälp med diverse ansökningar. Att kontakten ska vara ”enkel” innebär att den enskilde inte ska behöva ha någon särskild sakkunskap innan denne kontaktar en myndighet, utan den enskilde ska bli avhjälpd med de frågor och oklarheter som finns utan onödiga dröjsmål.¹¹⁷

Tillgänglighets- och samverkansrekvisitet återfinns i 7§ respektive 8§ FL, där den förstnämnda innebär i princip det ordalydelsen säger; myndigheten ska vara tillgänglig för kontakt med enskilda och informera allmänheten om hur och när sådan kontakt kan föras. Myndigheten ska vara tillgänglig i så stor utsträckning som möjligt, men hur omfattande tillgängligheten förblir är upp till myndigheten själv. Samverkansrekvisitet innebär att myndigheter ska samverka med andra myndigheter inom deras gemensamma verksamhetsområde i sådan utsträckning som är möjligt med hänsyn till myndigheternas egen verksamhet. Bestämmelsen innebär ett allmänt krav och kan exempelvis innebära att myndigheten hämtar in information från en annan myndighet för att kunna hjälpa den enskilde med svar på dennes fråga.¹¹⁸ Det är ostridigt att myndigheterna ska tjäna som ett fullgott stöd för den enskilda som vänder sig till myndigheten med diverse frågor. Grunderna för en god förvaltning förutsätter att dessa tre rekvisit är uppfyllda jämte principerna om legalitet, objektivitet och proportionalitet. År 2017 skrevs de tre allmänna rättsprinciperna in i den nya förvaltningslagen; legalitets-, objektivitets- och proportionalitetsprincipen. En inskrivning av de allmänna principerna gjordes eftersom de anses så viktiga i förvaltningsprocessen att ett tydliggörande i lagstiftningen ansågs kunna rikta ännu mer fokus på principerna och säkerställa att de tas hänsyn till i varje enskilt mål¹¹⁹. Dessa principer finns även lagstadgade genom praxis och genom Regeringsformen (1974:152) (RF), varför principerna även är tillämpbara i den allmänna processen i allmän domstol. Av den anledningen sker en genomgång av dessa principer under senare avsnitt.

¹¹⁶ Prop 2016/17:180, s.155-156.

¹¹⁷ Ahlström, K, lagkommentar till 6§ FL, p. 15-18.

Utöver detta ska myndigheten ansvara för att den uttrycker sig på ett lättbegripligt sätt och beslut ska utformas på sådana sätt att den enskilde ges möjlighet att förstå beslutets innebörd, jfr. JO 2005/06 s.327 jämte JO 2009/10 s.262.

¹¹⁸ Ahlström, K, lagkommentar till 7-8§§ FL, p. 19-24.

¹¹⁹ Prop. 2016/17:180, s. 57-60.

3.4.5 Kort om förvaltningsrättens sammansättning

En förvaltningsrätt är som huvudregel domför med en lagfaren domare och med tre nämndemän, eller med två nämndemän om en nämndeman får förhinder¹²⁰. En sådan domarsammansättning kan dock utökas i sådana fall där målets omfattning eller svårighetsgrad kräver detta. Emellertid är förvaltningsrätten även domför med endast en domare under vissa förutsättningar, bl.a. vid beslut som anses vara av enkel beskaffenhet. Enkel beskaffenhet i förvaltningsmål är inte lika knuten till belopp som vid den allmänna processen, utan tar istället avstamp i huruvida målet *faktiskt* är enkelt eller inte. Exempelvis kan ett komplicerat mål men som rör ett lågt värde bedömas att vara komplext och således kräva en fullsuttet rätt, samtidigt som mål som avser värden högre än ett halvt basbelopp men som framstår som enkla, kan avgöras av en ensamdomare.¹²¹

3.5 Förhållandet mellan RB och FPL

Den allmänna processens RB och förvaltningsprocessens FPL är två separata regelverk med sina egna individuella processuella principer, vilket blir tydligt när man lyfter de väsentliga skillnader som finns mellan de olika processerna. Exempelvis kan nämnas att åberopsbördan är tämligen olik varandra i de olika processerna; enligt RB är rätten bunden av parternas åberopade grunder i dispositiva tvistemål eftersom, som nämnt tidigare, förhandlingsprincipen är grundläggande i den allmänna processen¹²². I förvaltningsprocessen är emellertid domstolen obunden av parternas åberopade grunder i enlighet med officialprincipen, vilket i förlängningen gör att domstolen måste ta hänsyn till sitt utredningsansvar och därför inte stannar vid de åberopade grunderna¹²³. Utöver detta bör nämnas att de olika regelverken och dess processer har olika funktioner som sätter en sorts utgångspunkt ur vilken alla åtgärder ska verka från.

Tvistemålsprocessen i RB har enligt doktrin två främsta funktioner; handlingsdirigering och konfliktlösning. Handlingsdirigeringen grundar sig i att en rättslig process i kombination med sanktionshot möjliggör moraluppfostran och skapandet av en allmän idé om att civilrättsliga regler bör följas. En generell tanke finns gällande konkreta processer och dess möjlighet att konkretisera innehåll i civilrättsliga regler, vilket i förlängningen möjliggör för den enskilde att i högre utsträckning rätta sig efter dessa.¹²⁴ Konfliktlösningsteorin fokuserar emellertid mer på den enskildes rätt i det enskilda fallet och att en viktig beståndsdel i detta är att parterna själva disponerar över processmaterial samt får träffa överenskommelse om förlikning i de fall som det är

¹²⁰ 17§ Lag (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

¹²¹ Prop. 1996/97:133, s. 49-50 samt s. 60.

¹²² Krav på åberopade omständigheter och bevis är i regel striktare och mer utförliga än i förvaltningsprocessen, se t.ex. RB 42:2-9 vad gäller tvistemål.

¹²³ Jfr. 8§ samt 30§ FPL, se även RÅ 2006 ref. 82.

¹²⁴ Ekelöf, P-O, Edelstam, H, L, Heuman, Pauli, M, *Rättegång - första häftet*, 9:e uppl., Visby: Wolters Kluwer, 2016, s. 112-113.

möjligt¹²⁵. Förvaltningsprocessens funktion är tämligen olik den i tvistemålsprocessen. Här ämnar processen istället att ha en kontrollerande funktion och att skydda allmänna intressen som har offentligrättsliga grunder. Även om vissa påföljder i förvaltningsprocessen både till utseende och funktion nästan är jämförbara med straff såsom i straffprocessen, har påföljderna i förvaltningsprocessen syftet att rätta fel och tillförsäkra allmänheten skydd genom exempelvis vitesföreläggande eller återkallelse av legitimation, snarare än att bestraffa gärningar.¹²⁶

Trots många betydande skillnader finns det ett antal aspekter där de två regelverken i viss mån får anses samverka med varandra eller i vart fall ha betydande principiella likheter. Officialprincipen som lägger grunden till det förvaltningsrättsliga beslutsfattandet enligt FPL återfinns även i RB vad gäller indispositiva tvistemål¹²⁷, detta enligt t.ex. 35 kap 6§ RB. Dessutom finns ett flertal andra allmänna rättsprinciper som aktualiseras oberoende av vilket processuellt regelverk som processen grundar sig i. Nedan följer en utläggning om vissa grundlagsstadgade allmänna rättsprinciper som är aktuella för all typ av rättsskipning oavsett om den tar avstamp i RB eller i FPL.

3.5.1 Legalitet, objektivitet och proportionalitet

De tre allmänna rättsprinciperna legalitet, objektivitet och proportionalitet är grundläggande och centrala principer för hela juridiken. De tre principerna sätter grunden för all typ av verksamhet och juridiskt beslutsfattande som de nationella maktutövarna i form av myndigheter och domstolar utför. Principen om legalitet och objektivitet har sedan länge varit lagstadgade i den nationella grundlagen och återfinns i 1 kap 1§ 1 st respektive 1 kap 9§ Regeringsformen¹²⁸ (RF). De tre principerna återfinns även i 5§ FL där det framgår att dessa tre principer väger tungt gällande grunderna för en god förvaltning.

Legalitetsprincipen är en av de principer som anses känneteckna en rättsstat och tillmäts stor vikt i EU:s rättssystem liksom i Europakonventionen¹²⁹. Principen innebär att det för samtliga statliga och kommunala organ gäller normbundenhet för den maktutövning som dessa organ vidtar, dvs. att makthavare och beslutsfattare måste ha stöd i rättsordningen¹³⁰ för att kunna nyttja sin makt¹³¹. Legalitetsprincipen återfinns i 5§ FL och i 1 kap 1 § RF och dess funktion innebär att den enskilde åtnjuter ett skydd mot en godtycklig statlig maktutövning. Förslagsvis kan inte en kommun tillämpa egna riktlinjer om bistånd i strid mot SoL¹³² och polisen kan inte utan lagstöd avlägsna personer

¹²⁵ Andersson, T, *Rättsskyddsprincipen - EG-rätt och nationell sanktions- och processrätt ur ett svenskt civilprocessuellt perspektiv*, Uppsala: Iustus förlag, 1997, s. 216.

¹²⁶ Von Essen, U, *Processramen i förvaltningsmål - ändring av talan och anslutande frågor*, Stockholm: Wolters Kluwer, 2016, s. 29-30 samt 33.

¹²⁷ (Uttryck för officialprincipen återfinns även i 46 kap 4§ 2 st RB vad gäller brottmål).

¹²⁸ Regeringsformen (1974:152).

¹²⁹ Prop. 2016/17:180 s.57.

¹³⁰ *Nulla poena sine lege*.

¹³¹ Hirschfeldt, J, kommentar till 1 kap 1 § RF, p.4.

¹³² Socialtjänstlag (2001:453), se JO 4297-2011. Se kommentar nedan.

från en allmän sammankomst¹³³. Även om det allmänna är bundna av författningar ger många bestämmelser myndigheterna ett större eller mindre utrymme för att göra självständiga tolkningar i relation till den aktuella bestämmelsen. Exempelvis används ord som ”skälig”, ”lämpligt” och ”barnets bästa” inom lagstiftningen, vilket ger det beslutande organet en möjlighet att själva tolka rekvisiten. En anledning till varför lagstiftaren har valt att grundlagsfästa legalitetsprincipen bottnar i att sålänge samtlig maktutövning är normbunden blir den också förutsägbar, något som är viktigt och centralt i en demokratisk rättsstat¹³⁴.

Förutsägbar rättstillämpning innebär att lagstiftningen är utformad på ett sådant sätt att det är möjligt att förutse hur lagstiftningen kommer att tillämpas, vilket även anses representera den formella uppfattningen av vad rättssäkerhet innebär. En förutsägbar lagstiftning möjliggör för den enskilde att kunna skydda sig gentemot godtycke genom att kunna förutse vilka handlingar som medför straff eller inte. För att lagstiftningen ska kunna vara förutsägbar krävs även att den är objektiv, vilket innebär att juridiken ska vara saklig och opartisk. I förlängningen betyder detta att varje person ska behandlas lika inför lagen. Om varje person behandlas lika inför lagen och maktutövarna alltid har stöd i rättsordningen blir juridiken förutsägbar, objektiv och korrekt. Med en sådan utövning kan man i en rättsstat nå en hög grad av rättssäkerhet, vilket Sverige har lyckats tämligen bra med.¹³⁵

Objektivitetsprincipen innebär ett totalt förbud för de beslutande myndigheterna att låta sig påverkas eller vägledas av något annat intresse än det som myndigheten är avsedd att beakta. Myndigheterna får inte heller grunda sina avgöranden på sådana omständigheter som inte omfattas av den aktuella författningen som ska beaktas i varje enskilt fall.¹³⁶ Exempelvis ska inte någon utan erforderlig utbildning anställas före någon som faktiskt innehar den relevanta utbildningen, eftersom det då får antas att man utgått från andra omständigheter i fallet¹³⁷. Inte heller får examinatorer vid universitet och högskolor ta ovidkommande hänsyn vid betygssättning och således behandla studenter olika vid betygssättningen¹³⁸. Bestämmelsen i 1 kap 9§ RF som även omfattar den allmänna processen har i princip samma lydelse, och medför att de allmänna domstolarna ska beakta allas likhet inför lagen och således inte göra någon skillnad baserat på exempelvis köns- eller religionstillhörighet. I artikel 21 av EU:s stadga¹³⁹ och i artikel 14 av EKMR¹⁴⁰ framgår explicita icke-diskriminerings bestämmelser som binder Sverige i dess rättstillämpning eftersom EU-rätten

¹³³ Se JO 431-2012. **OBS.** Justitieombudsmannens (JO:s) beslut är inte rättsligt bindande men anses i praktiken i princip vara detta. Fotnot 105,106 samt 119 används främst som vägledande exempel och inte som legal rättskälla.

¹³⁴ Warnling Conradson, W, *En introduktion till förvaltningsrätten*, Stockholm: Nordstedts juridik, 12e uppl., 2018, s.28.

¹³⁵ Andersson, M, Öster, U, Sverige fjärde land i rättssäkerhetsindex, *Advokaten - tidsskrift för Sveriges advokatsamfund*, Nr 3, årgång 85, 2019. Zila, J, Om rättssäkerhet- Rättssäkerhetsbegrepp i den svenska debatten, *SvJT*, 1990, s. 285 f.f.

¹³⁶ Ahlström, K, lagkommentar till 5§ FL, p.12.

¹³⁷ NJA 2008 s.990.

¹³⁸ Detta eftersom betygssättning utgör en form av myndighetsutövning. Se AD 2013 nr 25 jämte prop. 2016/2017:180, s.60.

¹³⁹ Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, (2010/C 83/02).

¹⁴⁰ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

måste införlivas i den nationella lagstiftningen. Även om det kan anses att ett icke-diskrimineringskydd finns införstått i objektivitetsprincipen och dess funktion, har det dock ansetts att bestämmelsen inte nödvändigtvis kan anses som tillräcklig för att garantera att ett icke-diskrimineringskydd upprätthålls¹⁴¹.

Proportionalitetsprincipen återfinns i 5§ 3 st FL men är inte explicit uttryckt i RF, dock anses principen vara en av de rättsprinciper som av hävd gäller oberoende av huruvida den finns uttryckt i lagtext eller inte. Inom rättstillämpningen innebär detta att de åtgärder som rättskipande organ och myndigheter vidtar aldrig får vara mer ingripande än vad som krävs med hänsyn till ändamålet.¹⁴² De beslut och åtgärder som vidtas ska således stå i rimlig proportion till det mål som åtgärden är ämnad att nå. Ett omdiskuterat exempel var EU:s datalagringsdirektiv (direktiv 2006/23/EG) som i slutändan ansågs strida mot proportionalitetsprincipen. Direktivets funktion var att påtvinga internet- och telefonoperatörer att samla in deras kunders telefonsamtal, sms- och mailhistorik och de internetbesök som kunderna utförde. Informationen samlades i servrar och skulle användas i brottsbekämpning med fokus på terrorism. Det är ostridigt att syftet med direktivet var brottsbekämpning och således ett legitimt syfte, men ansågs slutligen av EU-domstolen själv strida mot den rätt till personlig integritet varje person i medlemsländerna åtnjuter enligt EU-stadgan bl.a.¹⁴³. Proportionalitetsprincipen är således en rättsprincip av stor betydelse då den är implicit införstådd i rättstillämpningen och har dessutom EU-rätten som stöttar upp tillämpningen av principen inom all typ av rättsskipning. I den nationella lagstiftningen har principen skrivits in i många specialförfattningar, exempelvis är proportionalitetsprincipen inskriven i SFL¹⁴⁴ och i PolL¹⁴⁵. Inskrivning av principen inom vissa specialförfattningar påvisar vikten av principen ytterligare och möjliggör för enskilda att i högre utsträckning kunna åberopa principen.¹⁴⁶

3.5.2 Offentlighets- och kontradiktionsprincipen

Offentlighetsprincipen innebär att varje enskild person (allmänheten) och massmedier ska ha full insyn i statens, kommunens och regionernas verksamhet såtillvida att verksamheten inte omfattas av diverse sekretessbestämmelser. Offentlighetsprincipen är en grundläggande rättsprincip som samverkar med tryckfrihetsförordningen¹⁴⁷, där rätten att ta del av allmänna handlingar framgår.

¹⁴¹ Bl.a. har man ansett att objektivitetsprincipen i 1 kap 9§ RF inte nödvändigtvis räcker som skydd för att man ska kunna anse att likabehandlingsdirektivet (76/207/EEG) ska anses genomfört, se SOU 2004:55, *Ett utvidgat skydd mot könsdiskriminering*, s. 219.

¹⁴² Skatteverket, *Rättslig vägledning - Proportionalitetsprincipen*, 2022.

¹⁴³ Domstolens dom av den 8 april 2014, *Digital Rights Ireland Ltd mot Minister for Communications, marine and natural resources, minister for justice, equality and law reform, Commissioner of the Garda Síochána, Irland*, förenade mål C-293/12 och C-594/12, ECLI:EU:C:2014:238, p.69.

¹⁴⁴ Se 2 kap 5§.

¹⁴⁵ Se 8§ jämte JO 2017/18 s.256, där det inte ansågs proportionerligt att använda polishund som riskerar att skada den mot vilken ett ingripande riktas om brottet inte kan ge mer än dagsböter.

¹⁴⁶ Warnling Conradson, W, 2018, s. 29.

¹⁴⁷ 2 kap 1 § Tryckfrihetsförordning (1949:105).

Begränsningarna vad gäller offentlighetsprincipen är dock tämligen omfattande, då principen endast omfattar myndigheternas *allmänna* handlingar och således exkluderar bl.a. utkast till beslut och andra liknande skrivelser. Rent konkret innebär principen att varje enskild person har rätt att läsa myndigheters allmänna handlingar, att allmänhet och medier har rätt att närvara vid rättegångar och att tjänstemän som arbetar inom stat och kommun har rätt att uttala sig om den statliga eller kommunala verksamheten. Ett centralt syfte med principen är att allmänheten ska kunna ha insyn i statlig och kommunal verksamhet, något som är grundläggande för Sveriges statskick.¹⁴⁸ Offentlighetsprincipen är en allmän rättsprincip och omfattar således även den allmänna processen, emellertid är den mer allmän och grundläggande i kontrast mot partsinsynen som återfinns inom förvaltningen. Det anses generellt att partsinsynen ger en part inom ett förvaltningsmål en mer långtgående rätt än vad offentlighetsprincipen gör. Detta eftersom offentlighetsprincipen endast omfattar allmänna handlingar och således exkluderar visst material som inte har lyckats ”nä ett visst stadium” av handläggningen. Exempelvis omfattas inte myndighetens utredningsmaterial som parter i förvaltningsmål normalt får ta del av med stöd av den förvaltningsrättsliga partsinsynen. Partsinsynen som återfinns i 10§ FL är således en bestämmelse som möjliggör en vidare insyn för parterna i ett förvaltningsmål jämfört med parter i allmän process.¹⁴⁹

Kontradiktionsprincipen sätter prägeln på både den allmänna processen och hanteringen i förvaltningsprocessen. Likt proportionalitetsprincipen är kontradiktionsprincipen inte explicit uttryckt i en specifik bestämmelse men anses innefattas i begreppet ”*rättvis rättegång*”¹⁵⁰. Kontradiktionsprincipen innebär att ingen människa får dömas ohörd och alltid ska ha haft en möjlighet att kommentera all bevisning som är framlagd i målet, dvs. ska ha haft en reell möjlighet att påverka utgången av målet. I de fall som en part inte har fått möjlighet att yttra sig i målet bedömer HD att sådana omständigheter ska utgöra rättegångsfel¹⁵¹. Principens funktion i ett mål innebär att de parter som är involverade ska få ta del av varandras yrkanden, grunder och argumentation och få möjlighet att kommentera det material som dess motpart har lagt fram. En part ska följaktligen alltid ha kännedom om och få möjlighet att försvara sig mot samtligt material i ett mål, och i de fall dessa rekvisit inte uppfylls har HD gått så långt att anse ett sådant mål som i strid med rätten till en rättvis rättegång, på så sätt en fundamental rättssäkerhets-krock¹⁵². Inom den allmänna processen ligger omedelbarhetsprincipen till grund för kontradiktionsprincipen, detta då den förstnämnda garanterar att all bevisning läggs fram framför bägge parter vilket följaktligen möjliggör för de bägge två att kommentera och försvara sig mot samtligt processmaterial.

¹⁴⁸ Regeringskansliet, Justitiedepartementet, *Offentlighetsprincipen och sekretess - kortfattat om lagstiftningen*, 2019. s. 7 ff.

¹⁴⁹ Warnling Conradson, 2018, s. 68.

¹⁵⁰ Se NJA 2006 s.394 samt Europakonventionen (EKMR) art. 6.

¹⁵¹ Se NJA 2017 s.256.

¹⁵² Se NJA 2006 s.394.

Inom förvaltningsrätten har partsinsyn och kommunikationsplikt fyllt den funktion som omedelbarhetsprincipen och kontradiktionsprincipen ämnar att fylla i den allmänna processen¹⁵³. Partsinsynen som framgår av 10§ FL säkerställer att parterna har fullständig insyn i samtligt processmaterial oavsett från vilken kronologisk del av handläggningen materialet kommer ifrån. Vad gäller kontradiktionsprincipen har kommunikationsbestämmelsen i 25§ FL en liknande funktion; fullständig och relevant kommunikation i ärendet ska säkerställa att ingen ska dömas ohörd¹⁵⁴. Parternas möjlighet att kunna kommentera och överblicka allt material inom digitaliserad tvistlösning kommer att diskuteras under avsnitt 5.2.

4. Artificiell intelligens och digitaliserad tvistlösning

4.1 Varför avsteg från den traditionella processen?

Den allmänna processen har sedan RB's införande byggt på ett antal principiella förutsättningar som sätter en ram runt hela det processuella förfarandet. Principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration har genomsyrat den allmänna processen från första början. Resultatet av dessa principer innebär i praktiken att samtliga yrkanden, grunder, bevisning och argumentation ska framföras vid en huvudförhandling då samtliga involverade parter är närvarande. Utöver detta har förhandlingsprincipen även inneburit att domaren sedan RB's införande alltid har intagit en tämligen passiv roll och låtit parterna sköta utredning och argumentation. Dessa principer och dess funktioner har inom den allmänna processen inte förändrats särskilt mycket sedan RB's införande. Emellertid har den allmänna processen stegvis börjat närma sig en allt ökad digitalisering, där fler och fler beståndsdelar av processen har börjat förändras. Det har i allmänhet börjat att ställas högre krav på den allmänna processen att bli mer effektiv och flexibel, något som i de tidigaste formerna av den allmänna processen inte stod lika högt upp på agendan.¹⁵⁵

Regeringen fastslog år 2017 att Sverige skulle bli bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter¹⁵⁶ och enligt ett reformförslag från 2019 ska samtlig skriftlig kommunikation i domstolsprocesser kunna ske i digital form, samt att sådana processrättsliga formkrav som eventuellt skulle hindra digital kommunikation bör anpassas eller helt tas bort¹⁵⁷. Regeringens långsiktiga mål mot en ökad digitalisering är att skapa en effektivare och rättssäkrare informationshantering mellan offentliga myndigheter och dess domstolar. Många skäl har angetts i reformförslaget till att reformera kommunikationen i domstolen till digital form, bl.a. hänvisar

¹⁵³ Justitiedepartementet, Regeringskansliet, *En ny förvaltningslag - remissyttranden över Förvaltningslagsutredningens betänkande (SOU 2010:29)*, Ds 2010:47, 2010, s.161.

¹⁵⁴ Prop 2016/17:180, s.154.

¹⁵⁵ Björling, E, *Digital tvistlösning*, i Noll, Gregor (red.) m.fl., *AI, digitalisering och rätten - En lärobok*, Lund: Studentlitteratur AB, 2021, s. 47-48.

¹⁵⁶ Skr. 2017/18:47 samt prop. 2011/12:1.

¹⁵⁷ Prop. 2019/20:189.

regeringen till att den offentliga förvaltningen bör vara öppen för att stödja innovation och delaktighet samt att detta i förlängningen leder till högre kvalitet och effektivitet i de olika verksamheterna. I andra reformförslag har man till och med understrukit att stora vinster går att finna genom att digitalisera exempelvis undertecknande av domstolsavgöranden¹⁵⁸.

Det är tydligt att den allmänna processen har skiftat fokus från den traditionella, skriftliga kommunikationen till digitala kommunikationsmedel för att underlätta för samtliga inblandade parter¹⁵⁹. Dessa ståndpunkter skapar goda förutsättningar för att processmaterial ska kunna behandlas av olika typer av algoritmer eller AI-system. Detta eftersom det digitala alternativet ska vara det prioriterade alternativet inom offentlig förvaltning och domstolar, även om domstolarnas digitalisering hittills främst har handlat om att kunna hantera, ta emot och tillhandahålla handlingar digitalt snarare än någon form av digital rättsskipning¹⁶⁰. Björling menar att domstolsprocessen har öppnat upp för alternativa verktyg för tvistlösning där fokus främst har hamnat på förlikning istället för rättsskipning, och att en allt växande teknifiering möjliggör en fortsatt utveckling ifrån den traditionella processen till en ny, reformerad, mer effektiv digitaliserad version. Även om mer avancerade tekniska hjälpmedel inom tvistlösning inte har slagit igenom i särskilt stor utsträckning i Sverige ännu, finns idag ett antal internationella digitala domstolar redan färdigställda eller under uppstart¹⁶¹. Dessutom finns idag en tvistlösningsteknik som helt sker online, vars process initialt utvecklades med det främsta syftet att kringgå igensatta och långsamma domstolsprocesser¹⁶². Tekniken är hittills främst etablerad internationellt och benämns som ODR.

4.2 ODR - Online Dispute Resolution

ODR eller online dispute resolution, är alternativ tvistlösning i digitalt format som möjliggör en komplett tvisthantering digitalt, följaktligen fr.o.m. ett initierande meddelande till ett slutligt beslut. Det är således motsvarigheten till den allmänna processens tvisthantering i en fysisk domstol, fast istället på en helt och hållet online plattform. Tekniken som är involverad i sådan digitaliserad tvistlösning hänför sig inte till traditionella skrivare eller vanliga datorer, utan involverar istället olika onlineplattformar och handlar i slutändan om juridisk artificiell intelligens¹⁶³. Det finns ingen enhetlig officiell definition av ODR-begreppet men framställs i litteraturen som privat tvistlösning som baseras på parternas samtycke likt alternativa tvistlösningssmodeller¹⁶⁴, se avsnitt 3.3.1.

¹⁵⁸ Prop. 2017/17:126, s. 23.

¹⁵⁹ *Olika lagändringar har gjorts i syfte att möjliggöra digital kommunikation i andra situationer. se t.ex. överklaganden och svarsskrivelser i högre rätt (prop. 1994/94:190), åklagares stämningansökningar (prop. 2011/12:126) och domstolsavgöranden (2017/18:126).*

¹⁶⁰ Björling, 2021, s. 49.

¹⁶¹ Ibid. s.52.

¹⁶² Quteshat, E, Online Dispute Resolution, *British Journal of Humanities and Social Sciences* 18(2), 2017, s.11.

¹⁶³ Latifah, E., Bajrektarevicb, A,H., Immanullahc, M,N, The shifting of alternative dispute resolution: From traditional form to the online dispute resolution, *Brawijaya Law Journal* 6(1), 2019, s. 31.

¹⁶⁴ Ibid. s. 29.

ODR omfattar även tvister som har uppstått i diverse offline sammanhang, och hänför sig således inte enbart till tvister som uppstått online som ursprungligen var avsett¹⁶⁵. Utvecklingen av ODR-plattformar initierades redan i början av 2000-talet och ursprungligen utvecklades sådana plattformar för att möta de behov och tvister som internethandeln i många fall kan medföra. Idag är situationen dock annorlunda och årligen hanteras miljontals juridiska tvister på ODR-plattformar, tvister som har sitt ursprung både inom konsumentmål, småmål och förvaltningsrättsliga frågor, liksom äktenskapstvister och andra domstolstvister.¹⁶⁶

ODR-tekniken anses vara effektiv eftersom den eliminerar en del av de praktiska hinder som en allmän process kan medföra, exempelvis är en digital tvistlösning i många fall effektivare, snabbare men också billigare för parterna. De formella krav som en allmän process ställer upp är mer omfattande, mer tidskrävande och i många fall mer komplicerade än den digitala tvistlösningens former. Det finns således incitament för tvistande parter att vända sig till en ODR-plattform i de fall som det är möjligt, istället för att påbörja en process i domstol. Utvecklingen av dessa ODR-plattformar kan ses som resultatet av den juridiska och tekniska kombinationen och har blivit en symbol för den globala tvistlösningssprocessen¹⁶⁷. Detta eftersom de olika användningsområden som ODR verkar inom är tämligen brett och omfattar allt ifrån automatiserade juridiska mekanismer och onlinemedlare till viss ärendehantering i diverse domstolsprogram.¹⁶⁸ Utvecklingen av ODR har senaste åren varit betydande även om bredden av ODR-plattformar inte är särskilt utbredd på nationell nivå. Europeiska kommissionen har utvecklat en egen ODR-plattform där fokuset ligger på e-handelstvister, vilket möjliggör för konsumenter att diskutera fram diverse lösningar med den tvistande näringsidkaren. Till den europeiska ODR-plattformen är, bland många andra, ARN och Konsumenttvistnämnden anslutna, och de näringsidkare som säljer varor eller tjänster online inom EU ska lämna en hänvisning till EU:s ODR-plattform för att undvika marknadsrättsliga sanktioner¹⁶⁹.

4.2.1 Lodder's & Zeleznikow's trestegsmodell

Lodder och Zeleznikow har utvecklat en trestegsmodell för vilka typer av åtgärder som ODR-plattformar ska kunna erbjuda de parter som söker sig till plattformen. Den part som vänder sig till en digital tvistlösningssplattform bör ha tillgång till ett flertal olika tvistlösningssverktyg att välja på initialt, detta eftersom olika typer av dispyter kräver olika typer av tillvägagångssätt. Att parten kan välja valfritt tillvägagångssätt ger denne flexibilitet och möjlighet att välja det som passar dennes

¹⁶⁵ Quideshat, 2017, s. 13.

¹⁶⁶ Latifah, E., m.fl., 2019, s. 31. Björling, 2021, s. 51.

¹⁶⁷ Latifah, E., m.fl., 2019, s. 29.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Konsumentverket, *Informera om alternativ tvistlösning och onlineplattform*, 2021-06-18 (hämtad 8/3-22).

tvist allra bäst. Det ska även kunna tillämpas flera olika tvistlösningsverktyg i de tvister som detta är möjligt, och i de fall parten inte vet vilket verktyg som är mest lämpat för dennes tvist, ska plattformen erbjuda den initierande parten vägledning genom hela processen och därmed även val av tvistlösningsverktyg. Utöver detta har man arbetat fram en modell som ger den mest effektiva möjligheten för parterna att lösa sin tvist;¹⁷⁰

Troligt utfall (BATNA)

1. ODR-plattformen ska underrätta de involverade parterna om vilka troliga utfall tvisten kommer att få i det läget som en förlikning eller överenskommelse kan eller inte kan nås. Lodder och Zeleznikow menar att varje tvistande part förhandlar med sin motpart för att man vill nå ett tillfredsställande resultat som i vart fall är bättre än utgångsläget. Om man inte förutspår några reella framgångar med sin förhandling finns egentligen ingen anledning att ens förhandla. En part som inte är medveten om vilka utfall som kan nås med en förhandling löper risken att antingen ingå en förlikning eller överenskommelse som inte gynnar parten, alternativt att felaktigt neka en överenskommelse som faktiskt hade gynnat parten.¹⁷¹
2. ODR-plattformen bör verka för att försöka lösa den aktuella tvisten genom att på olika sätt samtala med de involverade parterna. Detta kan omfatta olika typer av argumentation och diverse dialogtekniker med hänvisning till de troliga utfallen från steg 1.
3. I det tredje steget sker den aktiva processen av ODR-plattformen, då tekniken tillämpar olika analystekniker, frågor och börjar göra olika avvägningar för att försöka hitta en lösning på tvisten. Här tillämpar tekniken olika typer av förhandlingsstrategier beroende på tvistens karaktär, och kan även använda sig av strukturerade, förskrivna mallar som parterna fyller i och som algoritmen sedan jämför mot varandra för att kunna avgöra på vilka punkter som parterna är oense.¹⁷²

4.2.2 Så fungerar ODR

Som tidigare har beskrivits ses ODR som en form av privat tvistlösning som baseras på att de involverade parterna har givit sitt fulla samtycke. ODR-plattformen kan således endast användas såvida båda tvistande parter har samtyckt till att en sådan alternativ tvistlösningsmetod ska användas snarare än den traditionella tvistlösningen. En ODR-plattform kan tillhandahållas av ett flertal olika mellanhänder, däribland diverse e-handelsplattformar, kreditkortsföretag eller privata aktörer som utför offentliga funktioner¹⁷³. Tekniken bygger på att alternativa tvistlösningar

¹⁷⁰ Lodder, A. R., & Zeleznikow, J., *Enhanced dispute resolution through the use of information technology*, Cambridge: Cambridge University press, 2012, s. 75.

¹⁷¹ Lodder, A. R., & Zeleznikow, J., 2012, s. 80.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Latifah, E., m.fl, 2019, s. 30.

inkorporeras till en digitalt rum, exempelvis kan en tvistlösning på en ODR-plattform bygga på en förlikning eller en medlingssituation. Kommunikationen mellan de involverade parterna kan ske i realtid över onlinemöten eller videokonferenser, eller genom ett asynkront sätt dvs. att parternas kommunikation inte är tidsmässigt beroende av varandra utan var part svarar när denne har möjlighet¹⁷⁴. Vad en specifik ODR-plattform har för syfte och funktion är mycket individuellt och kan handla om att hitta en ekonomiskt godtagbar förlikning som passar bägge parter eller istället arbeta för att få fram ett skiljeförfarande och således omfatta även en traditionell juridisk prövning av omständigheter, bevisning m.m.¹⁷⁵. ODR är följaktligen inte en ny, egen form av tvistlösning utan den använder olika former av redan befintliga alternativa tvistlösningar digitalt. Den internationella integrationen av ODR-plattformar är omfattande och är således beskrivande för ODR-teknikens acceptans och användbarhet för att lösa konflikter¹⁷⁶.

Utmärkande för en ODR-process är att fyra parter måste införlivas i processen för att anses som komplett; en initierande part¹⁷⁷, en svarande part, en neutral part samt en teknikbaserad mellanhand som i litteraturen beskrivits som ”den fjärde parten”. Den teknikbaserade mellanhanden är viktig i processen då processen inte klassificeras som ett ODR-förfarande i de fall processen endast involverar de tvistande parterna och en neutral part. Vissa menar att även de leverantörer som tillhandahåller olika ODR-plattformar bör räknas in som en femte part trots att denna femte part inte är direkt involverad i någon form av process eller beslut¹⁷⁸. Dessa fyra eller fem involverade parterna skapar den teknik som möjliggör den konfliktlösningsmekanism som utgör ODR. De grundpelare som tekniken bygger på är den maskininlärning och djupinlärning som artificiell intelligens använder för att lära sig själv genom ett upprepande av processer. I kombination med artificiella neurala nätverk vars kopplingar möjliggör ändringar och justeringar i algoritmen, kan ODR-systemet med tid lära upp sig själv och förbättra sina resultat över tid. Algoritmen använder sig av viktade variabler som hjälper algoritmen att avgöra vilken variabel som ska ha företräde i en viss situation.

4.2.3 Juridisk artificiell intelligens och intelligenta agenter

I en allmän process, förvaltningsrättslig process eller i ett förvaltningsrättsligt ärende möts ODR-algoritmen av juridiska frågor i olika former. Därför måste en övervakad inlärning¹⁷⁹ ske med hjälp av mänsklig inblandning, där algoritmen matas med den input data som krävs för att algoritmen ska

¹⁷⁴ Quideshat, 2017, s. 13.

¹⁷⁵ Björling, 2021, s.51.

¹⁷⁶ Latifah, E., m.fl, 2019, s. 30.

¹⁷⁷ *Som motsvarar den kārānde i en allmān process eller den sōkande/klagande i en fōrvaltningsprocess.*

¹⁷⁸ Lodder, A, R., The third party and beyond - an analysis of the different parties, in particular the fifth, involved in online dispute resolution, 15(2), *Information & Communications Technology Law*, 2006, s. 143-145.

Hār bōr pōāngteras att āven om leverantōrerna inte ār inblandade i processen i sig, kan deras inblandning āndock anses ha viss pāvērkan pā mōjligheten att fōrhålla sig till allmāna juridiska principer. En sādān utlāggning fōljer dock inte av det hār arbetet.

¹⁷⁹ Se avsnitt 2.3.1.

få kännedom om vilka juridiska bestämmelser som kan bli aktuella. Processen kallas *rule-based reasoning* och innebär att algoritmen får den juridiska kunskapen som är nödvändig för de områden som den specifika ODR-plattformen ska användas till. Det krävs en omfattande och noggrann upplärning av systemet innan det kan sättas in i drift. Den juridiska informationen representeras som en grupp formler i formatet; *om* [förutsättning] = viss åtgärd eller slutsats. Gällande rättsregler tolkas och översätts genom ett sådant förfarande till en läsbar algoritm/kod som plattformen kan hantera¹⁸⁰. Med hjälp av maskininlärning och djupinlärning kan algoritmen hantera stora mängder komplex data som inte nödvändigtvis blivit strukturerad av en mänsklig inblandning inför den digitala hanteringen. Algoritmen kan således med hjälp av sina egna beräkningar och backpropagation finjustera sitt resultat till att bli mer precist för varje gång. I praktiken innebär en sådan upplärning att plattformen inte får brukas tills dess att resultaten uppnår en viss nivå. Inom ODR-processen namnges fenomenet där den artificiella intelligensen lär sig själv *case-based reasoning*, vilket innebär att algoritmen använder sig av tidigare erfarenheter och sedan applicerar och finjusterar den informationen för att hitta en lösning till nästa problem. Dessutom ska algoritmen kunna förklara på vilket sätt tidigare erfarenheter är likt eller inte likt det rådande problemet, detta för att kunna justera sitt resultat till att faktiskt möta de rekvisit och bestämmelser som är aktuella i det specifika fallet.¹⁸¹

Inom ODR finns även en tillämpning av s.k. intelligenta agenter; en form av algoritmisk programvara som kan utföra uppgifter självständigt; alltså en form av AI. En intelligent agent har inlärningsförmåga eftersom den använder sig av maskininlärning och djupinlärning i dess process. Intelligenta agenter utmärks sig i form av autonomi och reaktivitet, vilket i praktiken innebär att agenten ska kunna agera utan direkt inblandning av människor, att den har kontroll över sina handlingar och att agenten faktiskt uppfattar sin miljö (vilket kan vara en ODR-plattform eller en samling av andra intelligenta agenter)¹⁸². Viss litteratur menar dessutom att intelligenta agenter alltid ska kunna uppnå en nivå av sanningsenlighet, välvilja och rationalitet. Följaktligen ska samtliga intelligenta agenter endast kommunicera sann kommunikation, inte arbeta utefter motstridiga mål utan alltid jobba mot att uppnå de mål som är satta. Sådana agenter används bland annat inom ODR-plattformar där medling och skiljeförfarande är den alternativa digitala tvistlösningen som används, och agentens roll är att verka för att man antingen når en förlikning eller en skiljedom mellan de tvistande parterna.¹⁸³

¹⁸⁰ SOU 2018:25, s. 158.

¹⁸¹ Lodder, A. R., & Zeleznikow, J., *Enhanced dispute resolution through the use of information technology*, Cambridge: Cambridge University press, 2012, s. 75.
Hur algoritmen (inte) lyckas förklara sitt förfarande är dock mycket omdiskuterat, se segment III.

¹⁸² Lodder, A. R., Thiessen, E. M., The role of artificial intelligence in online dispute resolution, *Proceedings of the UNECE forum on ODR 2003*, 2003, s. 14.

¹⁸³ Peruginelli, G., Artificial Intelligence in Alternative Dispute Resolution, Workshop on the law of electronic agents, *Istituto di Teoria e Tecniche dell'Informazione Giuridica Consiglio Nazionale delle Ricerche (LEA)*, 2002, s. 7.

4.2.4 Automatiserad och assisterad förhandling

Automatiserad och assisterad förhandling stipulerar de två olika formerna av digitaliserad förhandling som hittills har utvecklats, och bägge formerna använder sig av s.k. intelligenta agenter för att kunna utföra processen. ODR-plattformarna som beskrivits i föregående avsnitt använder sig av dessa former av förhandlingsförfaranden i sina processer. Förhandlingstyperna använder sig av olika AI-algoritmer för att utföra en viss process, där förhandlingsformen styr vad själva algoritmen ska försöka jobba fram. En automatiserad förhandling innebär som utgångspunkt en form av blind budgivning, där parterna fastställer ett intervall under vilket de är villiga att försöka lösa en ekonomisk tvist. Exempelvis kan de två involverade parterna fastställa att en överenskommelse kommer att ske såvida bägge parternas bud ligger inom 15% av varandra; överstiger buden 15% av varandra blir det ingen överenskommelse¹⁸⁴. ODR-systemet kommer i en sådan automatiserad förhandling göra de involverade parterna omedvetna om motpartens anbud tills dess att två bud finns inom det överenskomna intervallet, och först då beräknas ett medelvärde baserat på de givna buden som tvisten sedan löses på. Fördelen med en automatiserad förhandling är att ingen förlikning eller överenskommelse nås såvida parternas bud inte faller inom det accepterade intervallet, vilket i förlängningen innebär att systemet fortlöpande kommer att söka bud från parterna tills dess att en förlikning kan nås. En sådan här typ av automatiserad förhandling lämpar sig väl i ekonomiska tvister där summan som tvistas om inte är alltför stor och kan möjliggöra förlikning mellan två parter istället för att behöva dra tvisten upp i domstol. På grund av förhandlingens karaktär lämpar sig följaktligen automatiserad förhandling inte i tvister som rör komplexare frågor eller frågor om ansvar eftersom ingen egentlig juridisk utredning sker. Automatiserad förhandling är därför ett enkelt och effektivt sätt att lösa sådana tvister där man helt enkelt endast vill fastställa storleken på en ekonomisk kompensation.¹⁸⁵

Assisterad förhandling är tämligen olik den automatiserade förhandlingen eftersom den assisterade anses vara mer komplex och förfinad. Den assisterade versionen kan hantera de flesta typer av förlikningsvillkor och även generella villkor, vilket gör att den lämpar sig till att hantera andra typer av processer än ekonomiska tvister. I en assisterad förhandling är en tredje neutral part inblandad (AI-algoritmen), vars roll är att bistå och hjälpa de inblandade parterna till att kunna komma fram till en ömsesidigt godtagbar överenskommelse i tvisten¹⁸⁶. Den neutrala partens roll blir således likt en medlare som genom juridiska avvägningar vägleder parterna genom processen. Medlarens roll blir att tillhandahålla riktlinjer, standardformulär samt att ge råd och vägledning till de inblandade parterna för att bäst kunna lösa tvisten. Parterna kan ge medlaren samtycke till att kunna utvärdera parternas rättigheter och föreslå eventuella överenskommelser, däremot har medlaren oftast ingen befogenhet att lösa tvisten på egen hand utan det är upp till parterna att avgöra tvisten. Syftet med medlingsituationen är som i den allmänna processen; att lyckas identifiera de områden där parterna

¹⁸⁴ Leigh, D & Fowlie, F, Online dispute resolution (ODR) within developing nations: a qualitative evaluation of transfer and impact, *Laws* 3, 2014, s. 106-116.

¹⁸⁵ Quidshat, 2017, s.15.

¹⁸⁶ Ibid. s.13.

står i konflikt med varandra, och med hjälp av juridisk expertis ge förslag och alternativ på hur tvisten kan upplösas.

Generellt har sådan onlinemedling visat sig ha en hög framgångsgrad till att lösa tvister online, detta främst eftersom ett asynkront kommunikationssätt möjliggör för parterna att avsätta tid för reflektion och begrundan inför den kommunikation som motparten har levererat. Likt en medlingssituation i den allmänna processen uppstår en flexibilitet för parterna att kunna lösa tvisten på det sätt som passar bägge parter bäst, men man blir inte låst vid rättsliga ramar och bestämmelser på samma sätt som man blir i en domstolsförhandling. Att dessutom använda sig av medling via en online ODR-plattform istället för en traditionell fysisk medling skapar utrymme för parterna att vara flexibla och ger möjligheten för parterna att lösa tvisten betydligt snabbare och mer kostnadseffektivt.¹⁸⁷ Den assisterade förhandlingen kan också te sig i formen av ett skiljeförfarande där algoritmen har befogenhet att besluta i tvisten; ett beslut som har ansetts bindande¹⁸⁸ likt en dom i domstol och som även kan verkställas internationellt¹⁸⁹. Det ska dock poängteras att detta endast gäller i de jurisdiktioner som har erkänt ODR-plattformar som en legitim juridisk beslutsfattare, samt att parterna inför ett online skiljeförfarande bör kontrollera att de inblandade länderna tillåter bindande skiljeförfarande (eftersom vissa länder inte tillåter bindande skiljeförfaranden).¹⁹⁰

4.2.5 SmartSettle & Adjusted Winner

SmartSettle¹⁹¹ och Adjusted Winner är två kända och välanvända ODR-plattformar vars förhandlingssystem använder spelteoretiska tekniker och processer för att kunna ge råd och förslag till de tvistande parterna. Syftet med båda förhandlingssystemen är att kunna nå den bästa och mest rättvisa lösningen. Med *mest rättvisa* i den här kontexten avses att var parts önskan ska tillgodoses lika mycket; ingen av parterna ska bli mer gynnad av förhandlingssystemet än den andra parten. På grund av detta lämpar sig sådana förhandlingssystem inte i alla former av tvister, exempelvis skulle ett sådant förhandlingssystem i en vårdnadstvist endast ta hänsyn till parternas egen önskan. Om parternas egen önskan endast hänför sig till egna intressen och inte barnets intresse, skulle inte heller förhandlingssystemet ta någon hänsyn till barnets intresse och således lämna sådana frågor utanför bedömningen. Däremot fungerar detta förhandlingssystemet väl i exempelvis bodelningar, där två parter ska dela upp egendom mellan varandra. Processen bygger på att parterna var för sig rangordnar och värderar samtlig egendom genom att tilldela 100 poäng totalt, där var part får lägga så många poäng per egendom som man anser att den är värd. Givet dessa siffror som parterna har

¹⁸⁷ Quiteshat, 2017, s. 16.

¹⁸⁸ *Beslutet kan även vara icke-bindande och har således funktionen som ett råd, där de inblandade parterna kan välja att följa alternativt att avstå från rådet.*

¹⁸⁹ Cortes, P, Pursuing global consensus on consumer redress: the UNCITRAL technical notes for online dispute resolution, *The Law of Consumer Redress in an Evolving Digital Market*, 2016, s. 18.

¹⁹⁰ Quiteshat, 2017, s.17.

¹⁹¹ Se www.smartsettle.com (senast tillgänglig 27/3-22). Här ges exempel på områden där SmartSettle kan användas; bl.a. industriella relationer, internationella konflikter samt försäkringstvister.

lagt fram kommer förhandlingssystemets spelteoretiska algoritmer användas för att försöka nå en så optimal utgång som möjligt, så att var part får den egendom man själv anser är mest värd. Algoritmen kan även landa i att egendom måste säljas av och delas lika till parterna, allt för att uppnå den bästa och mest rättvisa lösningen.¹⁹²

Förhandlingsystem som SmartSettle och Adjusted Winner är typexempel på hur ODR-plattformar kan effektivisera viss tvistlösning. Såvida bägge parter är överens om valet av tvistlösningsmetod kan tvist gällande t.ex. bodelning lösas genom snabba och kostnadseffektiva förhandlingssystem utan att behöva starta en officiell domstolsprocess. Parternas tvist löses och bägge parternas önskan blir tillgodosedd genom ett användande av algoritmer och tekniker som anpassar lösningen genom att ta hänsyn till bägge parter lika mycket. Som påpekats är det dock viktigt att återigen understryka att sådana förhandlingssystem inte kan anses vara lämpliga i tvister där en tredje parts intresse måste beaktas. Därav blir även den potentiella nyttan av sådana förhandlingssystem tämligen restriktiv, dock är systemen och dess algoritmer tillerkända stor vikt internationellt¹⁹³ och används i stor utsträckning, varför det ansetts relevant att kort redogöra för förhandlingssystemen i det här avsnittet.¹⁹⁴

4.2.6 En digital domare

I SOU 2016:89 framgår att den tekniska utvecklingen avseende artificiell intelligens nu syftar till att maskiner utvecklas till att ta över människans mentala och intellektuella förmågor, vilket torde skapa möjligheter till att utveckla domstolarnas verksamhet till att inkorporera AI-tekniken¹⁹⁵. Studier har visat att algoritmer med hjälp av maskininlärning kan förutspå utfallet i både internationella förfaranden, bl.a. USAs högsta domstol, och även i mål inom Europadomstolen¹⁹⁶. Redan år 2014 utvecklades en av de troligen första digitala ”AI-advokaterna”, där enskilda personer kunde vända sig till plattformen för att få hjälp med överklagan av parkeringsböter. Plattformen, DoNotPay, kan anses banal och inte särskilt revolutionerande i sig, men var ändå ett stort steg till en AI-digitalisering inom rättsväsendet. Detta framförallt med hänsyn till att plattformen under sina första knappt 2 år i drift lyckades vinna över 160.000 fall av de 250.000 fall som plattformen hanterade¹⁹⁷. Vidare började det estniska justitieministeriet under år 2019 utveckla och beta-testa en

¹⁹² Lodder, A. R. & Thiessen, E. M., 2003, s. 4-8.

¹⁹³ Se exempelvis www.smartsettleresolutions.com, senast tillgänglig 27/3-22.

¹⁹⁴ Lodder, Arno, R., Zeleznikow, J., *Artificial intelligence and online dispute resolution*, i Wahab, A. M., Kasta, E., Rainey, D., *Online dispute resolution theory and practice*, 2 uppl., Haag: Eleven International Publishing, 2021, s. 76-78.

¹⁹⁵ SOU 2016:89, s. 133.

¹⁹⁶ Katz, D.M, Bommarito II, M.J, Blackman, J, A general approach for predicting the behavior of the Supreme Court of the United States, *PLoS ONE* 12(4): e0174698, 2017, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174698>.

¹⁹⁷ DoNotPay, *The worlds first robot lawyer*, 2022, senast tillgänglig 7/4-22; Park, J, Your honor, AI, *Harvard International Review*, 2020.

programvara för AI-teknik, vars algoritm utvecklades till att hantera enklare civilrättsliga tvister. Även om tvisterna inte fick överstiga ett belopp á 70.000 kr för att anses som enkelt, kan ett sådant förfarande vara en del av startskottet på den globala våg av AI och digitaliserad tvistlösning som lyfts i det här arbetet. Det finns alltså en hel del olika AI-digitaliserade typer av domare internationellt vilket i viss mån borde tala för att en liknande utveckling kan ses nationellt inom en inte alltför avlägsen framtid. I nästa segment kommer det att analyseras en AI-digitalisering går att kombinera med de rättsprinciper som tidigare har diskuterats.

III. Analys av det tekniska och juridiska samspelet

5. Rättssäkerhet och AI - åsidosättande av rättsprinciper?

5.1 Objektivitetsprincipen

5.1.1 Algoritmiskt bias

Den teoretiska bakgrunden och själva idén med AI har i stor utsträckning handlat om att skapa en teknik som har förmågan att efterlikna mänsklig intelligens. Syftet med tekniken har bland annat varit att utveckla kognitiva funktioner såsom förmågan att lära sig av sina erfarenheter, att planera och strukturera samt att kunna lösa problem, och dessa milstolpar har varit viktiga i dess tekniska utveckling. Tekniken har fått avsevärt rampljus under de senaste åren och har tveklöst ansetts som ett forskningsområde som har haft en mycket exponentiell utveckling som dessutom inte verkar saktas ner. Trots den utveckling som tekniken har haft och de tydliga målbilder som forskarna och utvecklarna arbetat mot, finns det en betydande risk med AI-tekniken vad gäller dess möjlighet att vara objektiv och således korrekt. Det råder en delvis förskönad bild av ”perfekta AI-system” som tros vara mer effektiva och mer korrekta i deras bedömning än vad vi människor är, dock ser verkligheten inte alltid ut så. Tvärtom har forskare och utvecklare varnat för de olika former av bias som AI-tekniken i många fall blir behäftad med och som följaktligen påverkar algoritmen och dess utfall.

Även om teknikens målbild och teori menar att AI bör kunna utföra processer med fullständig opartiskhet som är fri sådana fel och fördomar som människan påverkas av, finns ett flertal exempel där AI inte lyckats att vara opartisk eller objektiv. Exempelen är spridda inom olika branscher och ett välkänt exempel är den skönhetsstävling vars AI-domare endast röstade fram kaukasiska vinnare¹⁹⁸. Detta trots att algoritmen skulle vara objektiv och endast ta hänsyn till ”jämlika” faktorer, såsom ansiktssymmetri och ålderstecken. Ett annat exempel är den brottsbekämpande programvara som

¹⁹⁸ Levin, S, A beauty contest was judged by AI and the robots didn't like dark skin, *The Guardian*, 2016-09-18 (hämtad 28/3-22).

skulle förutspå olika personers potentiella risker att begå framtida brott. Sådana programvaror har ökat i popularitet internationellt¹⁹⁹ och används främst för att kunna ge rättskipande instanser en vägledning i huruvida en person är en trolig framtida risk för samhället eller inte. År 2014 upptäcktes sedermera att programvaran som använde sig av AI-algoritmer för att förutspå en persons framtida risk för brott, var mycket fördomsfull. Programvaran flaggade en person som rasifieras som icke-vit som potentiellt framtida kriminell felaktigt nästan *dubbelt så oftare* än vad programvaran felaktigt flaggade en vit person som framtida kriminell. Likväl flaggade systemet oftare felaktigt vita som icke-kriminella i framtiden än personer rasifierade som icke-vita. Programvaran antog helt enkelt att en person som bryter mot vithetsnormen i större utsträckning skulle begå framtida brott än vad en vit person skulle göra, att etnicitet skulle vara den avgörande faktorn som påvisar huruvida en person kommer att begå en kriminell handling.²⁰⁰

En annan form av bias som identifierats är en typ av manipulation av algoritmen, något som inte är specifikt knutet till just AI utan egentligen kan valfritt IT-system manipuleras. När det gäller just AI kan man manipulera algoritmen genom s.k. medveten manipulation. Medveten manipulation kan exempelvis innebära klotter på trafikskyltar, t.ex. en stoppskylt (se figur 1). En mänsklig förare kommer med all sannolikhet att, ur trafiksynpunkt, inte fästa någon vikt vid klottret utan förstå innebörden av skylten oavsett. Däremot finns det en risk att en självkörande bil, dvs. en AI-teknik, blir manipulerad av klottret till att inte förstå innebörden av skylten.²⁰¹ Den potentiella konsekvensen av en sådan manipulation är tämligen självförklarande.

Figur 1. Källa: Eykholt, K, m.fl., 2018, s.2.

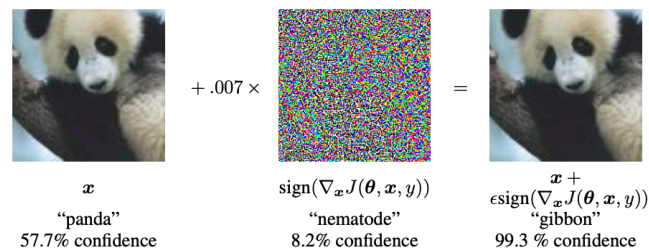
Ett annat exempel på medveten manipulation är att avsiktligt applicera mycket små störningar i den input-data som matas in i algoritmen. En algoritm är begränsad till en viss precision i deras inmatningsfunktion, vilket innebär att vissa, mycket små skillnader ibland inte uppmärksammas av

¹⁹⁹ Inom USA har minst 9 olika delstater tillämpat sådana brottsbekämpande programvaror; se Angwin, J, Larson, J, Mattu, S, & Kirchner, L, Machine Bias, *ProPublica*, 2016, (hämtad 30/3-22). Just den här programvaran heter COMPAS. Det har även visat sig att ett beslutsstödssystem i England diskriminerar elever från fattiga områden och gynnar elever som kommer från privatskolor, se Noll, G, *AI, rätten och mänskligt ansvarstagande*, i Noll, G (red) m.fl., 2021, s. 87.

²⁰⁰ Angwin, J, m.fl., 2016; se även Noll, G, *AI, rätten och mänskligt ansvarstagande*, i Noll, G, 2021, s. 87.

²⁰¹ Eykholt, K, m.fl., Robust Physical-World Attacks on Deep Learning Models, *Conference on Computer Vision and Pattern Recognition, arXiv*, 2018, s. 2-8.

algoritmen på så sätt att den förstår att skillnaden är en form av bias/störning. Dessa små störningar kan sedan påverka utfallet i en helt felaktig riktning, trots att input-datan borde generera exakt samma utfall som innan störningen ägde rum. I figur 2 framgår att när en algoritms input-data påverkas av en mycket liten pixelskillnad i input-bilden, ändrar algoritmen sin uppfattning helt från att först med ca 58% säkerhet klassificera bilden som en panda, till att sedan med 99% säkerhet klassificera bilden som en gibbon (en typ av apa). En normalbegåvad människa hade utan någon vidare svårighet klassificerat båda bilderna som en panda.²⁰²

Figur 2. Källa: Goodfellow, I, m.fl., 2015, s. 3.

Algoritmiskt bias, eller bara *bias*, är ett omfattande begrepp som i praktiken kan ha en mängd olika betydelser och effekter på den algoritmiska processen. Ordet bias förknippas ofta med beslut som anses vara orättvisa eller felaktiga mot vissa individer eller vissa grupper av människor. Ofta är sådan orättvisa förknippad med diskriminerande fördomar och värderingar gentemot vissa etniciteter eller vissa kön²⁰³. Diskriminerande faktorer kan inkorporeras i algoritmen på olika sätt, bland annat genom skapandet av själva algoritmen eller genom upplärandet av algoritmen²⁰⁴. Bias kan också uppstå genom att algoritmens processer tar hänsyn till irrelevanta överväganden alternativt att algoritmen underlåter att ta hänsyn till en relevant omständighet. Pondera att algoritmen ska förutspå vilken av 10 bilar som är snabbast baserat endast på bilens lackfärg. Troligen är ett sådant hänsynstagande irrelevant i just den här frågan, även om vissa möjligen kommer att argumentera för att lackfärg visst är en mycket viktig faktor i bedömningen²⁰⁵. Faktum kvarstår att såvida algoritmen inte tar hänsyn till faktorer såsom bilens vikt eller dess motorstorlek, kommer algoritmen följaktligen att försumma viktiga faktorer som kommer att påverka utfallet i olika riktningar. Ett sådant utfall skulle därför anses vara biased eller felaktigt.²⁰⁶

²⁰² Goodfellow, I, Schlenz, J, Szegedy, C, Explaining and Harnessing Adversarial Examples, *International Conference on Learning Representations, arXiv*, Cornell University, 2015, s. 1-4.

²⁰³ År 2015 upptäckte man att Amazons rekryteringsprogramvara vars teknik var utformad av AI-algoritmer, systematiskt diskriminerade kvinnor i urvalsprocessen. Se Dastin, J, Amazon scraps recruiting tool that showed bias against Women, *Reuters*, 2018-10-10 (hämtad 30/3-22).

²⁰⁴ Se avsnitt 5.1.2.

²⁰⁵ Exempelvis kan det eventuellt vara så att sportbilar allt oftare är t.ex. neon-blåa eller neon-gröna än icke-sportbilar. En sådan utredning är dock lämnad därhän.

²⁰⁶ Turner, J, *Robot rules - regulating artificial intelligence*, Berlin: Springer Nature Switzerland AG, 2019, s. 335-337.

5.1.2 Varför uppstår algoritmiskt bias?

För att förstå varför en algoritm kan bli felaktig genom bias är det viktigt att bryta ner den maskininlärning²⁰⁷ som varje algoritm utför i en given process. Maskininlärningen möjliggör ett inlärande för algoritmen, detta genom att algoritmen letar efter vissa mönster i den input-data som den blir upplärd med. Ju mer input-data som algoritmen blir upplärd med, desto större förbättringspotential och ”kött på benen” får algoritmen. Den här mönsterigenkänningen i datan är följaktligen det som lägger grunden för de beslut och utfall som algoritmen avger; genom att se (eller inte se) olika mönster i olika former av data kommer algoritmen att förutspå det troliga utfallet. Problemet uppstår om den datan som algoritmen blir upplärd med är felaktig/biased från början; då kommer även algoritmen och dess utfall att bli felaktigt, vilket resulterar i algoritmiskt bias. Turner beskriver fenomenet som; *you are what you eat*; om t.ex. en bil blir felaktigt tillverkad kommer bilen i någon aspekt inte att vara funktionsduglig. Likaså blir bilen inte funktionsduglig om den tillverkas med fel material, och precis så fungerar algoritmen och dess input-data. Även om algoritmen har en gedigen mängd input-data i upplärningen är det inte gynnsamt för processen såvida inte input-datan är korrekt. Selektionsbias, eller sampling bias som det också kallas, är inte specifikt knutet till varken AI eller algoritmiskt bias utan innebär inom statistikområdet att det uppstått någon form av brist i den datamängd som ligger till grund för en process.²⁰⁸ Ett enkelt men pedagogiskt exempel är att man gör en intervjustudie där man går till ICA och frågar 500 personer om de tycker att det är för dyrt att handla på ICA. De personer som faktiskt tycker att det är för dyrt att handla på ICA är ju uppenbarligen inte där, och faller således utanför intervjustudien; det har skett ett selektionsbias och utfallet är högst troligt inte representativt överhuvudtaget.

Ett annat exempel på algoritmiskt bias är att input-datan har blivit felaktig på så sätt att den är diskriminerande eller rent av rasistisk. Menar jag att en teknisk skapelse, en algoritm, något icke-tänkande, kan vara rasistiskt? Ja, så är fallet. Eftersom diskriminering och rasism är en del av den samhällsliga existens där vi människor föds och uppfostras, löper således våra egna skapelser stor risk att bli likadana som oss. Ruha Benjamin beskriver det; ” [...] *robots*²⁰⁹ *designed in a world drenched in racism, will find it nearly impossible to stay dry*”. När diskriminerande och rasistiska värderingar hos människan omstruktureras till ett juridiskt beslutsfattande som sedan används till att lära upp en juridisk algoritm, säger det sig självt att diskrimineringen eller rasismen helt enkelt byter skepnad. Eftersom maskininlärning och algoritmer är skapat av människor och således av en mänsklig designprocess finns det alltid en risk att diskriminerande faktorer byggs in i tekniken²¹⁰.

²⁰⁷ Se avsnitt 2.3.1.

²⁰⁸ Turner, 2019, s. 339.

²⁰⁹ I sin bok använder Ruha benämningen *robot* i vissa kapitel där *automation* avses.

²¹⁰ Arvidsson, M, Targeting, gender, and international Posthumanitarian law and practice: Framing the question of the human in international humanitarian law, *Australian Feminist Law Journal* 44(1), s. 9-28, 2018; Wilcox, L, Embodying algorithmic war: Gender, race and the posthuman in drone warfare, *Security Dialogue* 48(1), s. 11-28, 2017.

Benjamin beskriver det som ”*rusty value judgments embedded in shiny new systems*”. Input-datan blir biased/felaktig om den är diskriminerande eller rasistisk, därför blir *upplärningen* av algoritmen biased/felaktig och således med hög sannolikhet även de beslut och utfall den kommer att göra i framtiden.²¹¹ Algoritmen kan på det här sättet återge och förstärka de bias eller de diskriminerande samhällsföreställningarna genom sin fortsatta process. Exempelvis kan en algoritm ha svårigheter att känna igen föräldralediga fäder i jämförelse mot föräldralediga mödrar, varför fäderna förfördelas i en automatiserad beslutsmodell²¹².

Hur vet den personen vars uppgift är att designa och lära upp de algoritmer som ska ingå i en digitaliserad tvistlösning, att input-datan på något sätt är felaktig? Hur ska man exempelvis kunna garantera att en ODR-plattform kommer ta utgångspunkt i korrekt data för att avhjälpa en tvist? Även om man givetvis aktivt undviker felaktiga tidigare mål eller beslut är det troligen omöjligt att filtrera bort all form av biased input-data och information som levereras till algoritmen. Mänskliga beslutsfattare, även åklagare, domare och nämndemän, påverkas *faktiskt* av sina känslor och sociala föreställningar i arbetet²¹³. Ett exempel är fallet Elin Ersson vars rättegång fick göras om inte bara en utan två gånger. Detta p.g.a. en nämndemans uttalande i sociala medier i skuldfrågan innan rättegång samt att samme nämndeman enligt hovrätten senare bedömdes vara jävig.²¹⁴ Ett annat välkänt exempel är den man som friades från åtal om misshandel i tingsrätten efter att en oenig rätt landat i en friande dom. Detta bl.a. eftersom mannen, enligt domskälen, verkade komma från en bra familj ”[...] *till skillnad från hennes, vilket också har betydelse för bedömningen av skuldfrågan.*”²¹⁵ Domen fördömdes starkt av det juridiska samfundet där Anne Ramberg, dåvarande generalsekreterare i Advokatsamfundet menade att domen ”inte hör hemma i svensk rätt”²¹⁶. Svea hovrätt fällde den tilltalade mannen för misshandel och påpekade i sina domskäl att [...] *saknar det däremot självständig betydelse vilken bakgrund som den hörda personen har...[...] utslutet att tillmäta större eller mindre betydelse på grund av att personen tillhör en viss samhällsgrupp eller släkt [...]*”²¹⁷. Även om det i bägge nämnda fall handlar om nämndemän som har agerat utanför juridikens spelregler påvisar ändå detta att stereotypiska och fördomsfulla åsikter lyckas följa med ända upp till rättskipningsorganen.

²¹¹ Benjamin, R, *Race after technology*, Cambridge: Polity Press, 2019, s. 59-64.

²¹² Arvidsson, M, *Maskininlärning och rättsligt beslutsfattande*, i Noll, G (red), AI, digitalisering och rätten, Lund: Studentlitteratur AB, 2021, s. 133.

²¹³ Bergman Blix, S & Wettergren, Å, *Känslor inom rättsväsendet behöver erkännas*, Uppsala Universitet, 2019: Eekelaar, J, *The interest of the Child and the Child's Wishes: The role of dynamic self-determinism* i: Alston, P. (Ed) *The best interest of the child. Reconciling Culture and Human Rights*. Oxford: Clarendon press, 1994, s.47.

²¹⁴ Svenska Dagbladet, Fastställd dom mot aktivisten Elin Ersson, *Svenska Dagbladet*, 2020.

²¹⁵ Mål B 3551-15.

²¹⁶ Mattson, A, Anne Ramberg om domen: ”Hör inte hemma i en svensk domstol”, *Expressen*, 2018-03-05 (hämtad 9/4-22).

²¹⁷ Mål B 2728-18.

Till detta ska poängteras att människan *är* ett flockdjur vilket evolutionärt har behäftat oss med både sociala fördomar och stereotyper, något som kanske hade mer fördelar i en historisk dåtid än vad det har idag. Faktum kvarstår dock att dessa fenomen är djupt inrotade i människan och kan ha en tendens att följa med även upp till rättsväsendet²¹⁸. Den s.k. ”teflonkultur” som råder inom rättsväsendet som inte tillåter beslutsfattarna att erkänna och uppmärksamma de känslor som faktiskt skapas och som kan ha en möjlig inverkan på deras arbete, kan ha skadliga konsekvenser på rättsväsendet i helhet.²¹⁹ Det ska även poängteras att känslor givetvis inte behöver vara något negativt, diskriminerande eller rasistiskt. Men det *kan* vara det, och när känslor och egna tankar inte får något utrymme inom rättsväsendet kan detta försvåra för beslutsfattare att reflektera över sina känslor och, minimerar möjligheten att kunna arbeta med en medveten känslohantering²²⁰. Det här undertryckandet och den här ignoransen kan vara en anledning till att stereotypiska och diskriminerande antaganden lyckas nå ända fram till rättskipande instanser, och därav även påverka en digitaliserad tvistlösning t.ex. en ODR-plattform eller en digital domstol.

5.1.3 Objektivitetsprincipen kontra algoritmiskt bias

Varför är det här relevant till juridiken och på vilket sätt kan algoritmiskt bias och selektionsbias påverka en digitaliserad tvistlösning såsom en ODR-plattform eller en AI-digitalisering inom förvaltningsprocessen? Det är viktigt att förstå att samtlig input-data som en juridisk algoritm inom digital tvistlösning/AI-digitalisering blir upplärd med kommer att bestå av 1) någon form av rättshierarkiskt och rättsdogmatiskt system av de olika rättsreglerna och dess placering i hierarkin och 2) tidigare avgöranden som fungerar som en form av vägledning/praxis för algoritmen. Inom digital tvistlösning är det mycket vanligt att systemen använder sig av massdata; information om tidigare mål systematiseras i stora kunskapsbaser för att skapa en vägledning om hur ett framtida liknande mål kan hanteras²²¹. Att beslutsfattare går från att alltid se till det individuella målet och dess unika, egna omständigheter, till att istället vidga vyerna och i stor utsträckning ta hänsyn till mönsterigenkänning och strukturer i andra liknande mål, förändrar markant det traditionella beslutsfattandet. Det sker en betydande förskjutning från att endast se till den enskilda konflikten och parternas i huvudregel dispositiva tvist och således ram för processen, till att istället identifiera typproblem och generella strukturella ramar.²²²

²¹⁸ Se bl.a. SOU 2006:30 s.142. Statistiken visar att de personer som har utländsk bakgrund, då främst utomeuropeisk bakgrund, löper större risk att diskrimineras i det svenska rättsväsendet och i högre omfattning dömas till fängelse. Ordagrant står det ” [...] utländsk bakgrund utgör en **nackdel** vid påföljdsvalet”. Min fetmarkering.

²¹⁹ Bergman Blix & Wettergren, 2019.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Se bland annat kanadensiska Civil Resolution Tribunal som systematiserar information som har funktionen att skapa en generell kunskap om framtida mål. <https://civilresolutionbc.ca/> (hämtad 30/3-22).

²²² Björling, 2021, s. 57.

När tidigare mål och annat juridiskt beslutsfattande struktureras som massdata i system vilket algoritmen blir upplärd med kommer således den enskilda algoritmen i den enskilda tvisten att också ta hänsyn till den massdatan som består av tidigare avgöranden. När algoritmen ska förutspå juridiska konsekvenser eller föreslå möjliga upplösningar på en tvist kommer den följaktligen att beakta stora mängder av tidigare juridisk information som utförts av andra, oftast mänskliga beslutsfattare. Resultatet av detta är att den traditionella ”*enskilda och autonoma tvistande parten*” ersätts av en ”*kollektiv tvistande part*” där processen blir påverkad av hur andra mål har hanterats tidigare²²³. Problematiken uppstår om det är så att det föreligger algoritmiskt bias i någon form i den massdata som den enskilda algoritmen blir upplärd med. I en situation där en juridisk algoritm blir upplärd av exempelvis selektionsbiased eller rasistisk input-data, löper algoritmens utfall och beslut stor risk att även dem bli felaktiga/biased. De exempelvis stereotypiska fördomar som fått utrymme i en tingsrätts dom som sedan ligger till grund för algoritmens upplärning, lever således vidare genom algoritmens egen fortsatta process och utfall. Det blir som en förlängning av de felaktigheter som lyckats ta sig in i rättsskipningen från första början och detta oavsett om felaktigheterna är avsiktliga eller oavsiktliga.

När algoritmens utfall är biased eller diskriminerande kan inte varken en digital tvistlösning eller en AI-digitalisering anses ligga innanför objektivitetsprincipens ramar. I förlängningen måste det anses att rättssäkerheten börjar luckras upp om sådan rättslig digitalisering faktiskt implementeras i rättsväsendet. Detta kan anses vara ett stort hinder för någon form av AI-digitalisering och förutsätter därför att upplärningen görs av korrekt och objektivt material, vilket får anses vara mycket svårt att garantera. Det bör upprepas att objektivitet och opartiskhet är fundamentala faktorer i den nationella rättsstaten och för dess möjlighet att uppnå en hög grad av rättssäkerhet, varför en uppluckring av objektivitetsprincipen måste anses som särskilt allvarligt. Emellertid går det att diskutera hur relevant den här problematiken *egentligen* är; eftersom man inte kan fullständigt garantera en objektivitet hos varken mycket erfarna mänskliga beslutsfattare eller en nytillkommen algoritm, borde inte premisserna för en ”diskriminerings-tolerans” vara jämförbara i de bägge fallen? Rent krasst kan man ställa frågan; om den mänskliga beslutsfattaren i viss mån faktiskt är känslig, stereotypisk och därav diskriminerande (om än oavsiktligt), varför inte då använda stereotypiska och diskriminerande algoritmer som i vart fall utför processen snabbare och mer kostnadseffektivt? Det är givet att faktorer som effektivitet och kostnad inte ska prioriteras över andra viktigare intressen så som rättssäkerhet, men det tåls ändå att diskutera den egentliga påverkan av sådan digitalisering till skillnad från hur juridiken ser ut idag. Det är dock förståeligt att argumentet för en sådan digitalisering kan anses provocerande och väcka spridda skurar, men jag anser att det är ett argument som fortsatt bör diskuteras.

²²³ Björling, 2021, s.47. Min kursivering.

5.2 Offentlighets- och kontradiktionsprincipen

5.2.1 *The Black Box Problem*

Som tidigare har beskrivits lär sig algoritmer i t.ex. ODR-plattformar genom maskininlärning och djupinlärning vilket möjliggör för algoritmen att lära sig genom sina misstag och därav med tiden förfina sin process och därav även sina resultat. Med hjälp av backpropagation kommer algoritmen att röra sig genom sina olika lager för att upptäcka fel i algoritmen och därav justera sig själv, för att sedan återgå till dess ursprungliga position. Den här processen är viktig och låter algoritmen med tid bli mer precis och korrekt. Det finns emellertid en viss problematik med den sortens process som låter algoritmen självständigt arbeta fram bättre resultat med tiden. Även om algoritmen i många fall kan bli väldigt skicklig på att justera processen och därmed leverera korrekta och noggranna resultat, kan det vara mycket svårt att förklara hur algoritmen har kommit fram till ett visst utfall. Djupinlärningen omfattar flera lager av processer där algoritmen genom den backpropagation som sker pendlar mellan olika lager för att förfina själva algoritmen och därmed utfallet. En sådan process är såpass komplex att till och med algoritmens egna designers/skapare i många fall inte kan redogöra precis för hur algoritmen har arbetat för att komma fram till ett visst utfall.²²⁴ Anledningen är just de olika lager som de neurala nätverken i kombination med djupinlärningen använder för att vikta olika variabler och justera algoritmen åt ”rätt” håll. I litteraturen beskrivs det som att AI-algoritmerna arkitektur fungerar som ”svarta lådor” eller ”black boxes”.²²⁵

När algoritmen uppdaterar sig själv genom backpropagation och justering uppstår en situation där processen som har resulterat i ett visst utfall inte alltid blir densamma som användes vid ett tidigare tillfälle. Om algoritmen vid varje nytt beslut finjusterar sin process *endast lite* har ändock en ny form av process resulterat i det givna resultatet. Det processuella tillvägagångssättet får därför anses vara oförutsägbart och därav leda till svårigheter vad gäller möjlig insyn eller någon form av kontroll av det processuella förfarandet. Bristen på möjlig insyn och kontroll är allvarlig eftersom man utifrån sett inte har någon möjlighet att kontrollera processens gång och eventuellt manuellt justera algoritmen.²²⁶ Ett filosofiskt men pedagogiskt exempel är att man ponerar att en algoritm har programmerats med den enda funktionen att minska mänskligt lidande. Eftersom människan alltid kan finna ett sätt att känna lidande, vare sig det är fysiskt, psykiskt eller påhittat, blir således den mest optimala lösningen att helt enkelt avsluta mänskligt liv; utan mänskligt liv finns inget mänskligt lidande. Även om algoritmen per definition lyckats med det programmerade uppdraget är

²²⁴ Turner, 2019, s.326.

²²⁵ Goodman, B & Flaxman, S, European Union regulations on algorithmic decision-making and a right to explanation, arXiv: 1606.08813v3, *StatML*, 2016, s.7.

²²⁶ Europeiska kommissionen, *Report on the safety and liability implications of Artificial Intelligence, the internet of things and robotics*, COM(2020) 64 final, 2020, avsnitt 1.2, s.2.

resultatet inte något som programmeringen ursprungligen har avsett.²²⁷ Det är därför viktigt att man vid användandet av juridiska algoritmer möjliggör förutsägbarhet och transparens, detta för att kunna ha någon form av insyn och möjlighet till kontroll och justering. Det är ett okomplicerat antagande att en oförutsägbar och okontrollerbar algoritmisk digitalisering inte rimmar särskilt väl med den rättssäkerhet som det nationella rättsväsendet värnar om.

5.2.2 Konsekvenser av The Black Box Problem

Hur står sig en sådan form av algoritmisk digitalisering i relation till offentlighets- och kontradiktionsprincipen? Offentlighetsprincipen ska, som tidigare nämnt²²⁸, garantera att allmänhet och massmedier får tillgång till en full insyn i stat, kommuns och regionernas verksamhet, såtillvida att ingen sekretessbestämmelse hindrar sådan insyn. Rättigheten innebär följaktligen att varje enskild, även de utanför den aktuella domstolsprocessen eller ärendet, ska ha rätt att läsa de allmänna handlingar som framställs samt att få närvara vid rättegångar. Varför ska enskilda och massmedier garanteras sådan insyn i mål och ärenden som inte avser dem själva? Ett centralt syfte är att allmänheten ska kunna utöva någon form av medborgerlig kontroll över den verksamhet som stat, kommun och region bedriver. Kontrollen omfattar även domstolsförhandlingar vilket i praktiken innebär att allmänhet ska få ta del av den bevisning, den argumentation och de domskäl som avges²²⁹. Man kan således konstatera att allmänheten, som huvudregel, ska få tillgång till de bedömningar och processer som leder fram till ett visst beslut eller en viss dom. Det ska inte finnas några oklarheter gällande hur domstolen har resonerat när de har landat i en specifik dom; domskälen ska tydligt framgå och vara väl motiverade med de skäl som har bestämt den specifika utgången²³⁰.

Offentlighetsprincipen garanterar således som huvudregel att fysiska domstolsförhandlingar och allmänna handlingar inte får hindras allmänheten. Man ska som enskild individ kunna förstå hur domstolen har resonerat när man landat i en specifik dom. Den här möjligheten garanterar den enskilde att kunna kontrollera och ifrågasätta statens maktutövning mot den enskilda individen. Utan en sådan rättighet hade maktutövning i stor omfattning kunnat ske i det tysta och varken enskild, allmänhet eller massmedia hade haft någon möjlighet till insyn eller kontroll. Eftersom statens maktutövning kan vara en mycket ingripande åtgärd i den personliga sfären är det av stort samhällsintresse att insyn och möjlighet till utomståendes kontroll av statens maktutövning fortlöper. Med en okontrollerbar och oförklarlig algoritmisk digitalisering av juridiken uppstår

²²⁷ Russel & Norvig, 2016, s.1037.

²²⁸ Se avsnitt 3.5.2.

²²⁹ Även om förhandlingen får hållas inom stängda dörrar krävs i den allmänna processen tämligen starka skäl för en sådan sekretessbestämmelse. Vid förhandling i en allmän förvaltningsdomstol är möjligheten större för förhandling bakom stängda dörrar. Se Regeringskansliet, Offentlighetsprincipen och sekretess - kortfattat om lagstiftningen, *Justitiedepartementet*, 2019, s.9.

²³⁰ Se 17 kap 7§ p 3-5 RB avseende tvistemål samt 30§ FPL avseende förvaltningsmål.

således en allvarlig krock med den rättighet som allmänheten garanteras med offentlighetsprincipen. Om inte ens skaparen av den specifika algoritmen alltid kan förklara hur algoritmens inre process har arbetat för att nå ett visst utfall, är det rimligen så att varken allmänhet eller part i en digitaliserad tvistlösning hade kunnat få sådan insyn. Detta påverkar i sin tur den möjlighet till kontroll som både part och enskild i samhället är berättigad till enligt offentlighetsprincipen.

Även om principen per definition främst handlar om fysiska/digitala papperskopior och möjlighet att delta i en *fysisk* rättegång kan man dra analogier mot en digitalisering inom juridiken. *Syftet* med en fysisk kopia eller en fysisk närvaro är ju just att man får insyn och möjlighet att kontrollera och ifrågasätta. *Syftet* med att en algoritmisk process ska vara tydlig och förklarbar är att det ska finnas möjlighet till insyn och kontroll. Därför anser jag att en okontrollerbar och oförklarlig inre algoritmisk process inte uppfyller de premisser som offentlighetsprincipen ställer krav på. En domstolsförhandling som sker i det tysta gentemot både vad gäller parter och allmänhet där det inte kan garanteras att varken dom eller domskäl blir till allmänna handlingar som är väl motiverade, hade inte ansetts vara acceptabelt ur rättssäkerhetssynpunkt²³¹. Av samma anledning kan inte en tyst och oförklarlig algoritm anses vara acceptabel. För att kunna anses uppfylla de krav som ställs avseende rättssäkerheten måste tekniken utvecklas på så sätt att insyn finns och att den inre processen går att förklara. Resonemang och domskäl måste vara tydliga och väl motiverade, annars föreligger det en stor risk att användning av juridiska algoritmer, såsom digitala domstolar, kommer att användas i mycket liten utsträckning. Att processen går att förklara och förstå är avgörande faktorer för att parterna, dvs. användarna, ska kunna lita på och våga vända sig till sådana rättsskipningsorgan²³². En sådan tillitsprocess bygger på samarbeten och kunskapsutbyten mellan de professioner som är inblandade i AI-digitaliseringen och dess tillämpning i juridisk praktik. En slutlig konsekvens av the black box problem kan faktiskt vara att tekniken blir oanvändbar inom rättslig verksamhet eftersom juridiken ställer höga krav på förklaringar och motiveringar. Detta oavsett om algoritmen presterar noggrant och ger precisa och korrekta utfall i slutskedet.²³³

Kontradiktionsprincipen och de rättigheter den ska förse parterna kan även den påverkas av en tyst och oförklarlig algoritm. I en digitaliserad tvistlösning avseende den allmänna processen har parterna i ett mål visserligen möjlighet att ta del av motpartens bevisning och argumentation *innan* algoritmen ska ta någon form av beslut. Redan här uppstår således i en digitaliserad allmän process en möjlighet för var part att bli tillgodosedd den rätt som var part har; möjligheten att få kommentera och påverka utfallet i målet. Det går emellertid att diskutera hur en tyst algoritm, i ett senare skede, *använder* den här bevisningen och argumentationen till att landa i ett slutligt beslut eller en slutlig dom. Detta framförallt med hänsyn till det inte är möjligt att förklara processen som

²³¹ Detta självklart under förutsättning att ingen tillämpbar sekretessbestämmelse hindrar sådan insyn.

²³² Turek, M & Gunning, D, Explainable artificial intelligence (XAI), *Defense advanced research projects agency (DARPA)*, 2018.

²³³ Arvidsson, 2021, s. 133.

har banat väg för det slutgiltiga beslutet. Är ett sådant förfarande verkligen kompatibelt med kontradiktionsprincipen eller rättssäkerheten i helhet?

Jag anser att det är delvis problematiskt avseende kontradiktionsprincipen. Även om parterna faktiskt har möjlighet att försvara sig mot motpartens bevisning får ju parterna inte en fullgod möjlighet att se hur den argumentationen och bevisningen har använts i domskälen, vilket enligt min bedömning är problematiskt. Speciellt med hänsyn till rätten till en rättvis rättegång, är det oviktigt att parterna får kommentera och försvara sig mot de motargument som finns om algoritmen i sitt avgörande ändå inte tar någon hänsyn till den motbevisning som har lagts fram. Det ligger i parternas intresse att få veta hur algoritmen har resonerat och hur diverse bevisning vägts mot varandra. Visserligen är den algoritmiska processen inte särskilt annorlunda jämfört mot den process som sker hos en mänsklig domare. Det är omöjligt för varken part eller rättssamhället som sådant att kontrollera och få insyn i de tankegångar som har förts hos en mänsklig beslutsfattare. En mänsklig domare kan avlägga väl motiverade domskäl till en slutgiltig dom, men det är ingen garanti för att samtliga tankegångar som ledde fram till beslutet faktiskt ingår i den motiveringen. På liknande sätt ingår inte hela processförfarandet i algoritmens motivering i de aktuella domskälen, varför man *kan* argumentera för att det inte borde vara särskilt problematiskt. Vad blir skillnaden på att rättssamhället inte kan få insyn i en algoritmisk process kontra en mänsklig hjärna? Möjligen är det så att det är mer provocerande i dagsläget att algoritmens process är dold, då vi helt enkelt är vana vid mänsklig makt och mänskligt beslutsfattande snarare än att en teknik har makten, detta oavsett om den mänskliga makten inte alltid går att få insyn i. Av förevarande analys är det rimligt att anse att the black box problem innebär konsekvenser avseende både offentlighets- och kontradiktionsprincipen.

5.2.3 The Black Box Problem och förvaltningsrättsliga ärenden samt processer

I förvaltningsprocessen sker ingen huvudförhandling och därav omfattas processen inte av kontradiktionsprincipen *på samma sätt* som i den allmänna processen, men innan målet avgöres ska parten ändock som huvudregel ha fått kännedom över materialet och fått möjlighet att yttra sig över detta²³⁴. Av den anledningen är det rimligt att (analogt) anse att kontradiktionsprincipen gäller även i förvaltningsprocessen. I praktiken blir därför rättigheten att försvara sig och ha rätt till en rättvis rättegång jämlig den som återfinns i den allmänna processen. Således blir effekten av the black box liknande den som redogjorts för ovan även i ett förvaltningsprocessligt mål. Parten som har överklagat sitt förvaltningsrättsliga ärende får även i en AI-digitaliserad förvaltningsprocess möjlighet att förklara och försvara sig, men hur förvaltningsalgoritmen har resonerat och landat i ett visst beslut blir icke fullt ut motiverat, och dessutom kan den inre processen vara omöjlig att

²³⁴ 18§ FPL. Jfr. Även mot 10§ FL avseende bestämmelsen gällande förvaltningens partsinsyn. Se även avsnitt 3.4.3.

förklara. Av samma resonemang som förts ovan anser jag därför att det inte heller inom varken förvaltningen eller förvaltningsprocessen är lämpligt med ett sådant förfarande. Dessutom menar regeringen att huruvida myndigheter kan lämna information om hur algoritmer ersätter mänskliga handläggare vid bedömningar påverkar i sin tur huruvida man kan säkerställa offentlighetsprincipen och således även rättssäkerheten²³⁵. Att information finns tillgänglig om algoritmens förfarande och dess process är viktiga förutsättningar för att förvaltningen ska kunna styras mot en ökad automation och även dra nytta av maskininlärda algoritmer. En sådan insyn har ansetts såpass fundamental för förvaltningens AI-digitalisering att man i offentliga, statliga utredningar har närmast sig diskussioner avseende ändringar i den nationella grundlagen. Detta för att säkerställa att algoritmer som används vid automatiserade förfaranden ska omfattas av handlingsoffentligheten och därför tillgängliggöras allmänheten och deras granskning.²³⁶ Bristande insynsmöjligheter har en klart hämmande inverkan på förvaltningens och förvaltningsprocessens fortsatta digitalisering, detta p.g.a. de potentiella negativa konsekvenser inte bara för den enskilde, utan även för samhället i stort²³⁷.

Det är även viktigt att här poängtera att förvaltningsprocessen i stor omfattning är statlig maktutövning över den enskilda individen, då ett förvaltningsmål avser en enskilds överklagan gällande ett förvaltningsrättsligt ärende som därför gått vidare till domstol. Att ett beslut från en förvaltningsalgoritm är i avsaknad av fullständiga resonemang och motiveringar av domskäl samt en oförklarlig process är likt den allmänna processen tämligen problematiskt. Ur det här perspektivet ställs ännu högre krav på att tekniken måste utvecklas i sådan omfattning att processen går att syna och fullständiga motiveringar går att finna innan det går att anse att förfarandet är rättssäkert för den enskilde individen med hänsyn till nämnda rättsprinciper. Avseende förvaltningsrättsliga ärenden framgår dessutom av 32§ FL att beslut som kan antas påverka den enskilda på ett inte obetydligt sätt, ska innehålla en motivering gällande vilka föreskrifter som har tillämpats, samt vilka omständigheter som har legat till grund för myndighetens ställningstagande. Generellt kan sägas att dessa motiveringar ska vara tydligt skrivna vilket möjliggör för den enskilde att förstå vilka frågor som har prövats och hur frågorna har bedömts, men det betyder inte per automatik att motiveringen behöver vara omfattande. Ett sådant motiveringskrav fungerar dessutom som en påminnelse för förvaltningsmyndigheterna om legalitetsprincipens omfattning.²³⁸

Av stor betydelse är även 1 kap 9 § RF som grundlagsstadgar att offentlig förvaltningsverksamhet ska beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet. Av den anledningen är det viktigt att skäl för t.ex. avslag är väl motiverade, då detta är en förutsättning för den enskilde och

²³⁵ SOU 2018:25, s.193-194.

²³⁶ Ibid.

²³⁷ SOU 2018:25, s.141.

²³⁸ Prop 2016/17:180, s.193-196.

det allmänna att kontrollera att ovidkommande hänsyn inte har tagits vid beslutsfattandet²³⁹. Motsatsvis kan således automatiserade beslutsförfaranden användas vid bifall i ”enkla ärenden”²⁴⁰ eftersom sådana i regel inte påverkar den enskilde på ett negativt sätt²⁴¹. Det ska särskilt nämnas att det i förarbeten till den nuvarande förvaltningslagen framgår att en part måste kunna förstå hur myndigheten har resonerat, detta för att kunna kontrollera att skälen är logiska och tillräckliga för den slutsats som myndigheten har landat i²⁴². Dessutom ska part i ett förvaltningsärende enligt både partsinsynen och kommunikationsplikten garanteras den funktion som bl.a. kontradiktionsprincipen ämnar att fylla i den allmänna processen. Partsinsynen garanterar insyn i samtligt processmaterial och måste anses omfatta insyn in de algoritmer som förvaltningsmyndigheterna tillämpar för att landa i konkreta beslut. Därutöver ämnar kommunikationsbestämmelsen att säkerställa att ingen part döms ohörd²⁴³. Min bedömning är att ovan redogörelse pekar mot att det är ostridigt att mycket inom förvaltningsområdet talar emot det AI-digitaliserade förfarandet så som tekniken ser ut i dagsläget, och det krävs en hel del förbättring både vad gäller insyn och möjlighet till algoritmisk kontroll. Det måste gå att i vart fall förklara processen samt de kategoriseringar och avvägningar som har gjorts i de fall där beslutet har blivit till nackdel för den sökande²⁴⁴.

5.3 Ersättande av domstolens sammansättning

En viktig diskussion som bör föras är huruvida en AI-algoritm i formen av exempelvis en ODR-plattform eller digital domare kan eller bör ersätta domstolens sammansättning som återfinns i tingsrätt respektive de allmänna förvaltningsdomstolarna. För att digital tvistlösning och AI-digitalisering ska kunna inkorporeras i allmän- och förvaltningsprocess krävs att man kan ersätta den mänskliga personalen med en teknik. Teknologin ämnar ju att fylla samma funktion som människan har i dessa sammanhang, varför det är en nödvändig aspekt att diskutera.

5.3.1 Enklare kontra komplexa mål

Avseende allmän- och förvaltningsprocessen finns det regler gällande domarsammansättningen som tillåter en sammansättning av färre domare i sådana mål som anses vara av enklare beskaffenhet. Enklare beskaffenhet innebär i den allmänna processen bl.a. att målet inte får ha en särskilt omfattande bevisning, svåra rättsfrågor eller hantera stora belopp. Sådana mål anses följaktligen kräva en tredomarsammansättning för att kunna garantera den rättssäkerhet som komplexare mål

²³⁹ HFD 2011:10.

²⁴⁰ Arvidsson, 2021, s. 132.

²⁴¹ Prop 2016/17:180, s.192.

²⁴² Prop. 2016/17:180, s.193.

²⁴³ Prop 2016/17:180, s.154.

²⁴⁴ Arvidsson, 2021, s. 132.

ställer krav på²⁴⁵. Även om huvudregeln i allmän process alltså ställer krav på en tredomarsammansättning finns det ett stort utrymme att avgöra tvistemål endast med en domare, detta eftersom tredomarsammansättningen nästan enbart motiveras av komplexare rättsliga överväganden där det finns ett prejudikatintresse²⁴⁶. Generellt kan även sägas att om en förhandling beräknas pågå i flera dagar, det planeras att hållas ett stort antal förhör eller utredningen i övrigt är att anse som omfattande, förstå då bör sammansättningen bestå av tre domare²⁴⁷.

Eftersom en hel del mål faktiskt tillåter en endomarsammansättning kan övergången till en digitaliserad tvistlösning med hjälp av AI-tekniker och algoritmer vara möjlig²⁴⁸. Det kan anses att övergången till att ersätta *en* domare inte är alltför omfattande i relation till om man skulle ersätta *tre*, mänskliga domare. Mål av enklare beskaffenhet är dessutom mindre omfattande i både vad gäller utredning samt möjlig påverkan på den enskilde, varför det är rimligt att anta att det är möjligt med en bevakad upplärning av algoritmen till att kunna hantera sådana tvister. Såvida en omfattande upplärning med precisa²⁴⁹ resultat kan nås bör en digitaliserad tvistlösning kunna tillämpas i mål av enklare beskaffenhet. Däremot bör det diskuteras huruvida tvistande parter ska kunna kräva att allmänna regler tillämpas i målet istället, vilket eliminerar AI-tekniken i helhet och förutsätter en tredomarsammansättning enligt huvudregeln. Min bedömning är att en sådan möjlighet måste finnas för att kunna tillgodose parternas önskemål och därav säkra den nationella rättssäkerheten genom att inte påtvinga parter vissa processuella förfaranden som de inte känner sig trygga med. Dessutom har varje enskild enligt EU:s dataskyddsförordning en rätt att slippa bli föremål för automatiska beslut om beslutet kan innebära en ”profilering” av individen. En profilering innebär att det sker en bedömning av människors egenskaper eller beteende, vilket senare har rättsliga följder för den enskilda eller på annat sätt kan påverka denne²⁵⁰.

Även förvaltningsprocessen är av sådan karaktär att domarsammansättningen ser olika ut avhängande målets omfattning och svårighetsgrad, där även förvaltningsrätten är domför med endast en domare vid beslut av enkel beskaffenhet. En generell premis för den förvaltningsrättsliga regleringen avseende endomarsammansättningen är att sådan alltid är tillåten i uppenbara fall och att utgångspunkten är att en sådan sammansättning ska kunna fånga upp okomplicerade och

²⁴⁵ Thornefors, C, lagkommentar till 1 kap 3§a RB.

²⁴⁶ 1 kap 3a§ 1-3 st RB.

²⁴⁷ Prop 2015/16:56, p. 8.1.

²⁴⁸ Dessutom tillåts enligt 1 kap 3d§ RB att en endomarsammansättning används i tvistemål där förlikning är tillåten, dvs. i dispositiva tvistemål. Här finns således ett ännu större utrymme för en digitaliserad tvistlösning där parterna själva tillåts avgöra om de vill använda sig av en digitaliserad tvistlösning eller inte. Dock ska nämnas att för att ett dispositivt tvistemål ska kunna avgöras av endast en domare, krävs att de tvistande parterna inte ställer krav på att allmänna regler ska tillämpas i processen och därav kräva en tredomarsammansättning.

²⁴⁹ Vad som räknas som precisa resultat är något som rättssamhället måste konkretisera.

²⁵⁰ Karlsson, R, Den digitala statsförvaltningen - Rättsliga förutsättningar för automatiserade beslut, profilering och AI. *Förvaltningsrättslig tidskrift*(1), 2020, s. 57; Johansen, T.O., *Automatiserade beslut i förvaltningsrätten*, i Noll, G (red) m.fl., 2021, s. 111.

brådskande mål. Emellertid är det inte en enkel sak att avgöra när ett mål är uppenbart, detta eftersom det finns mål som är enkla utan att för den skull vara uppenbara.²⁵¹ Särskilda anledningar att målet måste prövas av en fullsuttet rätt kan handla om att målet anses som principiellt viktigt eller är mycket betydelsefullt för den enskilde²⁵². Det är svårt att sätta generella regler kring vad som är att betrakta som enkel beskaffenhet eftersom en sådan bedömning förändras till följd av olika lagändringar eller genom praxisbildning. Reglerna kring domarsammansättningen i förvaltningsmål är högt knutna till rättssäkerhetsskäl, där bevis- och bedömningsfrågor får antas bli säkrare bedömda av en domstol som innefattar fler ledamöter än om endast en domare är närvarande.²⁵³ Enligt HFD kan emellertid ett mål många gånger anses vara av enkel beskaffenhet om lagstiftning eller praxis lämnar ett mycket begränsat utrymme för bedömningar samt att det aktuella underlaget entydigt talar i en viss riktning²⁵⁴.

5.3.2 Avslutande kommentar

Av ovan redogörelse kan sannolikt konstateras att någon form av AI-digitalisering inom allmän- och förvaltningsprocess endast skulle vara möjlig i de mål som kategoriseras vara av enkel beskaffenhet. Förvaltningsprocessen tillåter ju en endomarsammansättning vilket likt den allmänna processen skapar en mindre tröskel jämförbart med om det hade krävts en tredomarsammansättning. Mål med begränsat tolkningsutrymme där utredningen är av ringa omfattning torde ha större möjlighet att kunna hanteras av en digitaliserad algoritm eller plattform. När målet har begränsat tolkningsutrymme blir målets karaktär mer likt sådana beslut som algoritmer i Sverige redan fattar hundratusentals beslut om dagligen, exempelvis beslut om skatteavdrag och arbetsgivaravgifter²⁵⁵. I förlängningen kan detta avlasta förvaltningsrätterna och tingsrätterna enklare mål som rent logistiskt tar tid och resurser från rättsskipningsorganen. Effektivitet och kostnadsreducering är incitament till en ökad digitalisering som i stor omfattning bedöms kunna avlasta juridiska organ²⁵⁶. Däremot är det viktigt att poängtera att just förvaltningsprocessen får antas vara ett uttryck för statens makt över den enskilda individen, där enskilda genom sina överklaganden söker stöd att säkerställa sin rätt hos förvaltningsrätterna. Av den anledningen är det viktigt att rättssäkerheten inte på något sätt äventyras för att ge plats åt effektivare eller mindre kostsamma processuella förfaranden. Det är en balansgång som en dynamisk lagstiftning tillsammans med verksamma beslutsfattare måste lyckas nå innan en AI-digitalisering bör implementeras.

²⁵¹ Prop 1996/97:133, s. 43-44. Jfr bl.a. MIG 2016:27 där enskilds ansökan om flyktingstatus och resedokument inte anses vara av enkel beskaffenhet.

²⁵² Wennergren, B & Von Essen, U, *Förvaltningsprocesslagen m.m. - en kommentar*, Stockholm: Norstedts Juridik, 2013, s. 570 f.f.

²⁵³ HFD 2019 ref 70, p. 11-14, samt prop 1996/97:133, s.42.

²⁵⁴ HFD 2019 ref 70, p. 14.

²⁵⁵ Wahlgren, P, *Automatiserade juridiska beslut*, i Nääv, M & Zamboni, M (red.), *Juridisk metodlära*, 2018, 2:a uppl., Studentlitteratur, Lund, s. 401 f.

²⁵⁶ Advokaten, AI standard på storbyråerna, *Advokaten - tidskrift för Sveriges advokatsamfund* (4) årgång 85, 2019.

5.4 Förvaltningsärenden och förvaltningsprocessens indispositivitet

Enligt 28§ 1 st FL framgår att beslut kan fattas automatiserat, vilket enligt förarbetena innebär ett beslut som fattas maskinellt utan att en enskild befattningshavare har tagit en aktiv del i beslutsfattandet; dvs. får fattas helt utan mänsklig inblandning²⁵⁷. Inom statlig förvaltning innebär detta att såvida förvaltningsmyndigheten i fråga anser att det är lämpligt att beslutet automatiseras får det också automatiseras²⁵⁸. Det finns således lagstöd för en automatiserad process inom förvaltningsmyndigheternas verksamheter, där bl.a. Skatteverket redan är en stor nyttjare av ett sådant förfarande. Som tidigare har nämnts tillämpas dock automatiserad digitalisering främst i sådana beslut där algoritmen endast ska utföra enklare matematiska beräkningsmodeller eller utföra någon form av sortering/kategorisering av den givna informationen.

I de delar av förvaltningsärendet som är av komplexare karaktär har en digitalisering/automatisering lyst med sin frånvaro, kanske mycket p.g.a. de problemspekter som har lyfts i det här arbetet. Det är möjligt att det helt enkelt inte har ansetts vara tillräckligt rättssäkert att implementera en digitalisering i vissa steg av processen. En annan faktor som har fördröjt eller t.o.m. förhindrat en digitalisering inom förvaltningen är avsaknaden av rättsregler, vilket i förlängningen leder till en avsevärd osäkerhet i tillämpningen. Effekten av exempelvis avsaknad av klart legalt stöd eller styrande rättsregler för vissa digitaliseringsåtgärder leder tyvärr till att digital utveckling som annars hade varit samhällsnyttig, får stå tillbaka²⁵⁹. Däremot är det viktigt att poängtera att förvaltningsärenden *är* digitaliserade/automatiserade i stor utsträckning även fast digitaliseringen/automatiseringen avser enklare hanteringar och beräkningar. Samtidigt övervägs möjligheten att tillämpa ett automatiserat beslutsfattande med hjälp av AI av myndigheter som hittills inte har tillämpat ett sådant förfarande i sin verksamhet²⁶⁰. Detta faktum kan eventuellt peka mot att en ökad digitalisering går att införa även inom förvaltningsprocessen. Dock måste en sådan digitalisering av det förvaltningsrättsliga domstolsförfarandet ta hänsyn till att förvaltningsprocessen är indispositiv, vilket inte tillåter att förfarandet fritt får bestämmas av de inblandade parterna.

5.4.1 Förvaltningsprocessens indispositivitet

Eftersom förvaltningsmål är indispositiva påverkas parternas dispositionsrätt markant i domstolsförfarandet i jämförelse med den allmänna processen. Ett förvaltningsmål innebär att ett enskilt intresse, dvs. partens, står mot ett allmänt intresse, dvs. statens. Av den anledningen

²⁵⁷ Prop 2016/17:180, s.315; Suksi, M, Automatiserat beslutsfattande enligt den svenska förvaltningslagen, *Juridiska föreningen Finland (JFT)* 154(6), 2018, s.463-472.

²⁵⁸ Johansen, T.O., *Automatiserade beslut i förvaltningsrätten*, i Noll, G (red) m.fl., 2021, s. 105-106.

²⁵⁹ SOU 2018:25, s. 134.

²⁶⁰ Ibid. S, 139.

begränsas parternas egna disposition över förfarandet med hänsyn till att viktiga samhällsliga intressen måste skyddas och rättssäkerheten säkerställas. Om en digitalisering med hjälp av AI-teknik och algoritmer ska införas inom förvaltningsprocessen måste det således ta hänsyn till att domstolsförfarandet inte är flexibelt, utan tvärtom principfast och låst.

Hur är det då möjligt att involvera automation och algoritmer i ett förfarande, som inte ens låter parterna själva disponera fritt över den sak som är föremål för prövning? Om en enskilds överklagan ankommer till förvaltningsrätten kommer en viss, specifik process att inledas, och således kan ingen av parterna träffa avtal om t.ex. ett skiljeförfarande (även om det är något de skulle önska). I förlängningen innebär detta att domstolen i förvaltningsrätten inte tar specifik hänsyn till visst (framlagt) processmaterial eller eventuella överenskommelser parterna emellan. Påverkan på algoritmens förfarande blir densamma, om en typ av algoritm ska användas inom det förvaltningsrättsliga domstolsförfarandet kommer den att behöva vidta samma typ av utredning och beslutsfattande som den mänskliga domaren. I den indispositiva förvaltningsrätten måste algoritmen således göra avancerade, uttömmande bedömningar som inte tar hänsyn till eventuella överenskommelser. Utöver detta måste en förvaltningsrättslig algoritm ta domstolens materiella processledningsskyldighet i beaktande, vilket i praktiken innebär att algoritmen dessutom ska avhjälpa ofullständigheter i parternas framställningar genom att självständigt vidta en aktiv roll²⁶¹. Om det är nödvändigt ska algoritmen kunna bistå parterna så att det aktuella målet faktiskt blir materiellt korrekt, och en sådan processledningsskyldighet kan variera stort i omfattning beroende på processföremålets karaktär. Dessutom, som en sista notering, ska algoritmen se till att irrelevant information inte tillåts att föras in i målet samt avvisa överflödiga utredning²⁶².

Av ovan redogörelse kan konstateras att algoritmens roll i en indispositiv förvaltningsrätt snabbt blir väldigt omfattande och ställer höga krav på eget initiativtagande. I kontrast med den allmänna processen där den mänskliga domaren eller algoritmen har en mer passiv roll, förutsätter förvaltningsrätten att algoritmen för processen framåt. Detta motiveras främst av rättssäkerhetsskäl då många viktiga intressen kan beblandas i ett sådant domstolsförfarande. Med utgångspunkt i den utredning som jag har gjort blir min bedömning att det i nuläget skulle vara svårt att möjliggöra en sådan AI-digitalisering inom förvaltningsrätten. Efter den utredning som jag har genomfört blir min bedömning att algoritmer och koder kan hantera enklare tvister och ringa utredningar, där processmaterial och aktuella lagregler inte lämnar för stort utrymme för bedömningar eller avvägningar. Eftersom algoritmen i en exempelvis ODR-plattform genom övervakad inlärning lär sig att *om* [förutsättning] = viss åtgärd eller slutsats, kan det bli svårt för algoritmen att hantera stora mängder av omständigheter som alla ska vägas in i bedömningen innan en viss slutsats kan nås. Om

²⁶¹ Se 8§ FPL 1-2 st.

²⁶² Jermsten, R, lagkommentar till 8§ FPL, p.20-22, 14/4-22.

de aktuella lagreglerna dessutom lämnar stort utrymme för algoritmen att vidta egna avvägningar bedömer jag att situationen kan bli för komplex för algoritmen att hantera.

Enligt den utredning som har förts verkar algoritmer kunna sammanställa och ”förstå” tidigare information för att sedan kategorisera detta till ett korrekt utfall, men detta förutsätter att input-datan redan finns samlad och att utredningen inte är särskilt komplex. Att en algoritm i kombination med detta dessutom ska ta eget initiativ för att hitta mer utredningsmaterial, är en situation som i dagsläget troligen inte är möjlig. Eftersom förvaltningsrätten dessutom är en prövning av överklagan ställs om något ännu högre krav på att rättssäkerheten inte får luckras upp för att ge utrymme åt (kanske) effektivare förfaranden. Att digitalisera vissa delar av domstolsförfarandet skulle eventuellt inte vara särskilt problematiskt, men att med algoritmer ersätta den mänskliga domaren i indispositiva förvaltningsmål är inte en utveckling som jag kan se hända närmsta åren.

6. Sammanfattning och avslutande kommentar

Ett huvudsakligt syfte med det här arbetet har varit att lyfta diskussionen avseende implementeringen av AI-teknik och AI-digitalisering inom det nationella rättsväsendet. Att lyfta och uppmärksamma de rättssäkerhetskonflikter som kan uppstå mellan tekniken och juridiken har varit i arbetets blickfång, och en utförlig analys av vissa valda problemspekter har lyckats uppmärksamma just det. Den tekniska innovationen avseende AI-teknik och dess teoretiska implementering inom juridiken landar inte helt inom ramarna med hänsyn till den rättssäkerhetsnivå och det respekterande av vissa rättsprinciper som det nationella rättssamhället skyddar. Som juridiken och dess rättsprinciper formar rättssamhället i dagsläget uppstår vissa konflikter, vissa allvarigare än andra, som på olika sätt äventyrar den rättssäkerhet som vissa valda rättsprinciper ämnar att skydda. Med det sagt är det inte en omöjlig tanke att AI-tekniken går att utveckla till det stadiet där tekniken faktiskt anses landa innanför juridikens ramar. Tvärtom bör den verkligheten inte ligga alltför långt fram i tiden med hänsyn till det senaste decenniets exponentiella utveckling, samt i relation till att mycket av den AI-teknik som redogjorts för redan används internationellt även i juridiska sammanhang. Staten är dessutom tydlig med att en AI-digitalisering på många sätt kan gynna Sverige och att sådana möjligheter därför i största möjliga mån bör tas tillvara²⁶³.

I den analys som har förts klargörs det att en AI-digitalisering inom juridiken på många sätt kan äventyra den nationella rättssäkerheten. En genomgång av teknikens beståndsdelar har visat på vilka för- och nackdelar tekniken för med sig till en implementering inom det juridiska vetenskapsområdet. Tekniken möjliggör inte ett fullföljande av framförallt objektivitets- och offentlighetsprincipen, i vart fall inte så som tekniken hittills har utvecklats. Det är idag osäkert hur

²⁶³ Regeringskansliet, Förordning om artificiell intelligens, faktapromemoria 2020/21:FPM109, COM(2021) 206, s.7.

algoritmers oförklarliga och osynliga inre process påverkar rättstillämpningen som sådan, och en sådan osäkerhet rimmar inte väl med den rättssäkerhet som vi nationellt ställer höga krav på. I arbetet tydliggörs att en ökad AI-digitalisering troligtvis utmanar de valda rättsprinciperna i en alltför stor omfattning för att anses vara lämpligt eller legitimt. Möjligen kan en sådan digitalisering aktualiseras i den allmänna processen tidigare än i förvaltningsprocessen, detta mot bakgrund av att förvaltningsprocessen till stor del är indispositiv och därför ställer mycket höga rättssäkerhetskrav. AI-digitalisering är dessutom troligen något som kommer att omfatta mål av enklare beskaffenhet då dessa inte ställer lika höga krav på eget initiativtagande från algoritmen, något som är tämligen likt den AI-digitalisering som redan används idag.

Slutsatsen från analysen visar på att riskerna att rättssäkerheten börjas luckras upp är allvarliga, och att tekniken behöver utvecklas innan en implementering sker inom rättsväsendet avseende hanteringen av framförallt domstolsförfaranden. De flesta problemspekter som har lyfts hänför sig till både allmän- och förvaltningsprocess, men där domstolsförfarandet i förvaltningsprocessen står inför större rättssäkerhetshinder med hänsyn till den statliga makt som en sådan process faktiskt ger utrymme för. Samtidigt ska det betonas att mycket av de problem som en AI-digitalisering för med sig inte är särskilt annorlunda jämfört mot hur rättssamhället ser ut i dagsläget. Några av de problemspekter som har diskuterats avseende AI existerar redan analogt i rättsskipningen i relation till mänskliga beslutsfattare. Av den anledningen är det svårt att avgöra hur allvarliga konsekvenserna av en AI-digitalisering faktiskt skulle kunna bli. Därför är det av stor vikt att juristkåren och andra akademiska discipliner tar den växande teknikens potentiella konsekvenser på allvar och inte stannar kvar i de traditionella tankesätt som vi arbetat utefter i årtionden.

Den nationella juristutbildningen i helhet bör förändras till att bredda juristers kompetens inom AI²⁶⁴, detta för att möjliggöra en juristkår som är öppen för flexibilitet och förändring, något som är nödvändiga förutsättningar för att den snabba, tekniska innovationen ska kunna samverka med en nuvarande förhållandevis odynamisk juridik²⁶⁵. Det krävs en insikt om att *löpande* analysering och lagstiftning gällande samspelet kring teknik och juridik är nödvändig, något som troligen är ofrånkomligt för en längre tid framöver²⁶⁶. Eftersom tekniken ständigt utvecklas, behöver även juridiken göra det. Först när juridiken utvecklas i en jämförbar takt tillsammans med teknisk innovation, uppstår möjligheter för lagstiftningen att lagstifta tidigt i processen, och således väja för eventuella hinder. Detta möjliggör en effektiv och korrekt användning av tekniken inom samtliga områden.

²⁶⁴ Arvidsson, M, 2021, s.135.

²⁶⁵ Scherer, U. M, Regulating artificial intelligence systems: risks, challenges, competences and strategies, *Harvard Journal of Law & Technology*. Vol 29 No.2, 2016, s.373.

²⁶⁶ Sjöberg Magnusson, C, *Seminarium; Öppet samtal om juridik och innovation*, 5min & 27 sek., Vinnova, 2019.

Trots den exponentiella utveckling inom AI som har skett de senaste åren är begreppet och framförallt dess konsekvenser något som fortfarande är oklart och nytt för samhället. Användningen av AI motiveras av olika intressen och olika samhällsbranscher har därför olika incitament till en sådan användning. Inom juridiken kan AI inom en viss framtid möjligen fungera som ett verktyg, något som underlättar för beslutsfattare och inblandade parter genom att effektivisera olika juridiska processer. Däremot är bristen på fullständig kunskap och insyn i processen stor och detta påverkar dess juridiska tillämpbarhet. Likt kunskapen kring den mänskliga hjärnan är kunskapen kring AI ofullständig och vi har ännu inte svaret på dess olika komplexa frågor. Möjligen kan jurister i en framtid arbeta med AI-kollegor på heltid, gå på virtuella domstolsförhandlingar och knappast kommunicera med andra människor. Man kan anta att det paradigmskifte vi står inför kommer innebära stora förändringar, och hur den juridiska framtiden ser ut återstår att se.

Litteratur- och källförteckning

Offentligt tryck

Regeringskansliet, Justitiedepartementet, *En ny förvaltningslag - remissyttranden över Förvaltningslagsutredningens betänkande (SOU 2010:29)*, Ds 2010:47, 2010.

Regeringskansliet, *Nationell inriktning för artificiell intelligens*, art.nr N2018.14, Regeringskansliet, 2018.

Regeringskansliet, Justitiedepartementet, *Offentlighetsprincipen och sekretess - kortfattat om lagstiftningen*, 2019.

Regeringskansliet, Justitiedepartementet, Damberg, Mikael, *Svar på fråga 2020/21:1617 av Katja Nyberg (SD) - Uppluckring av omedelbarhetsprincipen*, 2020.

Regeringskansliet, *Förordning om artificiell intelligens*, faktapromemoria 2020/21:FPM109, COM(2021) 206, 2021.

Propositioner

Proposition 1971/30. *Med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m.*

Proposition 1985/86:80. *Om ny förvaltningslag.*

Proposition 1988/89:95. *Om ändringar i rättegångsbalken m.m.*

Proposition 1996/97:133. *Domstols sammansättning m.m.*

Proposition 1998/99:35. *Ny lag om skiljeförfarande.*

Proposition 2003/04:145. *Trängselskatt, Finansdepartementets Promemoria; Trängselskatt och förvaltningslagens bestämmelser 28/11-2006.*

Proposition 2004/05:131. *En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol.*

Proposition 2005/06:99. *Nya vårdnadsregler.*

Proposition 2011/12:1. *Budgetpropositionen för 2012.*

Proposition 2015/16:56. *Ökad endomarbehörighet i tvistemål.*

Proposition 2016/17:180. *En modern och rättssäker förvaltning - ny förvaltningslag.*

Proposition 2017/18:126. *Digital hantering av domstolsavgörande, strafföreläggande och ordningsbot.*

Proposition 2019/20:189. *Digital kommunikation i domstolsprocesser.*

Statens offentliga utredningar

SOU 2004:55, *Ett utvidgat skydd mot könsdiskriminering.*

SOU 2014:76, *Fortsatt utveckling av förvaltningsprocessen och specialisering för skattemål.*

SOU 2016:89. *För digitalisering i tiden.*

Rättsfallsregister

Nytt juridiskt arkiv

NJA II 1943 s.450

NJA 1990 s.542

NJA 1993 s.436

NJA 2006 s.394

NJA 2008 s.990

NJA 2016 s.237

NJA 2017 s.256

Hovrätt

RH 2009:50

Mål B 2728-18

Högsta förvaltningsdomstol

RÅ 2006 ref. 82

HFD 2011:10

HFD 2019, ref 70.

Tingsrätt

Mål B 3551-15

Arbetsdomstolen

AD 2013 nr 25

Migrationsdomstolen

MIG 2016:27

EU-rätt

Domstolens dom av den 8 april 2014, *Digital Rights Ireland Ltd mot Minister for Communications, marine and natural resources, minister for justice, equality and law reform, commissioner of the Garda Síochána, Irland*, förenade mål C-293/12 och C-594/12, ECLI:EU:C:2014:238.

EU-dokument

Europakonventionen (EKMR), *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*.

Europeiska kommissionen, *Report on the safety and liability implications of Artificial Intelligence, the internet of things and robotics*, COM(2020) 64 final, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0064&from=en>

Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning.) (EUT L 119, 4.5.2016, s.1-88), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?uri=celex%3A32016R0679>

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (EU-stadgan), (2010/C 83/02).

Litteratur

Andersson, Torbjörn, *Rättsskyddsprincipen - EG-rätt och nationell sanktions- och processrätt ur ett svenskt civilprocesuellt perspektiv*. Uppsala: Iustus förlag, 1997.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus, Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*. 2:a uppl. Uppsala: Iustus förlag, 2013.

Benjamin, Ruha, *Race after technology*. Cambridge: Polity Press, 2019.

Carlsson, Lizzie, *Handsken är kastad - Tvekamp och rättssymbolik*. i *Rättshistoriska studier*, band 2, A.B. Stockholm: Nordiska Bokhandeln, 1957.

Edvin Pugh, George, *The Biological Origin of Human*. New York: Basic Books, 1978.

Eekelaar, John, *The interest of the Child and the Child's Wishes: The role of dynamic self-determinism*. i: Alston, P. (Ed) *The best interest of the child. Reconciling Culture and Human Rights*. Oxford: Clarendon Press, 1994.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Lars, Heuman, Pauli, Mikael, *Rättegång - första häftet*. 9:e uppl. Visby: Wolters Kluwer, 2016.

Frankish, Keith & Ramsey, M., William, *The Cambridge handbook of artificial intelligence*. Cambridge: Cambridge University press, 2014.

Lodder, Arno, R., & Zeleznikow, John, *Enhanced dispute resolution through the use of information technology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Lodder, Arno, R., & Zeleznikow, John, *Artificial intelligence and online dispute resolution*, i Wahab, Aabdel, Mohamed, Kastsh, Ethan, Rainey, Daniel, *Online dispute resolution theory and practice*. 2 uppl. Haag: Eleven International Publishing, 2021.

Noll, Gregor (red), Arvidsson, Matilda, Björling, Erik, Bruncevic, Merima, Brännström, Leila, De Lucia Dahlbeck, Moa, Gunneflo, Markus, Hermansson, Christoffer, Käll, Jannice, Lindberg, Kajsa, Otter Johansen, Tormod, Petrusson, Ulf, Raviola, Elena, Schollin, Kristoffer, *AI, digitalisering och rätten - en lärobok*. Lund: Studentlitteratur AB, 2021 [cit. Björling].

Nääv, Maria & Zamboni, Mauro, *Juridisk metodlära*. 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur AB, 2018.

Preston, John, *Views into the Chinese room essays on Searle and artificial intelligence*. Oxford: Clarendon press, 2002.

Ribbing, Michaela, *Förvaltningsprocessen och rättegångsbalken*. Stockholm: Jure, 2018.

Russel, Stuart & Norvig, Peter, *Artificial Intelligence - a modern approach*. London: Pearson Education Limited, 2016.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*. uppl. 4, Stockholm: Norstedts Juridik, 2018.

Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur AB, 2019.

Schwab, Klaus, *The Fourth Industrial Revolution*. Geneve: World Economic Forum, 2017 [cit. Schwab].

Searle, John, i Guttenplan, Samuel (red.), *A companion to the philosophy of mind*. New Jersey; John Wiley and sons ltd, 1985 [cit. Searle].

Tegmark, Max, *Liv 3.0 - att vara människa i den artificiella intelligensens tid*. Stockholm: Volante, 2018.

Turner, Jacob, *Robot Rules: Regulating Artificial Intelligence*. Berlin: Springer Nature Switzerland AG, 2019 [cit. Turner].

Von Essen, Ulrik, Bohlin, Alf, Warnling Conradson, Wiveka, *Förvaltningsrättens grunder*. Stockholm: Nordstedts juridik, 2019.

Von Essen, Ulrik, *Processramen i förvaltningsmål - ändring av talan och anslutande frågor*. Stockholm: Wolters Kluwer, 2016.

Wang, Pei, *Rigid Flexibility: The Logic of Intelligence*. New York: Springer, 2006.

Warnling Conradson, Wiveka, *En introduktion till förvaltningsrätten*. 12e uppl. Stockholm: Nordstedts juridik, 2018.

Wennergren, Bertil & Von Essen, Ulrik, *Förvaltningsprocesslagen m.m. - en kommentar*. Stockholm: Norstedts Juridik, 2013.

Rapporter

Domstolsverket, Domstolsstatistik 2020, Sveriges domstolar, <https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/styrning-och-riktlinjer/statistik/2021/domstolsstatistik-2020.pdf> (hämtad 28/1-2022).

Försäkringskassan, *Automatiserade beslut - tillfällig föräldrapenning Rättslig kvalitetsuppföljning 2019:1*.

<https://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/df18a447-28f4-4ccf-94ea-f130d9227e4b/rattslig-kvalitetsuppfoljning-2019-01.pdf?MOD=AJPERES&CVID=> (hämtad 2/2-22).

McKinsey Global Institute, Manyika, James, Lund, Susan, Chui, Michael, Bughin, Jacques, Woetzel, Jonathan, Batra, Paul, Ko, Ryan, Sanghvi, Saurabh, *Jobs lost, jobs gained: What the future of work will mean for jobs, skills and wages*, McKinsey Global Institute Report, November 28, 2017, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages> (hämtad 18/1-22).

Statistiska Centralbyrån (SCB), *Artificiell intelligens i Sverige 2019, 2020*, <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/utbildning-och-forskning/forskning/forskning-och-utveckling-i-sverige/pong/statistiknyhet/artificiell-intelligens-ai-i-sverige-2019/> (hämtad 17/1-22).

Södertörns tingsrätt, *Handläggning av dispositiva tvistemål - gemensamma rutiner vid Södertörns tingsrätt*, PM 20150218, Sveriges domstolar, https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/sodertorns_tingsratt/dokument/pm-handlaggningsrutiner-tvistemal-2015-12-28.pdf (hämtad 5/2-22).

Vetenskapliga artiklar

Advokaten, ”AI standard på storbyråerna”, *Advokaten - tidsskrift för Sveriges advokatsamfund* (4) årgång 85, 2019.

Almlöf, Hanna, ”När dispositiva lagregler blir tvingande”, *SvJT*, 2017, <https://svjt.se/svjt/2017/17>

Andersson, Magnus & Öster, Ulrika, ”Sverige fjärde land i rättssäkerhetsindex”, *Advokaten - tidsskrift för Sveriges advokatsamfund*, Nr 3, årgång 85, 2019.

Angwin, Julia, Jeff, Larson, Surya, Mattu, & Lauren, Kirchner, ”Machine Bias”, *ProPublica*, 2016, <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assess-ments-in-criminal-sentencing> (hämtad 30/3-22).

Arvidsson, Matilda, ”Targeting, gender, and international Posthumanitarian law and practice: Framing the question of the human in international humanitarian law”, *Australian Feminist Law Journal* 44(1): 9-28, 2018.

Bergman Blix, Stina & Wettergren, Åsa, ”Känslor inom rättsväsendet behöver erkännas”, *Uppsala Universitet*, 2019, <https://www.uu.se/nyheter/artikel/?id=11996&typ=> (hämtad 31/3-22).

Cortes, Pablo, ”Pursuing global consensus on consumer redress: the UNCITRAL technical notes for online dispute resolution”, *The Law of Consumer Redress in an Evolving Digital Market*, 2016, doi:10.1017/9781139940900.008.

Dahlgren, Göran, ”Allmän förvaltningsdomstols officialprövning”, *SvJT*, 1994, <https://svjt.se/svjt/1994/391>

Dahlgren, Göran, ”Tvåpartsprocess i allmän förvaltningsdomstol”, *Juridisk Tidsskrift*, 1991/92.

Danielsson, Ola, ”Så kan AI lösa våra hälsoproblem”, *Medicinsk Vetenskap*, nr 1, 2017.

Eykholt, Kevin, Evtimov, Ivan, Fernandes, Earlence, Li, Bo, Rahmati, Amir, Xiao, Chaowei, Prakash, Atul, Kohno, Tadayoshi, Song, Dawn, ”Robust Physical-World Attacks on Deep Learning Models”, *Conference on Computer Vision and Pattern Recognition*, *arXiv*, arXiv:1707.08945, 2018, <https://arxiv.org/abs/1707.08945> (hämtad 7/4-22).

Frank, J. Steven, ”Tort Adjunction and the Emergence of Artificial Intelligence software”, *Suffolk University Law Review* Vol. XXI:623, 1983.

- Frydlinger, David**, "Den fjärde industriella revolutionen", *White paper Lindahl*, 2017.
- Goodfellow, Ian, Schlenz, Jonathon, Szegedy, Christian**, "Explaining and Harnessing Adversarial Examples", *arXiv*, International Conference on Learning Representations, Cornell University, 2015, <https://doi.org/10.48550/arXiv.1412.6572>
- Goodman, Bryce & Flaxman, Seth**, "European Union regulations on algorithmic decision-making and a right to explanation", arXiv: 1606.08813v3, *StatML*, 2016.
- Katz, Daniel Martin, Bommarito II, Michael J, Blackman, Josh**, A general approach for predicting the behavior of the Supreme Court of the United States, *PLoS ONE* 12(4): e0174698, 2017, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174698>
- Karlsson, Rikard**, "Den digitala statsförvaltningen - Rättsliga förutsättningar för automatiserade beslut, profilering och AI". *Förvaltningsrättslig tidsskrift*(1), 2020.
- Larsson, Sven**, "Förlikning i tvistemål", *SvJT*, 1959, <https://svjt.se/svjt/1959/183>
- Latifah, E., Bajrektarevicb, A,H., Immanullahc, M,N**, "The shifting of alternative dispute resolution: From traditional form to the online dispute resolution", *Brawijaya Law Journal* 6(1). 2019.
- Leigh, Doug & Fowlie, Frank**, "Online dispute resolution (ODR) within developing nations: a qualitative evaluation of transfer and impact", *Laws* 3, 2014.
- Lodder, Arno R. & Thiessen, M. Ernest**, "The role of artificial intelligence in online dispute resolution", *Proceedings of the UNECE forum on ODR 2003*, 2003.
- Lodder, Arno R.**, "The third party and beyond - an analysis of the different parties, in particular the fifth, involved in online dispute resolution", 15(2), *Information & Communications Technology Law*, 2006.
- Peruginelli, Ginevra**, "Artificial Intelligence in Alternative Dispute Resolution", Workshop on the law of electronic agents, *Istituto di Teoria e Tecniche dell'Informazione Giuridica Consiglio Nazionale delle Ricerch (LEA)*, 2002.
- Quiteshat, Enas**, "Online Dispute Resolution", *British Journal of Humanities and Social Sciences* 18(2), 2017.

Park, Joshua, "Your honor, AI", *Harvard International Review*, 2020, <https://hir.harvard.edu/your-honor-ai/> (hämtad 7/4-22).

Ribbing, Michaela, "Förvaltningsprocessens karaktärsdrag och rättegångsbalkens betydelse för förvaltningsprocessen", *Förvaltningsrättslig tidsskrift*, Nr 3, 2021.

Scherer, U. Matthew, "Regulating artificial intelligence systems: risks, challenges, competences and strategies", *Harvard Journal of Law & Technology* (29), 2, 2016.

Searle, John, "Minds, brains and programs", *The behavioral and brain sciences* Vol 3 No. 3, Cambridge University Press, 1980, <https://doi.org/10.1017/S0140525X00005756> [cit. Searle].

Strömberg, Håkan, "Länsrätt som första domstolsinstans", *Förvaltningsrättslig tidsskrift*, 1995/1-2.

Suksi, Markku, "Automatiserat beslutsfattande enligt den svenska förvaltningslagen", *Juridiska föreningen Finland (JFT)* 154(6), 2018.

Svensson, Eva-Maria, "De lege interpretata - om behovet av metodologisk reflektion", *Juridisk Publikation*, 2014.

Svensson, Petter, "Nya förvaltningslagen - "tydliga direktiv att komma till rätta med långsam handläggning"", *Nordstedts juridik Karnov group*, 2020.

Turek, Matt & Gunning, David, "Explainable artificial intelligence (XAI)", *Defense advanced research projects agency (DARPA)*, 2018.

Turing, M. Alan, "Computing machinery and intelligence: Learning machines", *Mind* 49, 1950 [cit. Turing].

Wilcox, Lauren, "Embodying algorithmic war: Gender, race and the posthuman in drone warfare", *Security Dialogue* 48(1): 11-28, 2017.

Zila, Josef, "Om rättssäkerhet- Rättssäkerhetsbegrepp i den svenska debatten", *SvJT*, 1990.

Internetkällor

Blomkvist, Christina, Fyra snabba frågor och svar om "Online dispute resolution" (ODR) - Vad är "online dispute resolution" (ODR)?, *GreenCounsel AB*, 2019-04-12. <https://greencounsel.se/fyra-snabba-fragor-och-svar-om-tvistlosning-online> (hämtad 27/1-22).

Brierley, Craig, AI could detect dementia years before symptoms appear, *University of Cambridge*, 2021-08-12. <https://www.cam.ac.uk/stories/AIdementia> (hämtad 24/3-22).

Civil Resolution Tribunal, <https://civilresolutionbc.ca/> (hämtad 30/3-22).

Columbus, Louis, 10 ways AI has the potential to improve agriculture in 2021, *Forbes*, 2021-02-17. <https://www.forbes.com/sites/louiscolumbus/2021/02/17/10-ways-ai-has-the-potential-to-improve-agriculture-in-2021/> (hämtad 24/3-22).

Dastin, Jeffrey, Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women, *Reuters*, 2018-10-11. <https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G> (hämtad 30/3-22).

DoNotPay, 2022, <https://donotpay.com/> (hämtad 7/4-22).

Ericson, Andreas, Myndigheter jagar fusk och fel med AI-teknik, *Sveriges Radio*, 2020-08-07. <https://sverigesradio.se/artikel/7524761> (hämtad 18/2-22).

Mattson, Anna, Anne Ramberg om domen: ”Hör inte hemma i en svensk domstol”, *Expressen*, 2018-03-05. <https://www.expressen.se/nyheter/anne-ramberg-om-domen-hor-inte-hemma-i-en-svensk-domstol/> (hämtad 9/4-22).

Google AI Blog, Google Duplex: An AI system for accomplishing real-world tasks over the phone, *Google*, 2018-05-08. <https://ai.googleblog.com/2018/05/duplex-ai-system-for-natural-conversation.html>, (hämtad 30/1-22).

IBM, Machine learning: Machine learning vs. Deep learning vs. Neural Networks & How Machine learning works & Neural Networks, *IBM Cloud Education*, 2020-05-27. <https://www.ibm.com/cloud/blog/ai-vs-machine-learning-vs-deep-learning-vs-neural-networks> (hämtad 1/2-22).

IBM, What is deep learning?; How deep learning works, *IBM Cloud Education*, 2020-05-01, <https://www.ibm.com/cloud/learn/deep-learning> (hämtad 2/2-22).

Konsumentverket, Informera om alternativ tvistlösning och onlineplattform, *Konsumentverket* 2021-06-18. <https://www.konsumentverket.se/for-foretag/olika-saljkanaler/regler-nar-du-saljer-pa-internet/informera-om-alternativ-tvistlosning-och-onlineplattform/> (hämtad 8/3-22).

Levin, Sam, A beauty contest was judged by AI and the robots didn't like dark skin, *The Guardian*, 2016-09-18. <https://www.theguardian.com/technology/2016/sep/08/artificial-intelligence-beauty-contest-doesnt-like-black-people> (hämtad 28/3-22).

Microsoft Azure, Vad är maskininlärning?: Process, *Microsoft*, u.å. <https://azure.microsoft.com/sv-se/overview/what-is-machine-learning-platform/#process> (hämtad 2/2-22).

Research Institutes of Sweden (RISE), AI i jordbruket kan rädda mattillgången, *RISE*, 2021-02-01. <https://www.ri.se/sv/berattelser/ai-i-jordbruket-kan-radda-mattillgangen> (hämtad 24/3-22).

Skatteverket, Rättslig vägledning - Proportionalitetsprincipen, *Skatteverket*, 2022. <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2022.4/324633.html> (hämtad 21/2-22).

Smartsettle Resolutions, 2022. <https://www.smartsettleresolutions.com/> (hämtad 27/3-22).

Smith, Dana, Artificial intelligence can detect alzheimer's disease in brain scans six years before a diagnosis, *University of California San Fransisco*, 2019-01-02. <https://www.ucsf.edu/news/2019/01/412946/artificial-intelligence-can-detect-alzheimers-disease-brain-scans-six-years> (hämtad 24/3-2022).

Stockholms Handelskammarens Skiljedomsinstitut, *Skiljeförfarande*, 2022. <https://sccinstitute.se/vara-tjanster/skiljeforfarande/>, (hämtad 11/2-22).

Svenska Dagbladet, Fastställd dom mot aktivisten Elin Ersson, *Svenska Dagbladet*, 2020-05-20. <https://www.svd.se/a/mRJBnL/faststalld-dom-mot-elin-ersson> (hämtad 9/4-22).

PWC, Financial services - Maskiner som lär sig själva - kan de ersätta människan?, *PWC*, 2018. <https://www.pwc.se/sv/financial-services/machine-learning.html> (hämtad 31/1-2022).

Övriga källor

Sjöberg, Magnusson, Cecilia, *Öppet samtal om juridik och innovation*, Vinnova, 2019. <https://www.vinnova.se/kalenderhandelser/2019/112/frukostsamtal-med-komet/> (hämtad 27/1-22).

Nationalencyklopedin, *Turingtestet*, u.å. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/turingtestet> (hämtad 29/1-22).

Research Institutes of Sweden (RISE), AI för arealövervakning - en förstudie, *RISE*, 2020-12-01. <https://www.ri.se/sv/vad-vi-gor/projekt/ai-for-arealovervakning-en-forstudie> (hämtad 29/1-22).

Vinnova, *Språkmodeller för svenska myndigheter*, diarenummer 2019-02996, Vinnova, 2019-09-27. <https://www.vinnova.se/p/sprakmodeller-for-svenska-myndigheter/> (hämtad 28/1/22).